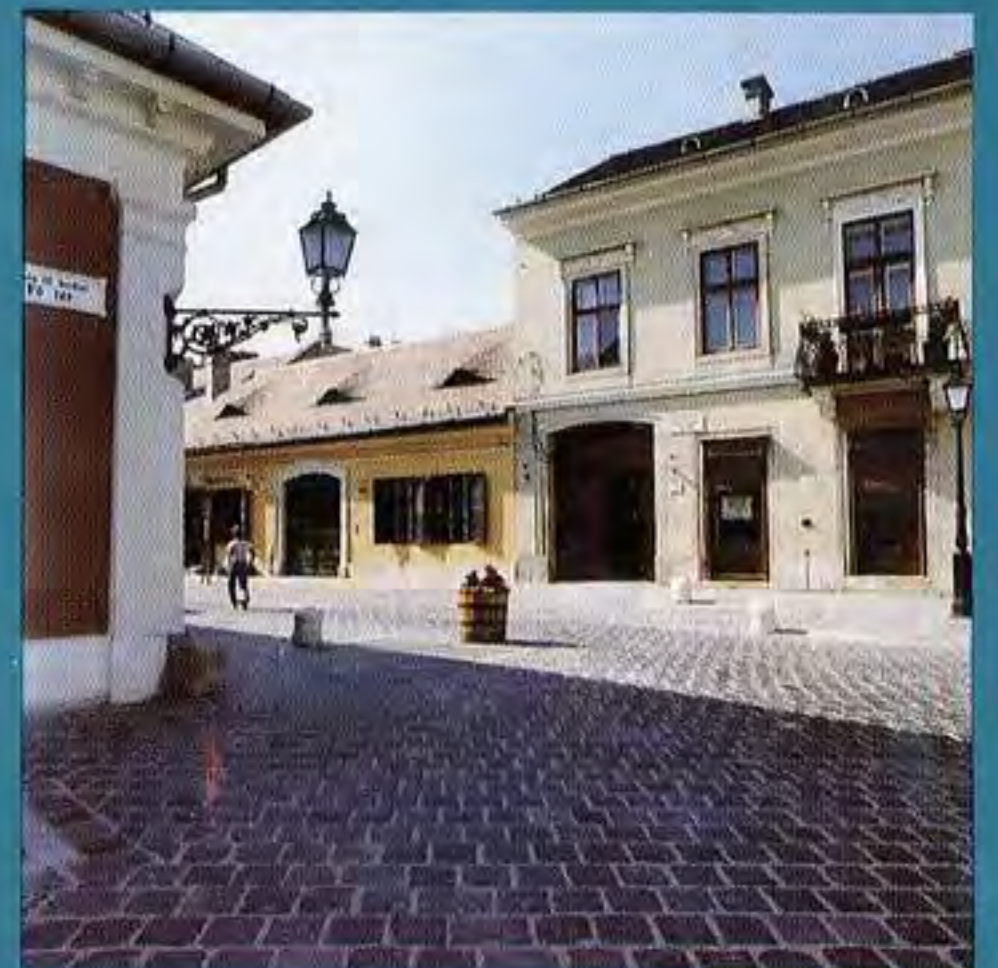
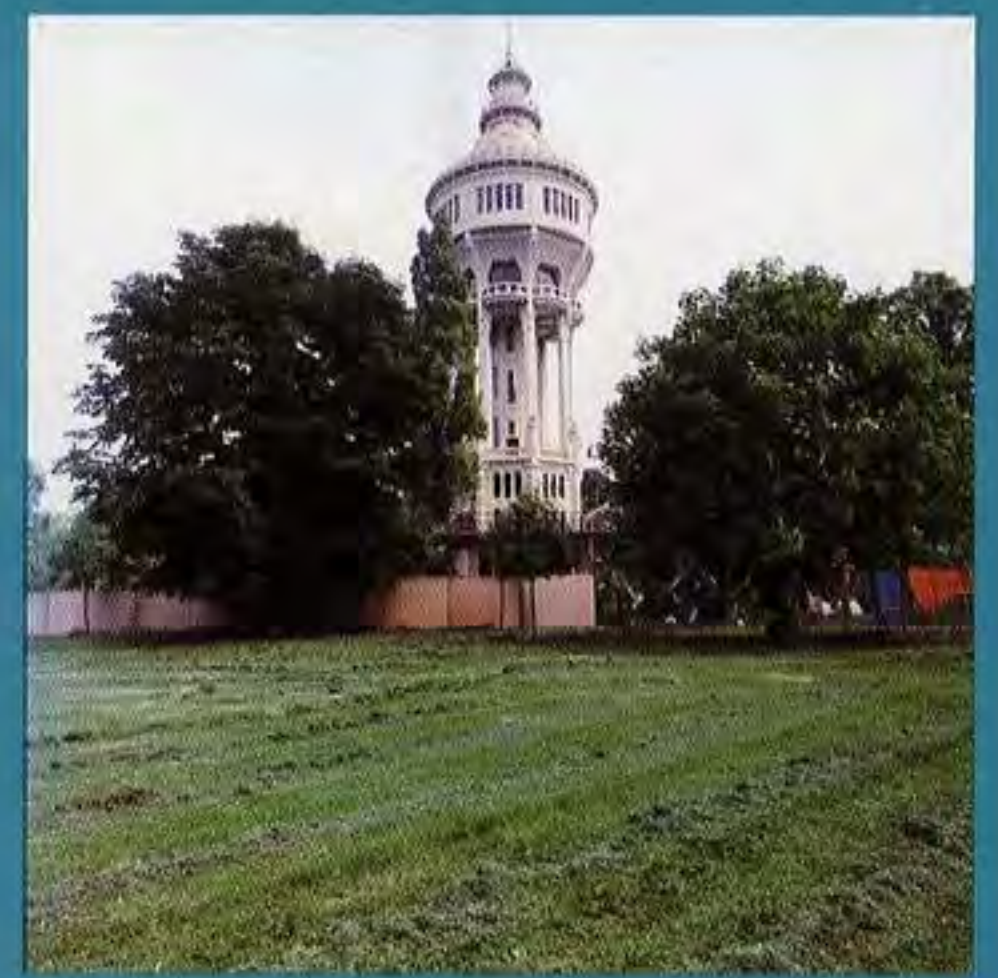

DUP LUMPÉBÁNY

BUDAPEST

KARAKTERTERV METODIKA

A karakter, a város, a városkarakter

Mi a karakter?

Megpróbálhatjuk körülírni, például így:

Egy élőlénynek, vagy élettelen dolognak valamelyik tulajdonsága a többi fölé nő, meghatározóbb lesz a többinél, jellemző tulajdonsággá válik. Minden másnál jobban jellemzi azt a lényt vagy dolgot. Asszociatív módon kapcsolódnak egymáshoz a lényeg (dolog) és tulajdonsága, egyikről a másik és másiktól az egyik is eszébe jut az embernek. Adott esetben helyettesíthetik is egymást (– Ki törte el a csészét?! – Ööö, nem jut eszembe a neve, tudod, az a kétbalkezes!) A lényegi jellemző tulajdonság összeköt a hasonlókkal, és elválaszt, megkülönböztet az eltérőktől.

Megpróbálhatjuk definiálni, például így:

A karakter a tulajdonságok summájának bátran lényegítő, koncentrált kifejeződése könnyen érthető és beleérezhető módon.

A definíciót tovább is boncolgathatjuk:

A tulajdonságok summájában benne foglaltatnak a konkrét fizikai tulajdonságok (mint súly, nagyság, kor stb.) és az elvont lelki-szellemi tulajdonságok (mint megnyerőség, kiegyensúlyozottság, erőteljesség stb.).

A fizikai tulajdonságok kifejeződése jószerével egzakt módszerek alkalmazásával és egzakt eredményre törekedve lehet hatásos és igazságos. (Félix 2 és fél méter magas.) A lelki-szellemi tulajdonságok esetében a kifejeződés szubjektumfüggő, így empatikus és morális alapon válik értékelhetővé (Félix jószívű).

A szubjektum nagy szerepet kap a lényegítésben, ezért a lényegítő folyamat eredményeként jelentkező, a karaktert megjelölő fogalmak nagyrészt nem egzaktak, hanem elvontak, érzelmesekek, lelki-szellemi primátust fejeznek ki. (Egy kerti törpe esetében nem lényeges az, hogy 38 cm magas vagy 3 kg súlyú, de lényeges a gazdája számára, hogy kedélyes és cuki, számomra pedig, hogy bamba és visszataszító.)

Végül pedig megnézhetjük, mi áll az Értelmező Szótárban:

Eszerint a karakter görög szó, mely latin közvetítéssel jutott hozzánk, jelentése: jellem, jelleg. A jellem – ugyane mű szerint – a lelki-akarati tulaj-

donságok összessége, a jelleg valaminek a meghatározó sajátossága, tulajdonsága.

* * *

A karakter szóban ötvöződik tehát az emberre-élőre vonatkozó jellem és az élettelenre vonatkozó jelleg. Ötvöződnek elvont lelki-szellemi és konkrét fizikai tulajdonságok.

A jellem szó önmagában pozitív hangulatú. Nagy jellem, mondjuk szilárd erkölcsiségű, akarat erős emberekre. (Ezek ellentétére pedig a fosztóképzős jellemtelent.) Így a jellem a pozitív értékekhez való viszonyt fejezi ki.

A jelleg szó viszont önmagában semleges. Mivel általában fizikai tulajdonságokra vonatkozik – objektív ismérvekkel szegeződik szembe – nem viszonyít, csak megállapít.

A karakter szó egyesíti magában a lelki-szellemi tulajdonságokra vonatkozó pozitív viszonyítást, (Micsoda karakter! – mondjuk például arra, aki sok éves dohányzás után képes leszokni) és a fizikai tulajdonságokra vonatkozó semlegességet. (Városkarakter, a táj karaktere, karakterjegy önmagában semleges-hangulatú fogalmak, amelyek csak a további kifejtés során válnak pozitívvá vagy negatívvá, elismerővé vagy elutasítóvá.)

E rövid – talán nem teljesen érdektelen és céltalan – szófejtés után érdemes a karakter fogalmával, mint tartalmi kérdéssel is foglalkozni.

Zavarbaejtő bőséggel kerülünk szembe. A karakterben ugyanis benne foglaltatik minden, ami jellemző lehet. Minden tulajdonság, minden jellemvonás, minden különlegesség és általánosság. Az, amit éppen most nem érzékelünk belőle, és az is, amit mi egyáltalán soha nem érzékelünk belőle (csak mások).

Emiatt aztán a karakter kifejezhetősége részleges. A teljes spektrumból a vizsgáló számára megmarad a saját látószögébe eső szeletke és az lehet bár érdekes, de biztosan nem teljes.

Egy példával élve. Ugyanaz az épületcsoport, városi tér mást villant fel önmagából egy gyönyörű tavaszi verőfényes napon, meleg szellőben, és mást egy csikorgóan hideg téli éjszakán,

4 metsző szélben (1–6. kép). De mást villant fel gyönyörű tavaszi verőfényes mivoltából egy arra járó öreg bácsikának és egy szerelmes szívű fiatal lánynak. Sőt, mást jelentett ez az épületcsoport, terecske, megépülése idején az arra sétáló legénykének – mai öreg bácsikáknak (7–10. kép).

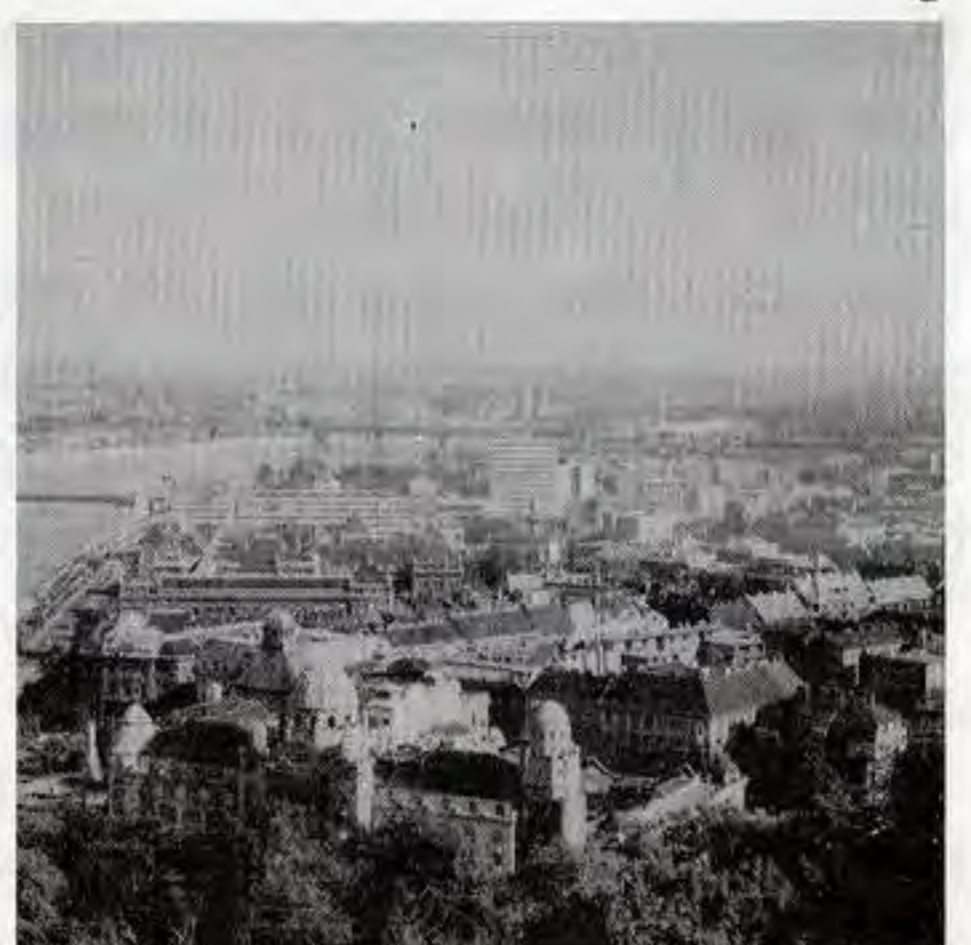
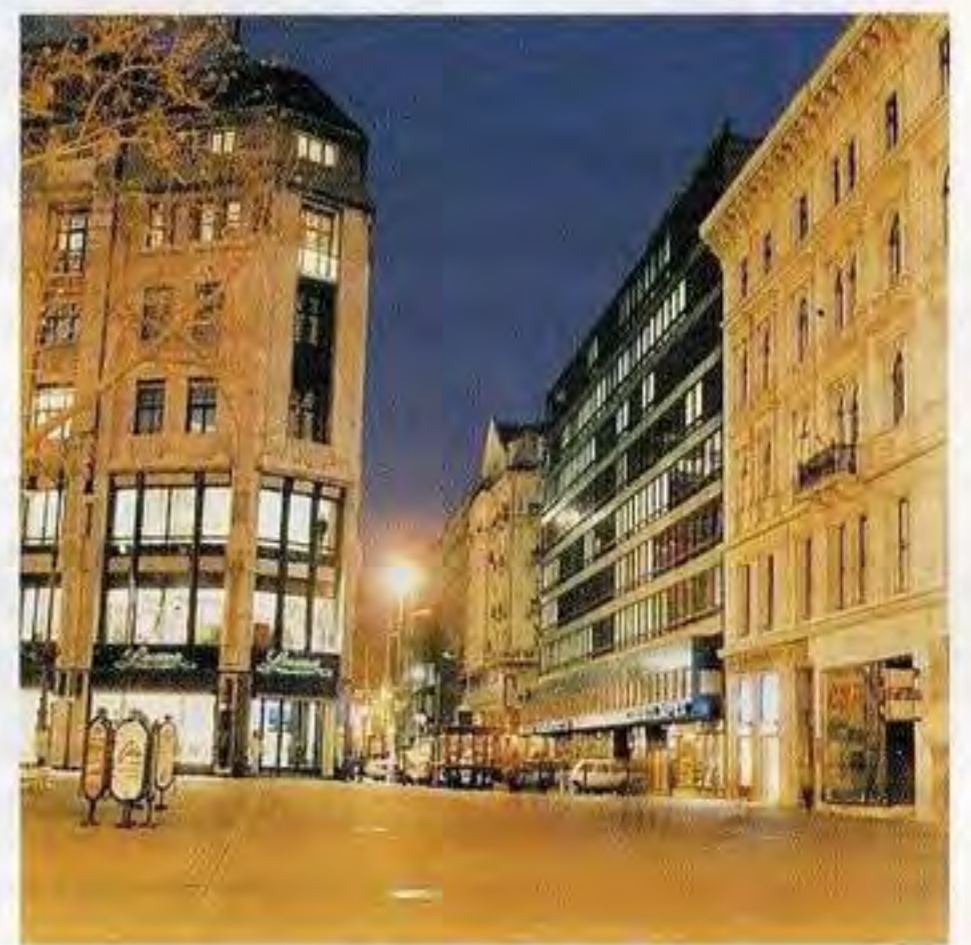
És ez a kiterjedés rendkívül fontos. A karakter ugyanis csak időben értelmezhető fogalom, idő kell ahhoz, hogy kialakuljon, nem születik együtt az emberrel, vagy dologgal. Időben változik és módosul finoman, ahogyan tüzes és szeleburdi legénykénk bölcs és megfontolt bácsikává komolyodott. A várost tekintve ezek a kialakulások és változások relatíve hosszú idejűek. Az idő léptéke eltér az emberi élet időbeni léptékétől, meghaladja azt. Ezért mi nehezen érzékeljük ezeket a mozgásokat, ahogyan nehezen érzékeljük egy tölgyfa növekedését is.

Néhány indián törzsnél a kisgyerekeknek nem volt nevük. Kölyöknek vagy gyereknek szólították valamennyit. Önálló nevet akkor kaptak, amikor elérték a nagykorúságot. Akkor viszont olyan sajátos és egyedi nevet, amely csak és kizárólag rájuk volt érvényes, mert a legjellemzőbb sajátosságaikra – karakterükre – alapozódott. (Ülő Bika, Szürke Bagoly stb.) Az öregek és a szüleik nagykorúságukig figyelték őket. Nyomon követték azt az időbeli folyamatot, mely során kialakult a karakter.

A karakter tehát nemcsak „horizontálisan”, tartalmilag érvényes kategória, hanem „vertikálisan”, az időben kiteljesedve és változva is.

De visszatérve a karakter részlegességéhez:

A karakter szubjektív és részleges kifejezhetősége azt jelenti, hogy a szemlélő a karakternek mint fogalmi egésznek csak egy részét ér-

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

zékeli, azt, amit aktuális érzelmi-értelmi állapota fókuszál számára. Sőt, ezt a részleges képet szubjektív módon közvetíti, próbálja szavakba önteni, kifejezni, mások számára érthetővé tenni. A vizsgálat szempontjából a részlegesség és a szubjektivitás kényszerűen és kötelezően jelenlévő korlátozó hatások. E szükségszerűség-ből azonban kovácsolható erény

A részlegesség csökkenthető azáltal, hogy a vizsgálati szempontokat a tőlünk telhető legszélesebb skálára terjesztjük ki, vagy hogy a „műszereinket” a lehető legérzékenyebbre kalibráljuk. (Ezáltal munkánk alaposabbá, érzékenyebbé, és fegyelmezettebbé válhat.) A mindezek ellenére – habár csökkent mértékben – jelenlévő részlegesség tudata pedig a téma iránti alázattal kell, hogy eltöltse a vizsgálatot. (Ez pedig minden munkában jó partner.) A szubjektivitás csak szélsőséges esetekben pejoratív. Indulatoktól terhesen, vagy amorális alapokról indítatva. Kellő tényszerűséggel párosítva azonban sava-borsa, lényege mindennek. A sugárzó élő személyiség, szellemiség jelenléte visz életet az önmagukban hideg-rideg tények és dolgok sokaságába, a vizsgálat tárgyába.

A vizsgálat tárgya pedig: Budapest. Másképpen fogalmazva a vizsgálat alanya: Budapest.

Valóban, mi az, amit vizsgálunk? Hiszen felfogható fogalmi kategóriaként: Budapest, Magyarország fővárosa. Felfogható tárgyként: épített és természetesen kialakult elemek sokaságaként. Felfogható élő szervezetként is, amely ugyanúgy változik, alakul, fejlődik, mint bármely organizmus, vagy másképpen olyan élőlényként, amely kétmillió emberből áll. Mi az, amit vizsgálunk?

A kérdés nem szónokias gesztus, hanem fontos és szükséges felvetés, hiszen más és más a vizsgálat módszere, ha a vizsgálat tárgya élettelen, vagy ha élő.

Ha élettelen, úgy járható út pl. az analízis, ha élő, akkor talán valamely analogikus módszer. Indukció vagy dedukció is lehet a közelítés útja. Mivel ezek nem mindig csereszabatos módszerek, így e kérdés eldöntése valóban az első szükséges lépés.

Budapestnek mint minden városnak, vannak olyan jellemzői, melyek egyébként az élő szervezetek sajátjai. Minden város, így Budapest is, megszületik, növekszik, fejlődik vagy visszafejlődik, részei elhalnak majd újraélednek, átalakulnak és megváltoznak. Ezek olyan jelenségek, melyek csak az élő szervezeteket jellemzik.

Ugyanakkor tény, hogy a város egyben anyagi, tárgyi valóság is, mesterséges és természetes tárgyak özönének halmaza. Felfogásunk szerint ez az ellentmondás látszólagos és szintézis útján egy magasabb szinten megszüntet-

hető. Ezt pedig úgy lehetne megfogalmazni, hogy a város olyan élőlény, amely élettelen elemekből építkezik.

Ilyen módon hasonlít egy sejtre, amely ugyan csupa élettelen anyagból építkezik, de ő maga már él. (Az igazsághoz tartozik, hogy személyes építészeti felfogásom szerint már a házak is mutatnak az élőkre jellemző sajátosságokat – élőlényként kezelem őket – de ez annyira elüt az általános felfogástól, hogy e helyen nem hangsúlyozom.) Kiindulási alapunk szerint tehát a város (Budapest) élő, amely élettelen anyagokból építkezik.

A karakter fogalmában éppúgy egyesül a jellem és a jelleg – az élőre és az élettelenre vonatkozó tulajdonság – mint ahogyan a város egyesíti magában az élő és élettelen. Város és karakter, ilyen módon egymásnak megfelelő, adekvát fogalmak.

Az élő és élettelen viszonyában azonban a primátus, az elsőbbség, az életé...

Miután meghatároztuk, hogy mi az, amit vizsgálunk, (milyen jellegű) foglalkoznunk kell azzal a kérdéssel, hogy mi a vizsgálat legkisebb és legnagyobb egysége, milyen értékhatárok közé állítsuk be képzeletbeli mérőműszerünket. Szélsőséges lehetőségeket bemutatva megpróbálhatjuk Budapest karakterét meghatározni úgy, hogy a várossal mint oszthatatlan egésszel foglalkozunk. De próbálkozhatunk azzal is, hogy épületenként vizsgáljuk az egész várost és ebből adódik valamilyen karakterkép.

A várost oszthatatlan egységként vizsgálva szükségszerűen szembetaláljuk magunkat azzal a problémával, hogy egy bonyolult, összetett, sok színből és alkotórészből álló komplex jelenségrendszer rendkívül nehéz röviden summázva jellemezni.

Ha gyorsan akarjuk megoldani a problémát, ha felületesen vizsgálódunk, úgy kiemelhetünk részleges jelentőségű karakterelemeket és azokat jelentőségüknél magasabban értékelve, mint meghatározó jellegzetességeket találjuk. Így válik Magyarország – pontosan a séma mentén – a nyugati utazási irodák prospektusaiban a csikós, a pusztá, a paprika országává. Budapest pedig leegyszerűsödött Halászbástyává, Mátyáspincévé, Hősök terévé. Igaz mindegyik, de Magyarország vagy Budapest mégsem egyenlő ezekkel a felületeseleg egyszerűsítésekkel.

Ha pedig alaposabban és lelkiismeretesebben járunk el, (továbbra is mint oszthatatlan egységet vizsgálva Budapestet), akkor rájövünk arra, hogy a jellegzetességek, jellegek (a jelzők) kioltják egymást. Hiszen Budapest nem hangulatos, mert nagy területei monotonok, hangulattalanok. Budapest nem régi, hiszen legnagyobb része fiatalabb száz évesnél.

Ha jellemzőnek találunk valamit, hamar megtaláljuk az ellentétét is a városhatárokon belül.

És ha mindezek ellenére megpróbáljuk összehozni, hatást az ellenhatással, pontot az ellenponttal, akkor adódik a következtetés, hogy Budapest az ötvözőképesség városa.

Budapest építészeti karaktere jórészt a századforduló táján határozódott meg az eklektika jegyében.

Az eklektika az a kifejezési mód, amely nagyon sok megelőző kor stílusát képes ötvözni. Budapest az a város, amely nagyon sok történeti esemény hatását volt képes és képes ma is ötvözni.

Nem véletlen, hogy a századfordulón az az építészet találta meg ezt a várost, és az egymásra találás a karakteres vonásokat is erősítette. (Ez másként is igaz. Budapest nagyvárossá történő alakulása az 1880–1900-as évekre esett, amikor az eklektika a világban is virágkorát élte.) A város a történelmi viharok csomópontjában állandóan pusztult és épült. Épületek és városrészek tűntek el és bukkantak fel. Embercsoportok, népcsoportok, foglalkozási ágak tűntek el, és jöttek újak, mások. A város befogadta az újonnan jötteket, mert szüksége volt rájuk és egymás mellé tudott rendezni mindenkit, a sváb földművest és a bolgár kertészt, a görög menekülteket és az őslakosokat.

Ez a jóértelmű eklektika, a befogadás és ötvözőképesség együttese az a jelleg, ami már történelmileg meghatározódott. Ez teheti ké-

Ő úgy érezte, hogy (a Trianon előtti, vagy Nagy-) Magyarország öt egymástól eredendően különböző szellemiség, meghatározó jegy, génusz hatása alatt áll. Ezt az öt génuszt egyenként fejtegetve jutott el egy összetett ország és lelkiületében változatos nép karakterének megrajzolásához.

A karakterológiával foglalkozó tudomány megindulásakor annak első művelői is rájöttek arra, hogy nem lehet az emberi karaktert az egész emberiségből, mint egységes egészből eredeztetve vizsgálni, de reménytelen minden embert külön alanyként felfogni. Ezért hát megalkották a típus (a tipikus) fogalmát, mint pl. Kretschmer az ő tanában. Ebben négy emberi alaptípust állapított meg és minden változat (egyed) e négy alaptípus különböző keveredéseiből, variánsaiból származtatható.

A keleti és nyugati asztrológiában szintén megtalálhatók az alaptípusok, de gyakorlatilag minden jelleggel-jellemmel foglalkozó kutatás megalkotta a maga típusait. Felosztotta tehát az egészet, a teljeset vizsgálható és tipikus jegyekkel bíró részekre, melyek ugyanakkor kapcsolatot teremtenek az egész, a teljes és az egyed (a tovább nem osztható legkisebb egység) között.

Mindezek olyan erős érvek, útmutatások, melyek a mi vizsgálatunkra is vonatkoztathatók. Vizsgálatunk alapelvei tehát nagyságrendi-

pessé a várost a legújabbkori regionális feladatának betöltésére, itt, kelet és nyugat határán.

Mindez nagyon szép, szimbolikus, és orientáló hatású. Jó impulzus és vezérfonál, amelyből el lehet indulni. De mindezek ellenére mégis le lehet vonni azt a következtetést, hogy nem elég a várost oszthatatlan egységként vizsgálni, mert az így kapott jellemzés általánosító és elvont, gyakorlatilag nehezen hasznosítható.

A másik véglet, hogy a város karakterét az egyes épületek jellegzetességeinek summájaként próbáljuk meghatározni. Ez eleve reménytelen módszernek tűnik. Nem csak az épületek nagy száma miatt, hanem és főként azért, mert városi értelemben leginkább nem az egyes házak a meghatározók, hanem az épületegyüttesekből összeálló utcák, terek, területek. Ez a réteg tehát túl „finom” már számunkra, mert alapvetően és általában nem ez hordozza a várost meghatározó jelleget. Persze bizonyos esetekben lehet ez a vizsgálatok végpontja, de egészen biztosan nem a kezdeti eleme.

Hamvas Béla nagyobb lélegzetű esszét írt a magyarságról, Magyarországról, megpróbálván értelmesen és érzelmesen, pontosan és poétikusan jellemezni a magyarokat és országukat. (Egyfajta karakterológia.) Eszébe sem jutott azonban, hogy egésként, oszthatatlan egységként kezelve tegye ezt, persze az sem, hogy külön-külön emberenként.

leg a város és az egyes épületek között lesznek. A város tipikus részekre osztódik és a vizsgálat e tipikus részekre koncentrálna folytatódik. Node hogyan határozódnak meg ezek a részek? Milyen alapon válnak el egymástól?

Hamvas Béla már említett művében (Az öt génusz) ezt a felosztást az öt különböző génusz által való „besugárzottság”, az azok hatása alatt állás határozta meg. Ezek a területek szellemiségek is egyben. Érzékelhető fizikai jellegük (a táji jelleg) (11. és 12. kép) és az azon a vidéken felfedezhető néplélek (jellem) összefügg. Ezek együtt adnak önálló karaktert, mely karakter többé-kevésbé azonosan érvényes az egész területre.

A felosztást tehát meghatározza az egyediség, önállóság megléte, kiterjedését pedig az azonosság.

Kretschmer alaktanában (ahol az emberi alkat, a fizikum szintén szoros összefüggésben van a lelkialkattal) ugyanez az elv határozza meg a felosztást. Az egymástól gyökeresen eltérő fizikumok (magas, sovány és alacsony, kövérkés) meghatározott, a fizikummal összefüggő és egymástól gyökeresen elütő lelkiakatokat (epés-kritikus, kedélyes-vicces) jelentenek egyben. Azonos karakterekről van szó tehát egy kategórián belül.

Ismét a mi vizsgálatunkra fordítva a szót, ez azt jelenti, hogy tipikus területeink (városrészeink)

önálló karakterrel kell bírjanak, és ennek a karakternek többé-kevésbé az egész területre érvényesnek kell lennie. Tehát keressük a **homogén karakterű területeket**, mint vizsgálatunk alapelemeit.

Lépésről-lépésre haladva kirajzolódik tehát a követendő módszer vázlata:

- A karaktervizsgálat alanya és tárgya: Budapest
- Budapest, amely nemcsak térbeli vetület, hanem jellegzetességeit, karakterét az időben kibontó város
- Budapest, amely élő szervezetként viselkedik, viszont élettelen elemekből épül fel
- Ezért a vizsgálat során egyaránt alkalmazhatók (sőt a pontosság miatt alkalmazandók!) az analitikus és szintetizáló, induktív és deduktív módszerek, az időbeni vizsgálatokkal együtt
- E vizsgálat alapvető haladási iránya az egész felől közelíti meg a részeket
- Részeket, melyek homogén karakterrel bírnak
- E homogén karakterű részek egymástól való elkülönítése a vizsgálat első lépcsője
- Míg második, ezen tipikus egységek részletes, és a gyakorlatban is használható vizsgálata
- És harmadik, összefoglaló – szintetizáló fázisa, mind ezen eredmények összefoglalása és lényegítése.

A települési értékek analízise Nyugat-Európában

„Ha környezetünk széppé formálásának célját a maga sokrétűségében vesszük szemügyre, megláthatjuk, hogy ez a cél valóban magában foglalja a civilizált ember életének valamennyi aspektusát: a talaj, az erdők, a vizek, a városok és a táj sorsát; az emberi tudományokat a biológiától a szociológiáig és pszichológiáig; a törvényhozást, igazgatást, gazdaságot; a művészeteket, építészetet és a technikát.

Mivel mindezek a tényezők egymástól függenek, nem szabad többé elválasztva szemlél-nünk őket. Környezetünk megtervezésének és kialakításának sikerében nagyobb jelentősége van az összefüggések meglátásának, mint az összes mégoly tökéletes gyakorlati javaslatnak egyes részproblémák megoldására. Ha ezt a rangsorolást elfogadjuk, akkor a hangsúlyt a széles körű „összefüggésekben való gondolkodásra” kell helyeznünk, amely az ellentétes erők közti megszakíthatatlan kiegyenlítési folyamatban keletkezik, szemben a specialista gondolkodásával, aki szándékosan nem lépi át saját részterületének határait.

Túltechnicizált társadalmunkban szükségesnek tartjuk szenvedélyesen hangsúlyozni, hogy világunk azért még mindig az emberek világa, és hogy minden tervezés és alkotás középpontjában a természetes környezetben élő embernek kell állnia.”

(Walter Gropius)

Egy város, egy emberi léttér megragadásának és sokrétű gondolati átölelésének kérdéseivel az igazi nagyváros kialakulásának kezdeteitől foglalkozik az emberiség. A régi városok ötszáz éves városfalait néhány évtized alatt kinőtték, és a múlt század hatvanas éveiben az első fejlődési szakaszuk lezárult. Ez a terjeszkedés valójában tervszerűtlenül és spontán történt, elsősorban a földrajzilag, geológiailag legkedvezőbb helyzetű területek népesültek be. Az 1870-es években azonban a fejlődés minden eddiginél nagyobb méreteket öltött, és az új építkezések koordinálása már csak előzetes tervek alapján történhetett. (A XIX. század végére Budapest 700 ezer lakossal Európa tizedik legnagyobb városa lett, ahol az

ország iparának egynegyede koncentráldott.)

A szinte egy óra alatt bejárható, emberi érzékeléssel térben és időben felmérhető lélettérből bonyolult, szövevényes, viszonylataiban is komplikált, éppen ezért a benne élő ember számára ijesztő, brutális és érthetetlen nagyváros alakult ki. Kisebbségi enyhülést csak a két háború közötti időszak hozott, amikor a városok beépítése főként kertés, lazább beépítésekre korlátozódott. A múlt század végi robbanáshoz hasonló méretű, újabb beépítés már csak a II. világháború után következett be, a nagyvárosi sokemeletes lakótelep kialakulásával. Talán ezzel magyarázható az is, hogy a világvárosok mai lakója különös és sajátos áhítattal keresi fel a fejlődés múlt századi szintjén megakadt városkákat (Rothenburg ob der Tauber), mert arra az elfeledett városra emlékezteti, ahol dédapja egy délelőtt alatt körbe tudta sétálni a város falait.

Majd száz év telt el a nagyváros kialakulásának kezdeteitől napjainkig. Az utóbbi évtizedekben egyre több nemzetközi irányzat, szakmai publikáció, ismeretterjesztő könyv látott napvilágot, mely a települések, lakóhelyek és az ember különös, sokrétű kapcsolatával foglalkozik. Ezen jelentős és nagyrészt elméleti munkák ismertetése nem fér dolgozatunk keretei közé (a legkorszerűbb összefoglalás Schneller István kandidátusi, ill. Simon Mariann egyetemi doktori dolgozataiban olvasható). Jelen ismertetésünk inkább a települési értékek megőrzésére és újjáteremtésére irányuló gyakorlati tevékenységet és azok tapasztalatait kívánja bemutatni, hiszen ezek a kezdeményezések állnak igazán rokonságban karaktertervünkkel. Feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy a témához való közelítés jellege és mélysége heterogén, ezért az ún. nemzetközi helyzetről lehetetlen teljes képet adni. Egy lényeges vonást mindegyik próbálkozásban felfedezhetünk: az emberi gondolkodás ésszerű határait tiszteletben tartva, építészeti eszközökkel és szemlélettel igyekeznek az ember és környezetének elromlott kapcsolatára a legjobb receptet kidolgozni.

Bécs város védett területeit (Schutzzonen) összefoglaló atlasz bemutatása és a tízéves működés tapasztalatai

1981-ben jelent meg a Bécs város Kulturhivatala és a bécsi Műemlékfelügyelőség közös gondozásában az ausztriai védett területek atlaszának II. kötete, mely Bécs város építészeti értékeinek összefoglalásával és védelmével foglalkozik. Az egyes épületek és műemléki együttesek védelmét állami feladatként továbbra is a Műemlékfelügyelőség látja el, azonban a városkép, a rejtőzködő városszerkezet, a korai ipari céhek által létrehozott kisebb városrészek magjai, egy-egy városrész sorsát döntően meghatározó ipari település stb. védelmét az atlaszban lévő felmérések, ill. a szükséges jogi szabályozás biztosítja.

A bécsi védett területek atlasza egyszerűen és világosan felépített alpmű, melynek részei a következők:

1. Előszó és bevezetés
2. Bécs kerületei történetének rövid leírása
3. A résztérképek magyarázattal ellátott ismertetése
4. A bécsi városrendezési szabályzat védett területekre vonatkozó rendeletének ismertetése
5. A 89 darab résztérkép M=1:333 léptékben
6. Bécs átnézeti térképei (5 darab) M=1:25000 léptékben

Az atlasz nem tartalmazza a védett területeken lévő épületek címjegyzékét, mely a gyakorlati munka során nélkülözhetetlen. Sajnálatos az is, hogy a védett területek kiválasztásának kritériumait, továbbá a megőrzési célt a munka kezdetén (1974) nem kellően rögzítették, ill. nem egyértelműsítették. 1990-ben Bécs város Főpolgármesteri Hivatala revízió alá vétette az atlaszt és a régire támaszkodva új atlasz kidolgozását kezdte el. Bár ez a segédlet címjegyzéket ugyan tartalmaz, a megőrzési cél továbbra sem rögzített és az átdolgozás sokat veszített az első mű építészettörténeti vonatkozású erényeiből.

Az új „Schutzzonen atlasz” tökéletesítése jelenleg is folyik, ezért csak az átmeneti tervet tudjuk itt bemutatni, a részlettervek befejezése, ill. a jogi szabályozás rendezése ez év végére várható (13. kép). A Főpolgármesteri Hivatal 18. számú ügyosztálya (Stadtstrukturplanung) kis füzetek formájában sorozatok indítását kezdte el, melynek keretében egy-egy régió városfejlesztési problémáit tárják elénk. A szokásos analitikus vizsgálatokat végül kialakítási javaslatokkal zárja. Végezetül meg kell állapítanunk, hogy a város megőrzése, védelme és a város fejlesztése, rendezése nem ellentétes, hanem együttesen és egyszerre végrehajtandó feladat. Mindkét említett munkából, ill. teljességükhöz, a második szemlélethez való közelítés hiányzik.

13. kép

Bécs város Főpolgármesteri Hivatala Védett területek 1990. XII. 31-én készítette: 19. ügyosztály (Stadtgestaltung)

Egy alkalmazási kísérlet bemutatása: A Lynch-féle öt elem grafikus alkalmazása egy bécsi kerület tervén

Norbert Gauss bécsi építész 1983-ban érdekes kísérletről számolt be a *Művészet és Műemlékvédelem* című osztrák folyóirat hasábjain. E grafikai kísérlet ismertetése előtt azonban szükséges Kevin Lynch munkásságának idevonatkozó részeit felidézni.

Kevin Lynch 1952 és 59 között három amerikai nagyváros (Boston, Jersey City és Los Angeles) központjában tervezési stúdiót állított fel a várostervezők részére egy olyan eszköztár kialakítására, mely a „meglévő szerkezet gyengéd megújítására” szolgál. Ez a hatásos látványok vizsgálatához és megtartásához, az érzékelésben lévő nehézségek megszüntetéséhez, a zűrzavarban elfedett struktúra és egyediség kirajzolódásához, valamint az új városrészek imázsának kialakításához nyújtana segítséget. Lynch évekig tartó munkájának legfontosabb eredménye a vizsgálandó városkép szerkezetét meghatározó öt fő elem kidolgozása volt, melyek az utak, a jellegzetes választóvonalak (határvonalak), az azonos karakterű városrészek (kerületek), a jellegzetes csomópontok és az ismertető vagy jellemző jegyek, azaz a tájékozdási pontok. Az öt ismertetett elem azonban csak nyersanyag. Csak összefüggésük és egymással való kapcsolatuk alakítja ki egy városi régió imázsát és a városszerkezet egészét. Egyszerűsített modellként érzékeltetve az összstruktúrán belül az utaknak funkciói vannak, egyrészt a csomópontokat összekötik, másrészt biztosítják a bejáratot és a betekintést az egyes tartományokba. A csomópontok lezárják az utakat, a határvonalak elkülönítik (vagy összekapcsolják) az egyes tartományokat, városrészeket, az ismertetőjegyek a tartományok központjait hangsúlyozzák.

Norbert Gauss építész a bécsi védett területek atlaszának egyik tervlapját vette kiindulási alapnak, melyen grafikusán is ábrázolni kívánja az előzőekben ismertetett fogalmakat. A 8-as jelű terv, mely az I., II. és III. kerületek egy részét tartalmazza, építési és topográfiai helyzete szerint átlagos belvárosi régió. A szemléletesség kedvéért nem területről területre tárta fel a régiót, hanem csak a már kiemelt védett zónákat dolgozta át (14. kép).

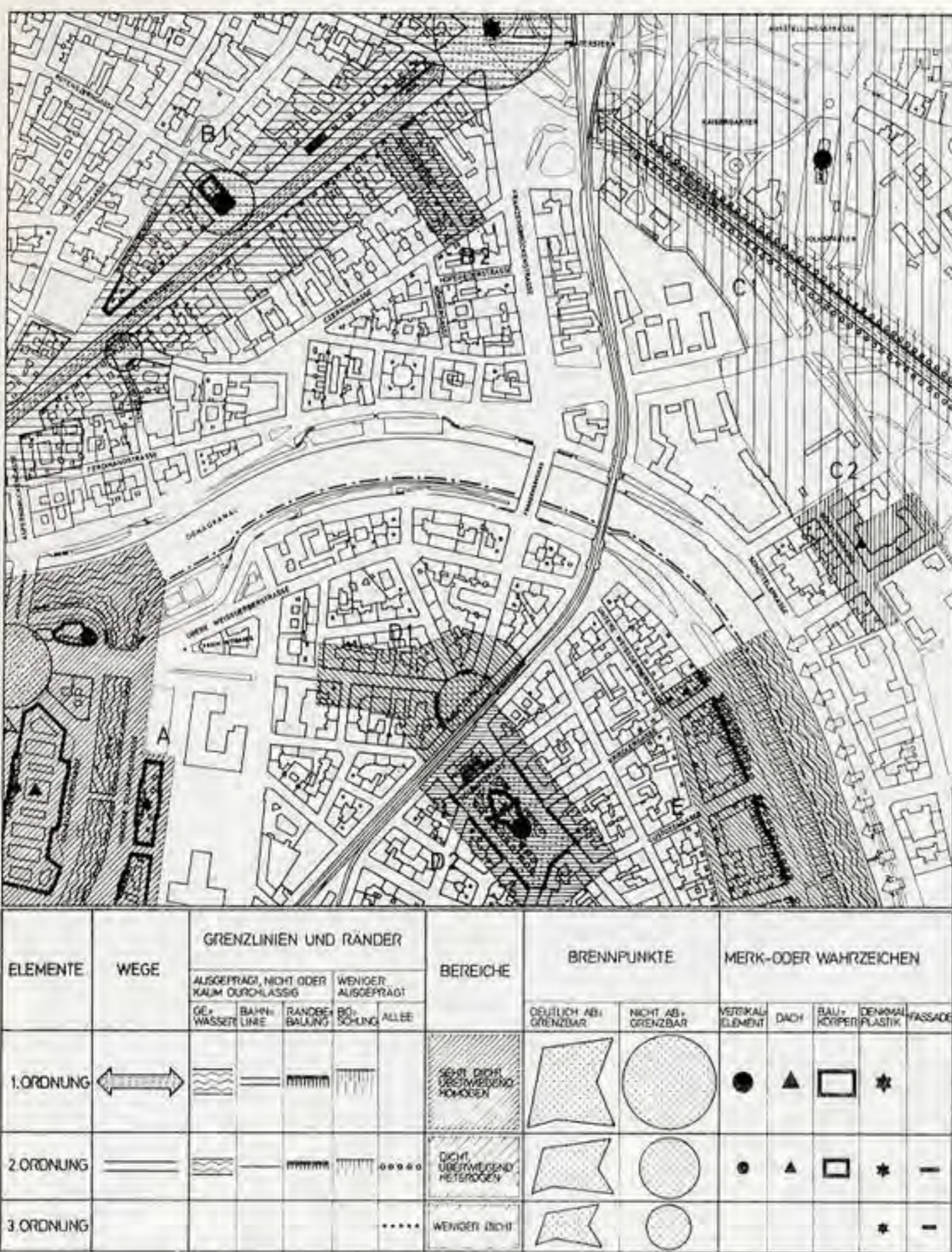

14. kép

Az ausztriai védett területek atlasza 8 jelű tervlapja (a sötétbbrrel jelölt együttesek, épületek védettek, ezekre az együttesekre alkalmazta Gauss a Lynch-féle elemeket – tehát nem az egészre)

Először vette az öt Lynch féle alapelemet – formai tulajdonságaik szerint minőségi és mennyiségi értékrendbe állította őket. Ez arányos besorolást és kapcsolatrendszert eredményezett. Pl. az ismertető vagy jellemző jegyeket három csoportba osztotta, elsősorban hatótávolságuk szerinti válogatásban. Így az első csoport (távoli hatású) jellegzetességei a külső és a belső városrészek között vagy két különböző városrész esetében közvetítőként tudnának működni. A második csoport (tartományosztó-hatású) jellegzetességei közé a környéktől és a háttértől eltérő markáns, atipikus elemeket választott. Végül a harmadik csoport (közeli hatású) jellegzetességei azok az objektumok, melyek a finom orientációkor használatosak.

A tervre rávezetett fontos összetevők, az analízisben szétválasztott és az előadott adatok grafikai szintézise lehetővé teszi az egyes kritériumok együttműködését, a különböző sűrűségű zónák regisztrálását és a tartományok, városrészek határvonalainak meghatározását. Összefoglalva megállapítható, hogy a városnak a tér szempontjából való szemlélése semmiképpen sem túlértékelendő, egy együttes meghatározásánál azonban fontos szempont lehet. A kísérlet jól példázta azt a tényt, hogy a különböző területen végzett vizsgálatok elméleti eredményei nem teljesen alkalmasak grafikai, rajzi megjelenítésre, tehát a kitűzött célhoz sokszor meg kell keresnünk az ábrázolás műfaját (terv, grafikon, leírás stb.) (15. kép).

15. kép Alkalmazási kísérlet ábrázolási példa
Az ausztriai védett területek atlasza 8. jelű tervének átdolgozása.

Kísérlet a Lynch-féle öt elem grafikai alkalmazására

Jelmagyarázat: (balról jobbra haladva)

Elemek: 1 csoport, 2. csoport, 3. csoport

Utak

Határvonalak és keretek: lehatárolt, nem vagy alig átengedő:
víz, vasútvonal, keretbeépítés

kevésbé lehatárolt: rézsű, töltés, fasor

Kerületek: nagyon sűrű, túlnyomóan homogén

sűrű, túlnyomóan heterogén

kevésbé sűrű

Csomópontok: világosan körülhatárolható,

nem körülhatárolható

Ismertető vagy jellemző jegyek: vertikális elem, tető, tömeg

Hamburg városkép és milió védelmi programjának ismertetése (Milieuschutz)

A környezet megóvása az I. világháború előtt a hivatalos építés- és városvédelem feladata volt Hamburgban (a legkorábbi az 1912. évi épületvédelmi törvény volt), 1972-ben azonban a polgárság beadvánnyal fordult a szenátushoz, hogy számoljon be arról, hogyan lehetne az intézményes műemlékvédelmen túlmenően az olyan épületeket, épületcsoportokat, utcákat, tereket és településrészeket az eddigieknél jobban fenntartani és egyidejűleg korszerű használatra alkalmassá tenni, amelyek történelmi, művészeti vagy városépítészeti jelentőségükkel hozzájárulnak Hamburg jellegzetes képének megőrzéséhez és egyidejűleg növelik a város vonzerejét.

A védelem eszközeinek kidolgozása alapos, hosszú és körültekintő munka után 1985-ben fejeződött be, azonban tökéletesítése a mai napig folyik. A milióvédelmi program többlépcsős, igen praktikus, a mindennapi élet folyamán fellépő problémákat megoldani képes segédlet. A milió védelmére vonatkozó javaslatot bárki beterjeszthet. (Az első miliók kiválasztása szigorú szempontok szerint történt, később a helyi városvédő bizottságok kezdeményezésére fokozódó mértékben helyi érdekeltségeknek megfelelő területeket is védett miliókká nyilvánítottak.) További területek védetté nyilvánítására is számítanak, mert Hamburg egész területére kiterjedő véleményezés még nem létezik. Itt jegyezzük meg, hogy a hamburgi „milió” (Milieu) megnevezés, Berlinben „puttony” (Kietze), Bécsben „krecli” (Gratzln) névvel azonos tartalmú, az a városi egység, mely emberi lakókörnyezetet és életteret jelent, kiemelkedőnek, jellegzetesnek ítélt építészeti környezetben.

Területtípusok ismertetése:

20-as, 30-as évekbeli települések	18 millió
falusi létesítmények, együttesek	16 millió
1870 körüli lakónegyedek	9 millió
családiházazas övezetek	8 millió
kertvárosok	8 millió
kisvárosi központok, óváros	7 millió
belvárosi lakónegyedek	3 millió
halász és révkalauz települések	3 millió
1910 körüli lakótelepek	3 millió
Összesen:	75 millió

Az összes milióhoz jól használható füzet készült, a következőkkel:

1. Magyarázatok

Tartalmazza a milió megóvásával kapcsolatos alapvető felismeréseket és összefüggéseket (mindegyik területnél azonosan).

2. A területek áttekintése

Hamburg átnézeti térképén ábrázolja a kiválasztott miliókat (mindegyiknél azonosan).

3. A miliók bemutatása

Melynek fajtái lehetnek: városképvizsgálat, milió-védelmi kiskaté stb. Fényképekkel, áttekintő tervekkel és szöveges leírásokkal mutatja minden környezet specifikus tulajdonságait, valamint az egyes területek aktuális fejlettségi állapotát. A

16. kép Hamburg városkép Hamburger Binnenhafen (2. j. terv) Városképvizsgálat Analízis + Javaslat

Az egyes területekre vonatkozó átalakítási javaslatok: A Többségében megtartásra érdemes városkép (rózsaszínnel jelölt)
B Többségében kiegészítendő városkép (világosbarnával jelölt) C Többségében újra kialakítandó városkép (sárgával jelölt)

városkép vizsgálatot minden esetben a millióról készült térkép kíséri, mely egyszerre ábrázolja az analitikus elemeket a javaslatokkal (16. kép).

4. A védelem eszközei

Tájékoztatást ad a környezet megóvásának különböző lehetőségeiről és kiértékeli ezeket. Az alkalmazott védelmi eszközök között vannak informálisak, mint pl. a lakosság tájékoztatása, tanácsadás építetők számára, továbbá formálisak, mint pl. jogszabályokra épülő eszköztár, az átalakításokra vonatkozó rendeletek, beépítési tervek szabályozási előírásokkal.

5. Cselekvési koncepciók

Tartalmazza valamennyi millió katalógusát kerületek szerint rendezve, a már meglévő

és célként kitűzött védelmi intézkedések jelölésével.

A füzetek, mint alátámasztó anyagok nem kerülnek közforgalomba, azonban minden területre készül egy praktikus négy oldalas ismerető, melyben összefoglalták a kutatások legfontosabb eredményeit és mindazokat a hasznos tudnivalókat, melyekre az építetőnek vagy a hatóságnak szüksége lehet (17-20. kép).

A hamburgi millióvédelmi program egyik fő erénye az, hogy a városrendezési, fejlesztési és a település érték- és műemlékvédelmi intézkedések, feladatok együttes kezelése folytán komplex városkialakítási koncepció kidolgozása vált lehetővé. A helyes kiindulási alap és a specializált területek közötti kölcsönös megértés és együttműködés eredményei már az első füzetek kidolgozásánál észlelhetők voltak.

Stadtbild Hamburg
Milieuschutzbericht
Milieugebiet Harvestehude

17

FHH	Milieugebiet Harvestehude	Bezirk Eimsbüttel	Stadtteil Harvestehude	Ortsteil 313,314
Baubehörde	Nr. 4	Baujahr ca. 1910	Blöcke 8-10 11 tw., 12-14, 18-20/ u.a.	Kategorie I
Landesplanungsamt				Stand 08/85

Auswahlkriterien für Schutzbereiche

Historische und künstlerische Bedeutung	Stadtgeschichtliche Bedeutung	bedeutsames Stadterweiterungsprojekt der Jahrhundertwende auf ehemaligem Klostergelände
	Baugeschichtliche und künstlerische Bedeutung	besondere Bedeutung als großflächiges, geschlossenes Ensemble anspruchsvoller, gründerzeitlicher Bauweise/ gestalterisch herausragende Einzelobjekte /Bebauung Isestraße: bedeutendstes Hamburger Jugendstil-Ensemble

Städtebauliche und gestalterische Bedeutung	Beispielhafte Siedlungsstruktur	durch Klosterland-Konsortium und städtischen Bebauungsplan (1906) einheitlich erschlossenes Viertel/Wohnungsbau der Gründerzeit für gehobenes Bürgertum
	Gestalterische Qualität	bei Reihenvillen und Schlitzbauten aufwendig gestaltete Straßenfronten mit Schmuckelementen vorwiegend aus Klassizismus und Jugendstil/beachtenswerte Außenraum- und Grüngestaltung
	Erhaltungszustand	insgesamt gepflegter Zustand von Bauten und Freiflächen/teilweise Verlust ursprünglicher Fenster- teilungen, Straßenasphaltierung, Stellplätze statt Vorgärten, maßstabsverändernde Neubauten
	Besondere Lage und Wahrnehmbarkeit	durch City-Nähe und Nachbarschaft zur Außenalster eine der besten und bekanntesten Wohnlagen Hamburgs
	Übereinst. Ursprung/ Gegenwart von Nutzung und Sozialstruktur	unverändert Wohnnutzung für gehobene Ansprüche/ teilweise Umnutzung durch Büros, Arzt- und Anwalts- praxen, Universitätseinrichtungen

19

17-20. kép Hamburg városkép
Körzetvédelmi jelentés (négy oldalas összefoglaló)
Harvestehude körzet
A védett terület kiválasztásának kritériumai
Történeti és művészeti jelentőség
– Várostörténeti jelentőség
– Építészettörténeti és művészeti jelentőség

Kurzbeschreibung

Das Gebiet war ehemals Besitz des Zisterzienser-Frauenklosters Herwardestude. Nach der Kanalisierung der Isebek wurde der gesamte Bereich gemäß den Festsetzungen eines 1906 aufgestellten Bebauungsplans mit einem sich im Klosterareal auflösenden orthogonalen Straßennetz erschlossen. Trotz der weiten Ausdehnung und unterschiedlicher Bautypen - im Norden hoch aufragende Etagenwohnhäuser, im Süden 2- bis 3-geschossige Reihenvillen - zeigt das Quartier große gestalterische Geschlossenheit. Pflasterungen, alleartiges Grün, Vorgärten und der Formenreichtum gründerzeitlicher Fassadengestaltung prägen wiederkehrend das Bild jedes einzelnen Straßenraums. Ihre Summe ergibt ein imponierendes Ensemble, das seinen Höhepunkt in den anspruchsvollen Jugendstilfassaden der Isestraße findet.

Jugendstilfassaden an der Isestraße

Reihenvillen

Bebauung an Innocentiapark

18

Planungs- und Beurteilungsgrundlagen / Übereinstimmung mit Schutzbemühungen	
Flächennutzungsplan	dem Bestand entsprechende Darstellung/ gemischte Baufläche (Dienstleistungszentrum) am Eppendf. Baum, sonst Wohnbauflächen/Hauptverkehrsstraßen: Hochallee, Rothenbaumchaussee, Hallerstraße
Stadtentwicklungsplanung	Programmplan "Harvestehude-Rotherbaum" (Entwurf 1981): Erhalt von Stadtgrundriß und Quartierscharakter als Leitvorstellung/ Überwiegend Darstellung von WR, Rothenbaumchaussee, Hallerstraße: WA, Eppendf. Baum: MK
Bebauungsplan	Baustufenplan "Harvestehude-Rotherbaum" (1955): Ausweisung von W II - IV g/ entgegen Schutzbemühungen an Hallerstraße und Rothenbaumchaussee Straßenverbreiterung in Vorgartenzone Teilbebauungsplan 705 (03/60): Ausbau der Hallerstraße zur Gesamtbreite von 32-35 m auf Kosten der Vorgä
Denkmalschutz, Gutachten usw.	Arbeitsheft der Denkmalpflege: teilweise Ensemble von denkmalpflegerischem Interesse/ Milieugebietsuntersuchung, Gestaltungsrahmen (I. Teil vorhanden) /Fassadengutachten: überwiegend Kategorie II
Eigentumsverhältnisse	überwiegend privates Einzeleigentum
Veränderungsdruck	Gestaltverluste durch Umstrukturierung im Wohngebiet/Abrisse, unmaßstäbliche Neubauten/ Austausch von Fenstern und Türen / ruhender Verkehr
Schutzzinstrumentarium	dringend erforderlich: Gestaltungsrahmen (II. Teil) Gestaltungsverordnung, § 39 h BBauG-Verordnung, Denkmalschutz (Ensemble)/Baumschutz-Verordnung (Bäume und Hecken) anwenden

20

Városépítési és városstervezési jelentőség
– Példaértékű településkultúra
– Az építés módjának minősége
– Az épület állaga
– Különleges fekvés
– Kihasználság módja.
Tervezési és értékelési alapelvek

**A védelemre méltó települések
felmérése Svájcban,
az ISOS program vázlatos áttekintése
és eredményei**

(Inventar der schützwerten Ortsbilder
der Schweiz, Rövidítve: ISOS)

Az ISOS rendszer kialakítása 1951 óta folyamatosan történik. Az 1975. évi szakmai körökben klasszikusnak nevezhető Amszterdami Deklaráció (Európa Tanács, Amszterdami Deklaráció, az európai műemlékvédelmi kongresszus alkalmával kihirdetett nyilatkozat) a kulturális örökség térben való megjelenítéséhez alapvető feltételként értékmérés (Inventar) elkészítését követeli meg.

„Annak érdekében, hogy az integráció lehetővé váljon a tértervezésben, az épületekről-együttesekről és környezetükről összesített értékmérést kell készíteni, és azokat hozzáférhetővé kell tenni valamennyi résztvevő és az érintettek – elsősorban a térbeli tervezésért illetékes regionális és lokális hatóságok – számára azzal a céllal, hogy azok figyelmét felhívja a megőrzésre érdemes épületekre és területekre. Egy ilyen típusú értékmérés mértéktartó bázist teremt a környezeti egységek megtartásához és azoknak a tér rendjébe (Raumordnung) történő besorolásához. A regionális tervezéspolitikának ügyelnie kell az építészeti örökség fenntartására és azt saját ügyévé kell tennie. Szorgalmaznia kell azt, hogy az elmaradt területeken új tevékenységek jöjjenek létre és ne néptelenedjenek el, ugyanakkor meg kell védenie a régi épületeket értékük elvesztésétől. Ezen túlmenően különleges szabályozásokat kell megteremteni az alábbiakkal kapcsolatban:

- Építészeti együttesek meghatározása és elhatárolása.
- Védelmi zónák feltérképezése és hasznosítási korlátozások meghatározása.
- Városfenntartási tervek kidolgozása és ezen tervek beiktatása a „tértervekbe” (Raumplane).”

Az első kutatási évek a fogalmak egyértelműsítésével, a pontos definíciók kidolgozásával teltek el. Ezt követte a megállapítások szisztematikus felosztása (A, B, C felvételi kategóriák), valamint a megtartásra vonatkozó elképzelések lépcsős kiosztása (A, B, C megtartási célok). A további feladat pedig az volt, hogy a térbeli és történelmileg kiemelkedő alkotásokat fokozatosan és szisztematikusán regisztrálni kellett. A gyakorlatban az értékmérés egy meglehetősen bonyolult, szigorúan kodifikált felvételi lapból és egy ábrázolási tervfázisból áll, melynek

folyamatos és célszerű egyszerűsítése a program alkalmazása óta állandóan folyik. A tervezők és az illetékes hatóságok általában csak a legkritikább esetben rendelik meg az összes felmérőlapot. Legtöbbször csak a település értékmérési tervét, fényképeket és leírását kérik ki, miközben a településkép-részek szövegei a fiókban maradnak. A program kidolgozói lehetetlen vállalkozásnak ítélték meg olyan fogalmak tudományos értelmezését és beépítését az ISOS-ba, mint élettér, életminőség, lakásminőség stb. Ezek után egy településkép vizsgálatának folyamatát mutatjuk be, konkrét példa segítségével.

A településkép értékmérés és dokumentáció számára kialakított alapfogalmak ismertetése:

Értékmérés (inventarizáció) kiterjed a védelemre méltó településképekre, ill. a védelemre érdemes beépítésre, valamint valamennyi olyan környezetre, mely megtartásának jelentősége van.

Az értékmérés a településkép-részekben a védelemre méltó beépítést három szempont szerint taglalja. (Ezekre később visszatérünk.)

G (Gebiet) terület:

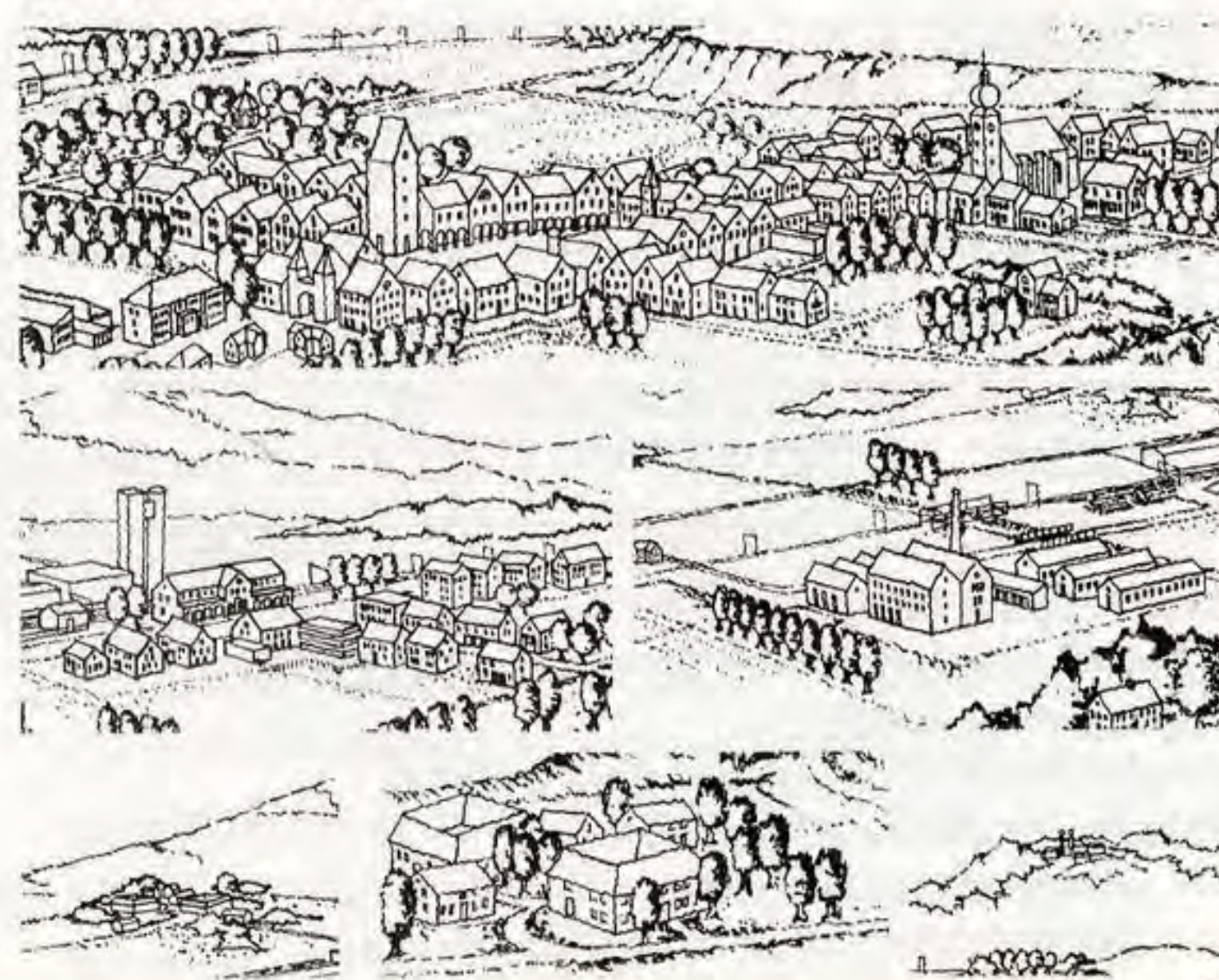
A lehető legnagyobb település-elem, amelyről az építészettörténeti, helyi és térbeli jellemzők mint egész egységről leolvashatók.

Pl. Középkori városmag, pályudvar negyed, kerületek.

B (Baugruppe) épületcsoport:

A településkép eleme, melyről az építészettörténeti, a helyi és térbeli jellemzők részlegesen leolvashatók (pl. templomnegyed, udvarcsoport stb.). Az épületcsoport része lehet egy területnek (21. kép).

Abb. 4: Gebiete, Baugruppen*

E (Einzelobjekte) egyes objektumok:

A legkisebb településkép-elem, melynek a megjelenésében van különösebb jelentősége. Pl. házsor, templom, híd, városfal, forráskút stb. Az egyes elemek a területen belül és kívül is előfordulhatnak (22. kép).

Az értékfelmérés felölel olyan környezeteket is, melyek a védelemre érdemes beépítések megtartása szempontjából jelentősek, és mint ilyenek részei a védelemre érdemes helységi-képnek.

U-Zo (Umgebungs-Zone) Környezeti zóna:

Beépített vagy beépítetlen terület, behatárolt terjedelemmel. Legtöbbször szoros kap-

csolatban van a védelemre érdemes beépítéssel.

Pl. közeli környezet, elő-/háttér, park, belső szabad tér stb.

U-Ri (Umgebungs-Richtung) Háttérkörnyezet:

Beépített vagy beépítetlen terület, amelynek nincs minden oldalról behatárolt kiterjedése. Legtöbbször – tág vonatkozásban – jelentősége van a beépítés és a táj kapcsolatában.

Pl. közeli környezet, völgyoldal, partrészlet stb. (23. kép)

A helységi-képdokumentáció és az értékfelmérés számára megfogalmazott területtípusok fajtái (24. kép).

Abb. 6: Einzelobjekte*

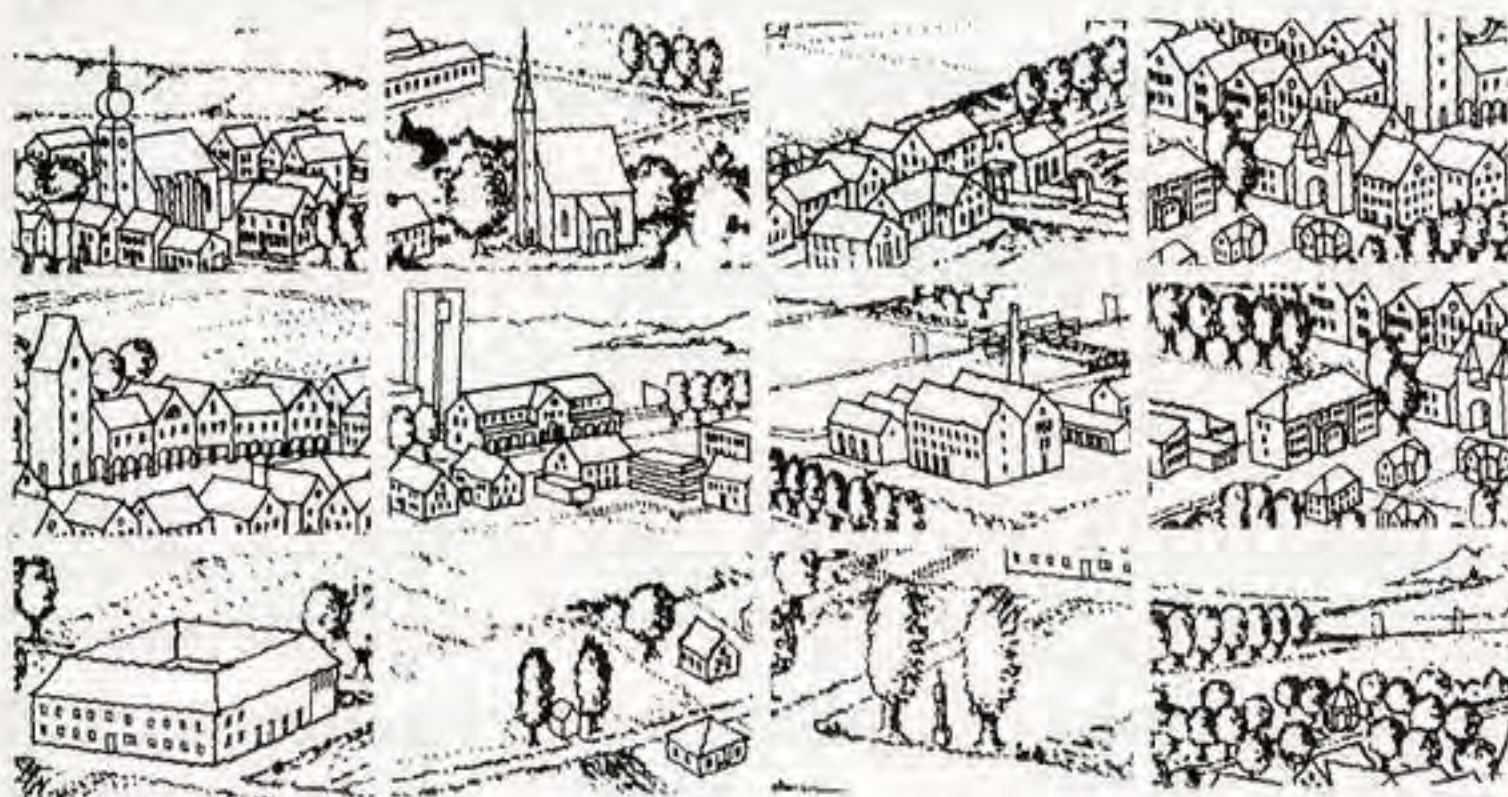

Abb. 5: Umgebungszone, Umgebungsrichtungen*

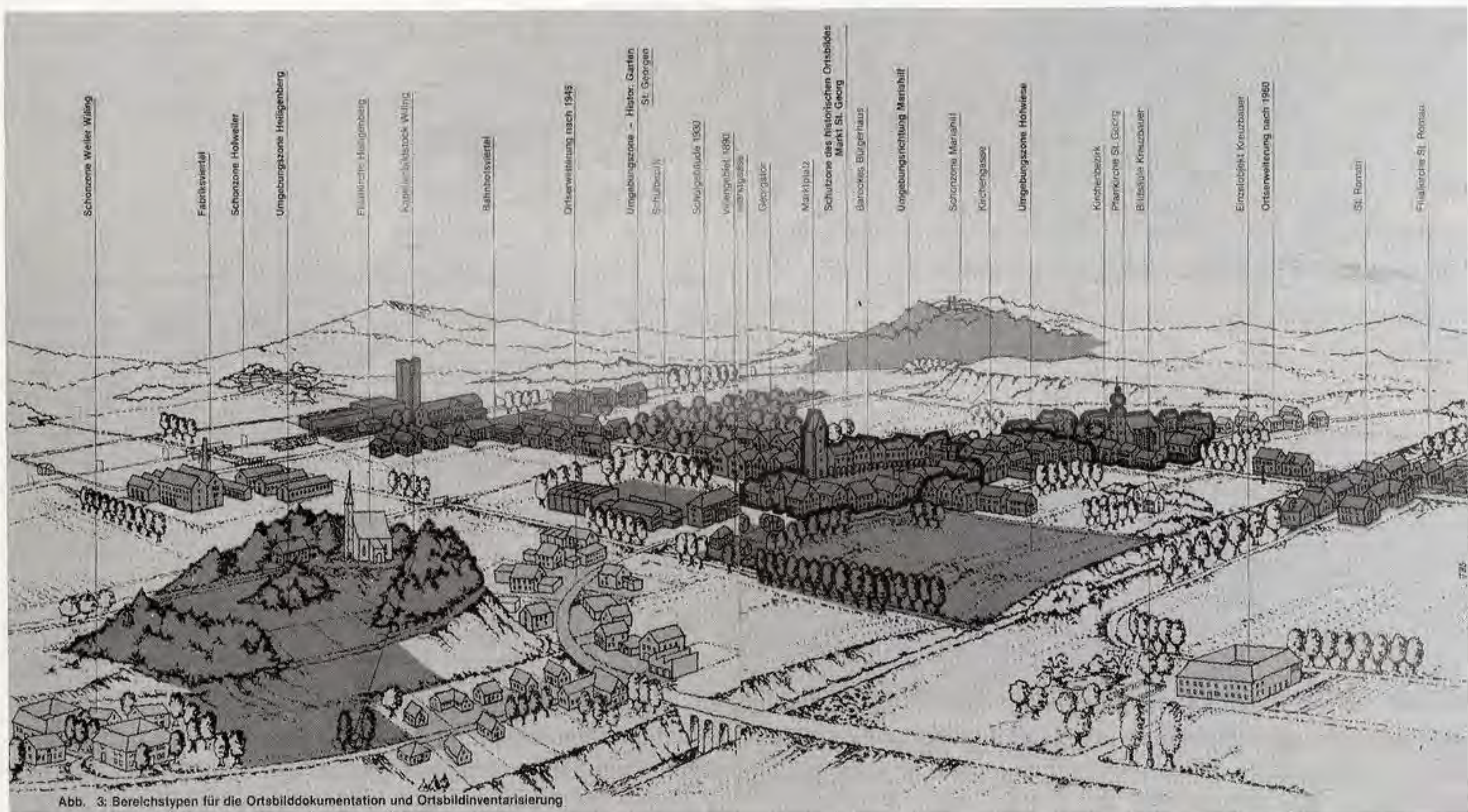
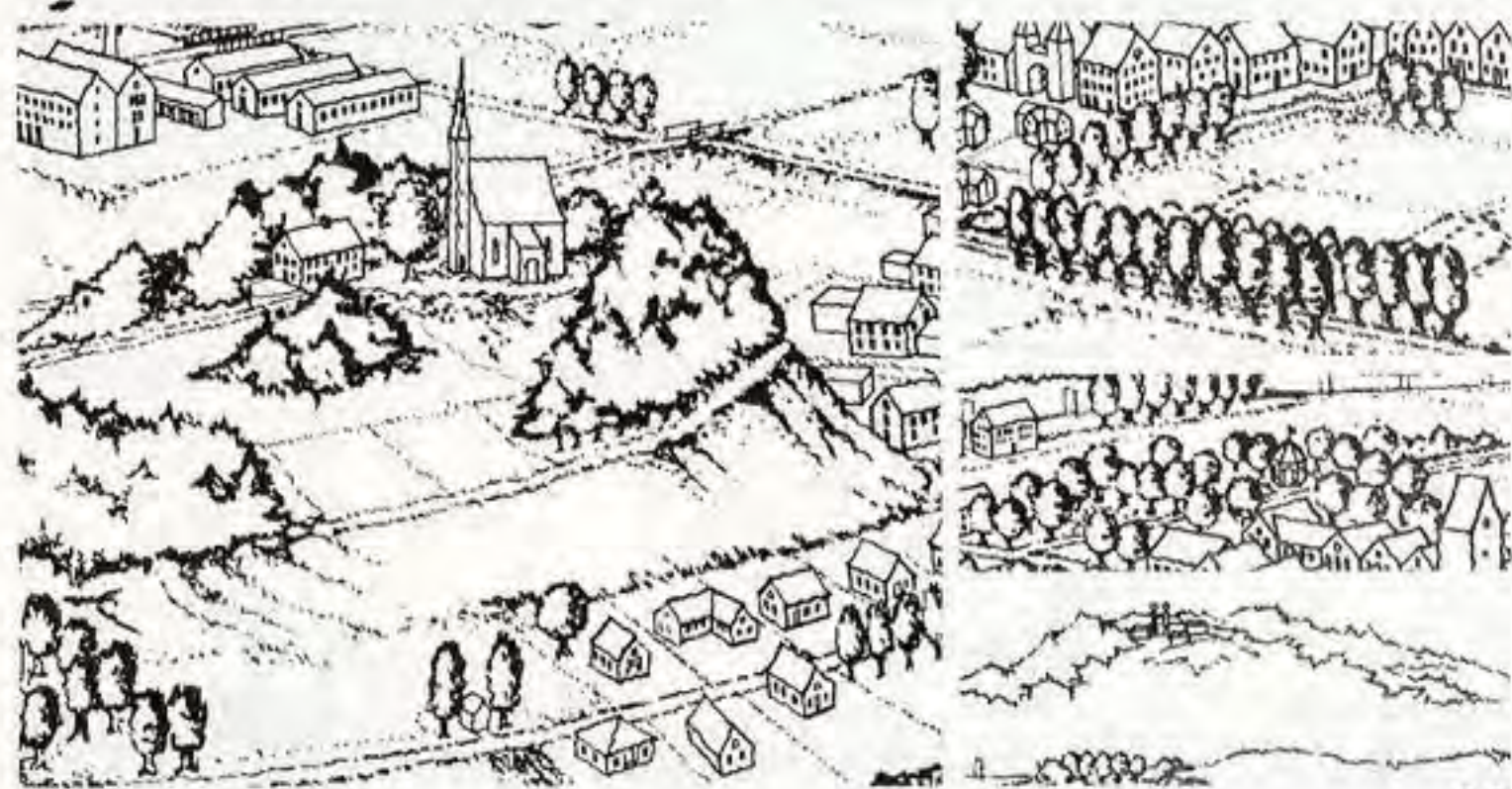

Abb. 3: Bereichstypen für die Ortsbilddokumentation und Ortsbildinventarisierung

Ábramagyarázat: (balról jobbra)

Weiler Willig védett terület

Gyárnegyed

Hofweiler védett terület

Heiligenberg környezeti zóna

Heiligenbergi filiaterplom

Kápolna-keresztút Willig

Pályaudvari negyed

1945 utáni településbővítés

Környezeti zóna – St Georgen történeti kertek

Iskolai terület

Iskolaépület 1930.

Villanegyed 1890.

Marktasse

Georgstor (kapu)

Piactér

St. Georg piac történeti helységi-kép védett területe

Barokk polgárház

Mariahilf háttérkörnyezet

Mariahilf védett terület

Kirchengasse

Hofweise környezeti zóna

Templomkerület

St. Georg plébániaterplom

Kreuzbauer kegyoszlop

Kreuzbauer egyedi épület

1960 utáni településbővítés

St. Roman

St. Roman filiaterplom

A felmérés a helység részletesebb megismeréséhez további adatokat biztosít:

Utalás: Azoknak a fontosabb ismereteknek a megjelölése, amely a helységkép leírásából nem következik.

Zavar: A helységképet erősen zavaró és veszélyeztető dolgok megnevezése (25. kép).

További tudnivalók a településlapok (Ortsblatt) használatához:

Azokat a településeket keresik fel, amelyeknek legalább 10 fő épülete van, a Siegfried térképen szerepelnek, és az országtérképen helységnelvezésük van.

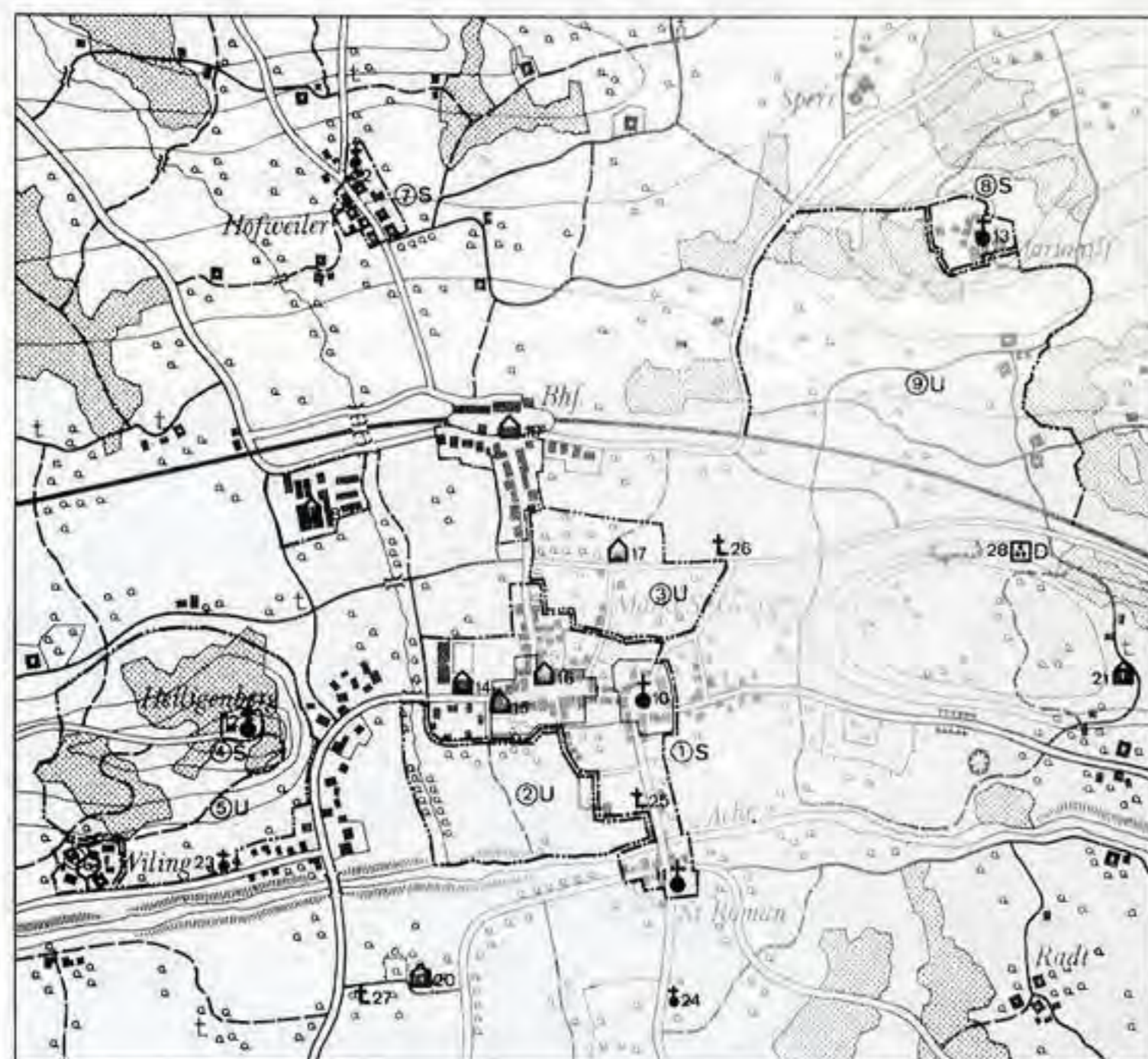
Felmérésre méltóak azok a településképek, melyeknek legalább egy behatárolható területe (G) vagy egy behatárolható épületcsoportja

(B), jó minőségű térbeliséggel vagy építészettörténeti érdekességgel rendelkeznek.

A településképek összehasonlításához szükséges fogalmak meghatározása az alábbiak szerint történik:

- város: folyamatos fejlődésű történeti város
- kisváros: történeti város, ma még falusias
- városias falu: jelentős fejlődésű, történeti falutelepülés a XIX. századtól
- falu: történeti földműves település, nagy kiterjedésű, megfelelő központi funkciókkal
- kistelepülés: történeti földműves település, kis kiterjedésű, említésre méltó centrális funkciók nélkül
- speciális eset: mindazok a helyek, létesítmények, melyek az előző felsorolásban nem szerepelnek (26. kép).

Abb. 37: Umfassende Kulturgüterkarte – Ortsbildinventar¹

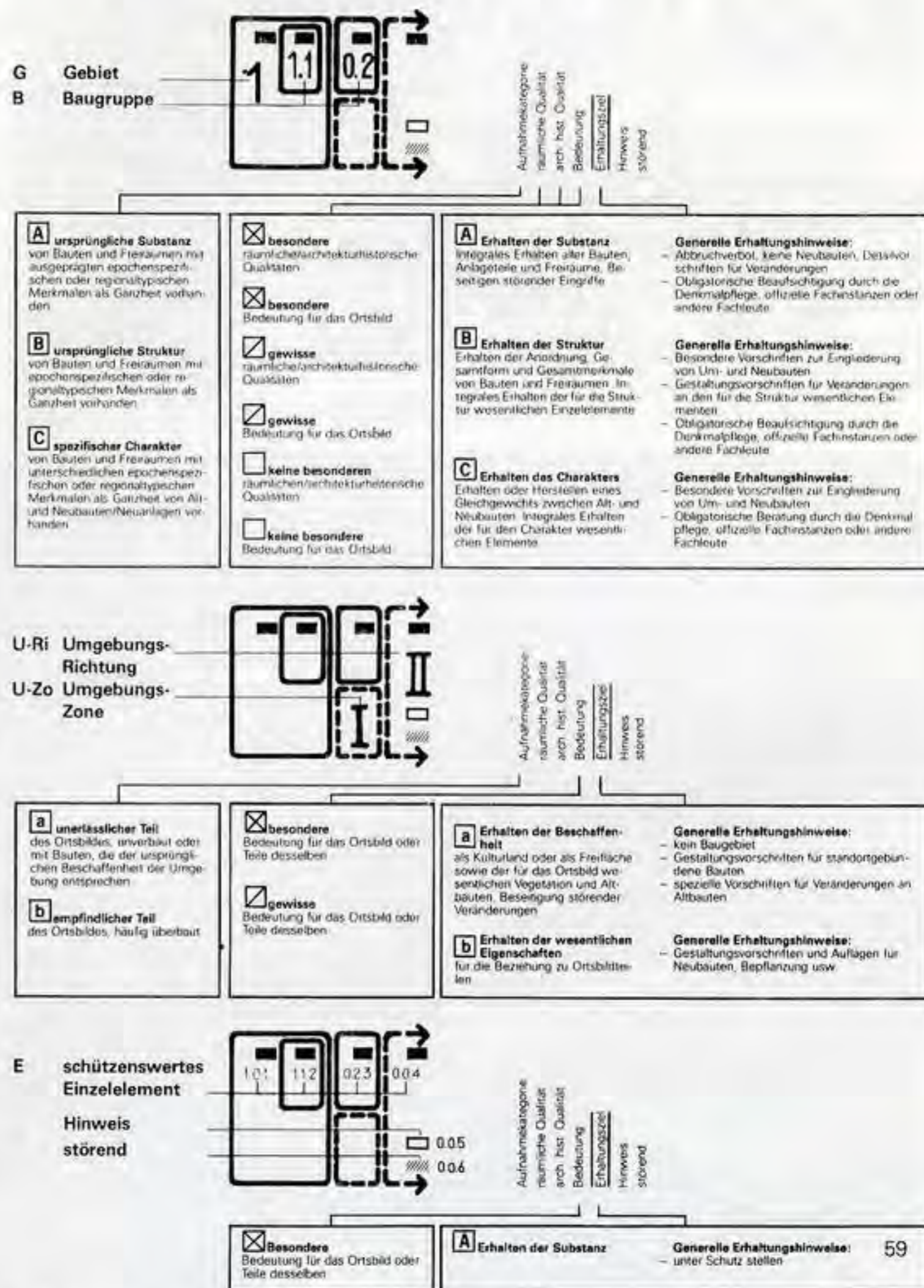
- Legende:
1S Schutzzone des historischen Ortsbildes Markt St. Georg	15 Georgstör
2U Umgebungszone Hofweiser	16 Barockes Bürgerhaus
3U Umgebungszone Histor. Garten	17 Rokoko-Pavillon
4S Schonzone des charakteristischen Ortsbildes von Heiligenberg	18 Gebiet Fabriksviertel, Fabriksgebäude 1895
5U Umgebungszone Heiligenberg	19 Gebiet Bahnhofviertel, Bahnhofgebäude 1880
6S Schonzone des charakter. Ortsbildes von Weiler Willing	20 Schonobjekt Kreuzbauer
7S Schonzone des charakter. Ortsbildes von Hofweiler	21 Schonobjekt Breilwieser
8S Schonzone des charakter. Ortsbildes von Mariahilf	22 Kapelle Hofweiler
9U Umgebungsrichtung Südhang von Mariahilf	23 Kapellenbildstock Willing
10 Pfarrkirche St. Georg	24 Kapelle St. Roman „Schneiderkapelle“
11 Filialkirche St. Roman	25 Bildsäule „Achenkreuz“
12 Filialkirche Heiligenberg	26 Kapellenbildstock Parkweg
13 Wallfahrtskirche Mariahilf	27 Bildsäule „Kreuzbauer“
14 Schulgebäude 1930	28 Archäologisches Fundgebiet, Ringwall

25. kép Kulturális értékek összefoglaló térképe – helységkép-értékfelmérés. Az előzőekben bemutatott célirányos összeállítási és alkalmazási módszer lehetővé teszi a területek (G – Gebiete), az épületcsoportok (B – Baugruppen), a környezeti zónák (U-Zo – Umgebungszone) és a helységképre jellemző egyes épületek (E – Einzelemente) azonosítását és egy helységkép-felmérésben való komplex ábrázolását.

A területeken (G) és az épületcsoportoknál (B) az értékvédelemre érdemes beépítés behatárolása, és a védelemre érdemes egyes objektumok (E) kiválasztása három szempont szerint történik:

1. történeti szempont

A településképek behatárolása az építési idő alapján történik.

26. kép Magyarázatok az alaptervhez (Grundplan) és a védelemre érdemes beépítés, környezet és az egyes elemek értékfelmérési listáihoz (itt számunkra a három ábra érdekes, mely a grafikai kidolgozás módját határozza meg, a lista felmérési útmutatásának fordítását az egyéni érdeklődők részére rendelkezésre bocsátjuk)

2. térbeli szempont

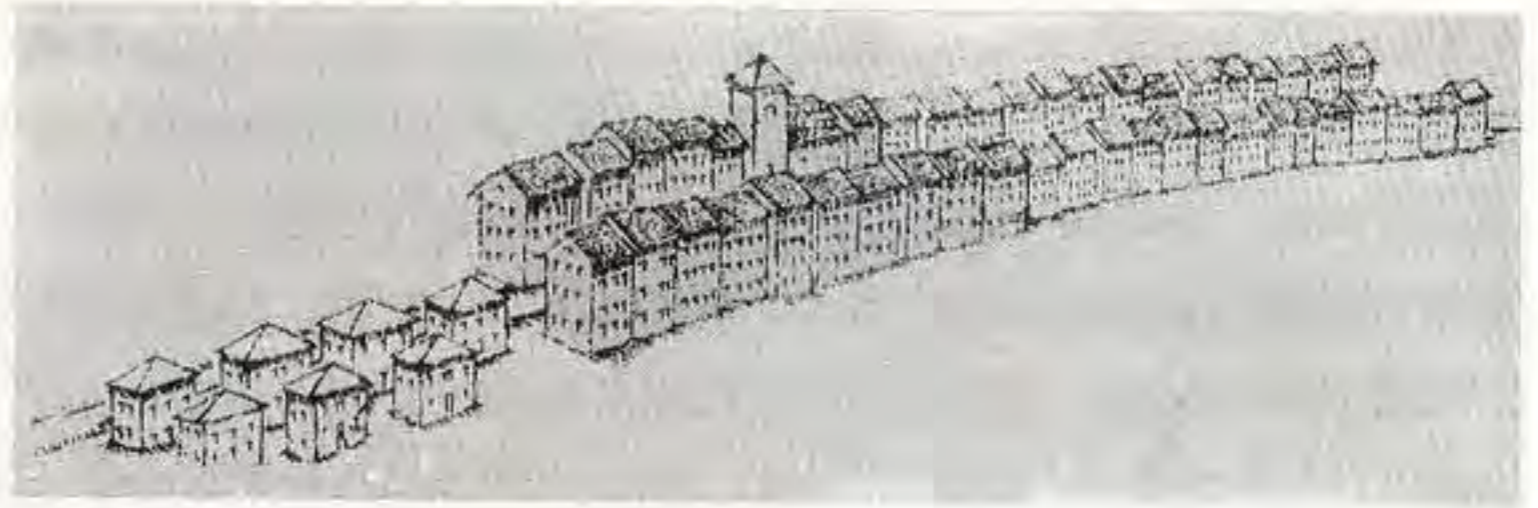
A településképek behatárolása a hasonló megjelenés (térbeli, formai, tömegbeli) megjelenés alapján történik.

3. fenntartási szempont

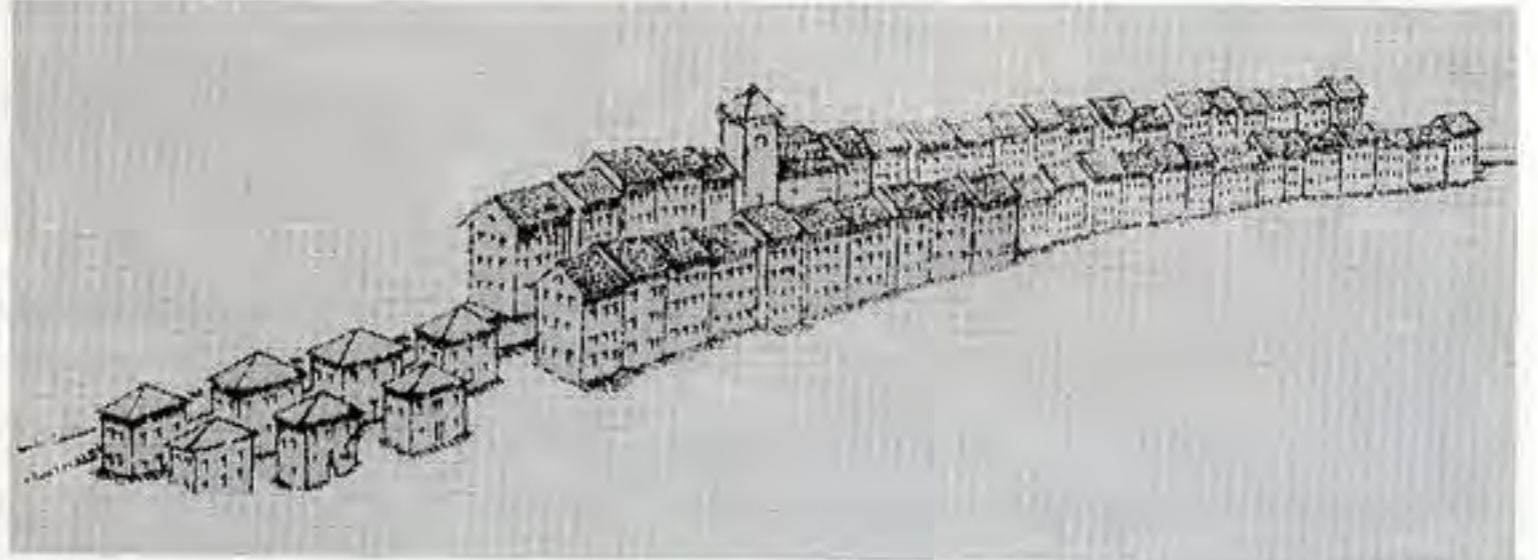
A településképek behatárolása a megtartásra érdemesség, a fenntartás szükségessége szerint történik.

A településképek behatárolásának az a lényege, hogy azokat egy település részeként lehet meghatározni, amelyek azonos korszakból származnak, térbelileg egésznek hatnak és azonosak a megtartási fogalmaik. Tehát minél egyértelműbb az építéstörténet szituációja, annál nagyobb a beépítés térbeli összefüggősége, és minél jobb a megtartási állapot, annál egyszerűbbnek bizonyul a behatárolás. A három szempontot azonban nem mindig lehet ilyen egyszerűen fedésbe hozni, gyakran adódnak egyes eltérések, melyek a behatárolást, a hangsúly eltolódásával könnyen megváltoztathatják. (27–31. képek)

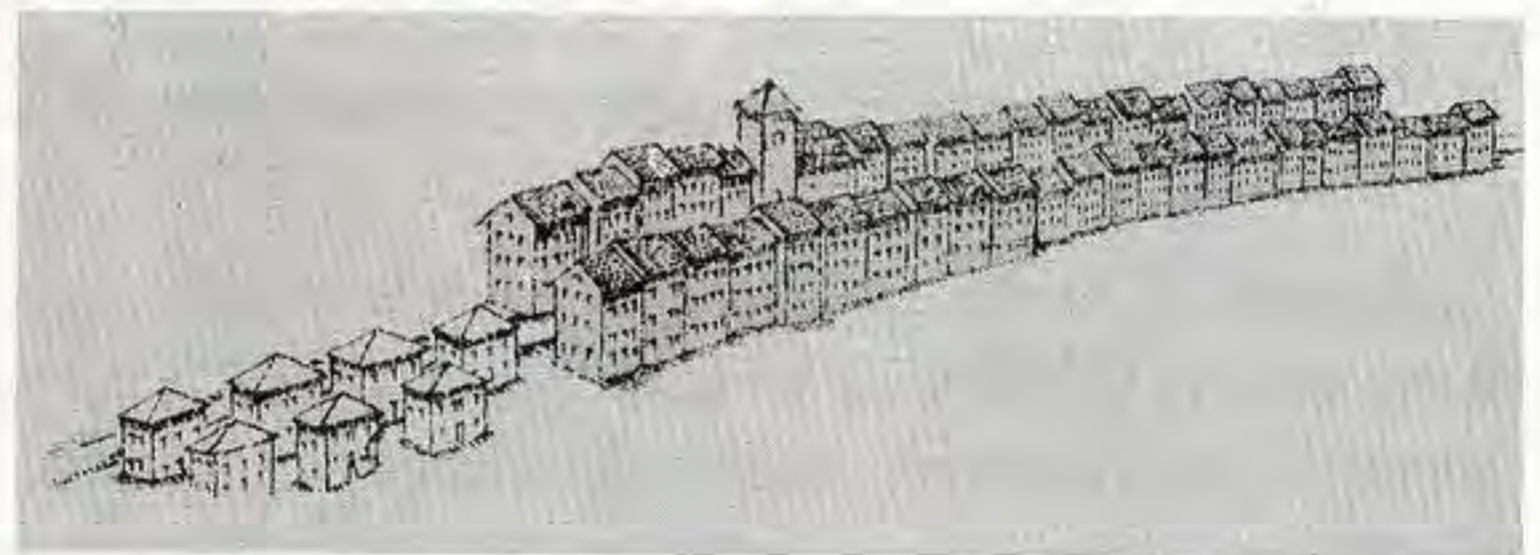
Megállapítható, hogy az ISOS-módszer a folyamatos tökéletesítés és kidolgozás folytán egyre közelebb kerül a megalkotásakor kitűzött célhoz; a helységek olyan mai megjelenési képe szeretne lenni, amely a múltat mint „láthatóvá vált történelmet” és a jövőt mint „kívánatos célt” megkísérli azonosan összevonni. A módszernek nem csak az a célja, hogy a tervezéshez útmutatást adjon, hanem az is, hogy segítségével az építészeti kialakítást is formálni lehessen.

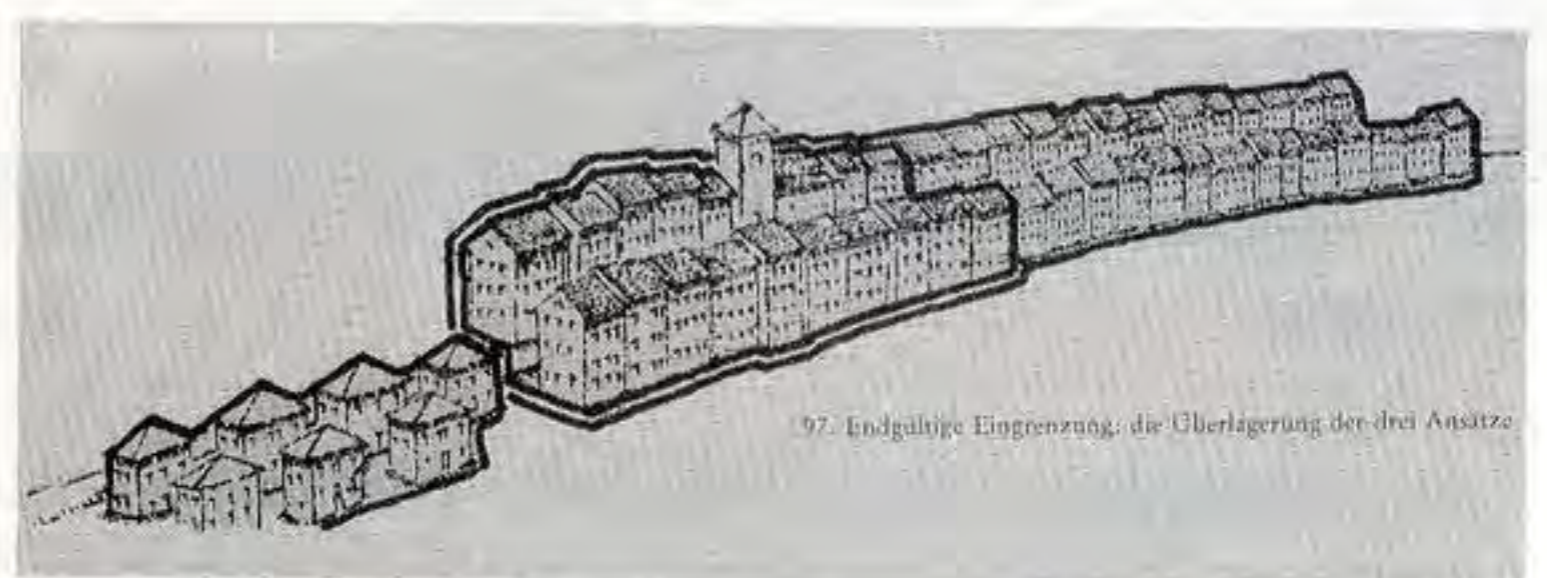
27. kép Történelmi szempont – a településképek behatárolása az építési idők alapján történik

28. kép Térbeli szempont – a helységek behatárolása a hasonló megjelenés alapján történik

29. kép Fenntartási szempont – a helységek behatárolása a védelemre érdemesség szerint, az épületek állagának figyelembevételével

30. kép Végleges behatárolás a három szempont figyelembevételével

31. kép A környezet: két szempont figyelembevételével, a topográfiai adottságok és megtartási célok szerint

Illusztrációként közöljük a Svájcban, Ausztriának és Németországnak Svájchoz közel eső területein elterjedt három alapvető értékmérési módszer összehasonlítását, mely az ISOS-rendszer komplexitását bizonyítja a másik két módszerrel szemben. (32–33. kép)

32. kép Richterswil. A kantoni műemlékfelügyelőség felmérési terve (fent)

Téralakítási szempontból készített terv az egyes épületekről és a téralakítás szempontjából jelentős összefüggő területről. (lent)

33. kép A három alapvető értékmérési módszer összehasonlítása. Richterswil. Az ISOS-módszerrel készült alapterv. Faluközpont (G 1), a Poststrasse bővítése, tópart, pályaudvar (G 2), a Durchgangstrasse mentén lévő kiterjedések (B 0.1, B 0.2) a közelebbi és távolabbi környezeti zónák és a lényeges egyedi épületek.

A településkép és a városkép analitikus vizsgálatainak különböző fajtái, egy-egy jellemző példán bemutatva

Végezetül a településkép, ill. városkép néhány olyan analitikus vizsgálati módszerét szeretnénk bemutatni, melyek – bár egymástól merőben eltérnek – egyetlen dologban azonban hasonlóak. Mindegyik módszer (alaprakiban, utcaképben, tömegben és térben) arra törekszik, hogy a helységi kép, ill. városkép típusát mindig a meghatározott eredmény, közlendő információ függvényében kell megválasztani.

1. Alaprakzon megjeleníthető vizsgálati módszer

A mellékelt ábrákon Steyr korai ipari település három, a településre legjellemzőbb vizsgálati szempont szerint elkészített térképe látható (építési idő, építésmorfológiai és gazdasági-szociális szempontok szerint) (34–36. képek)

Az elkészített térképek külön érdeme az, hogy a grafikai megoldás (pl. az építési idő esetében a pirostól a sárgáig terjed) kifejező és könnyen érthetővé teszi a város történeti fejlődését.

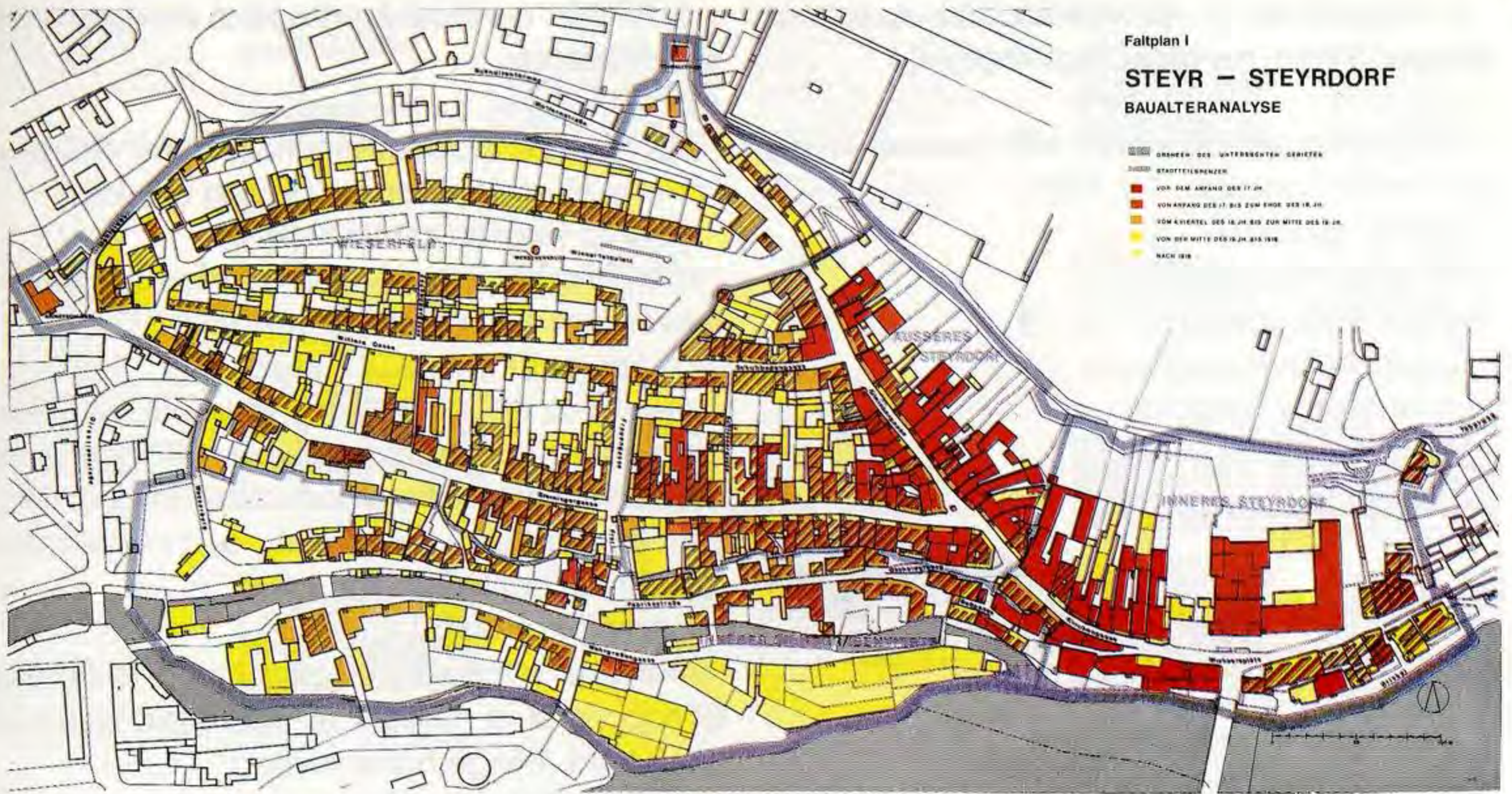
A település jellegének megértéséhez ez a három grafikus vizsgálati szempont elegendő. A település bemutatását természetesen településtörténet és a ma álló épületek sorsának részletes története egészíti ki (összesen 171 oldalban). Mégis az egész településre jellemző szükséges információkat ebből a három térképből nyerhetjük.

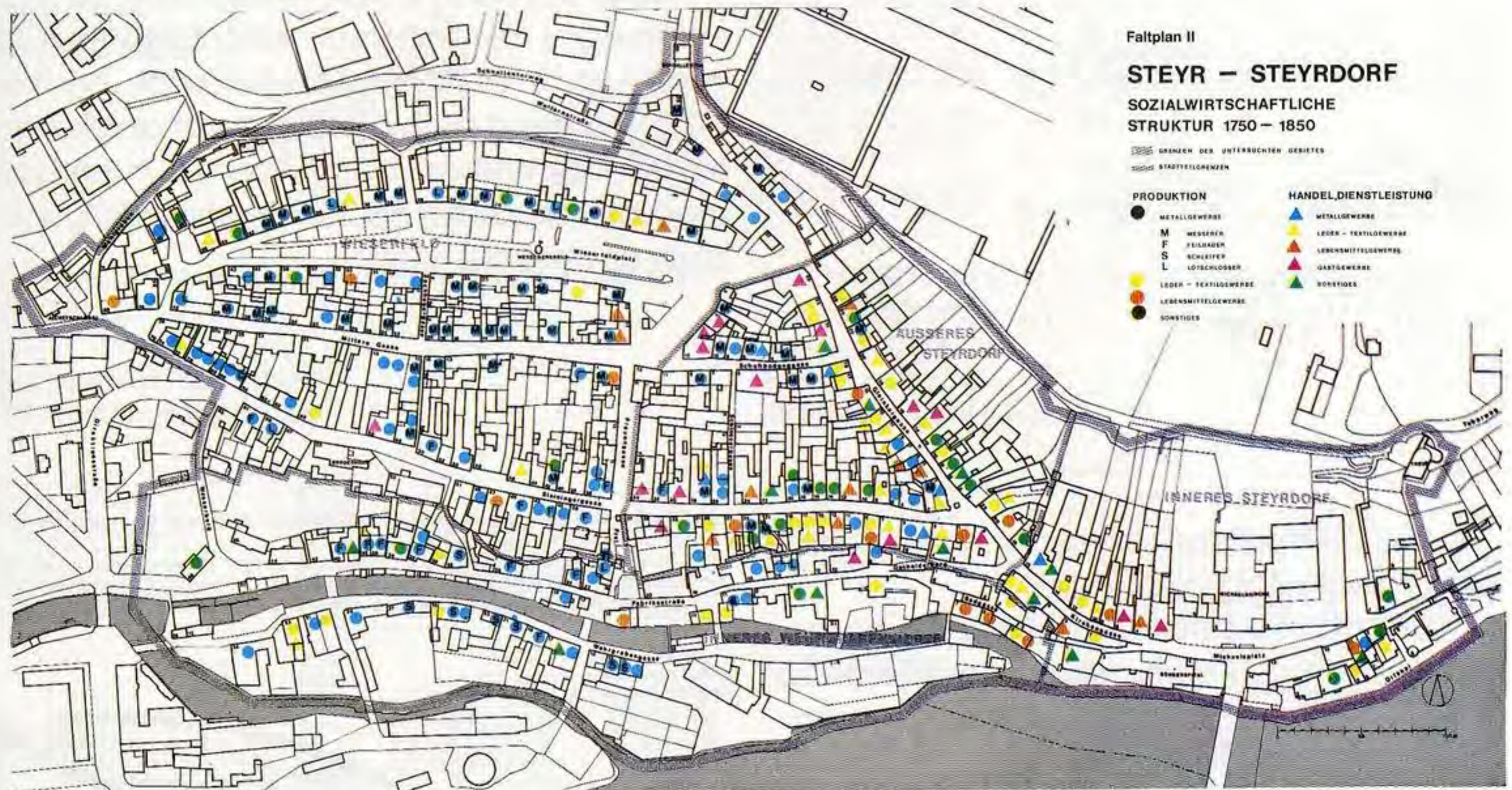
32

33

34. kép. Steyr–Steyrdorf Építési idő szerinti vizsgálat

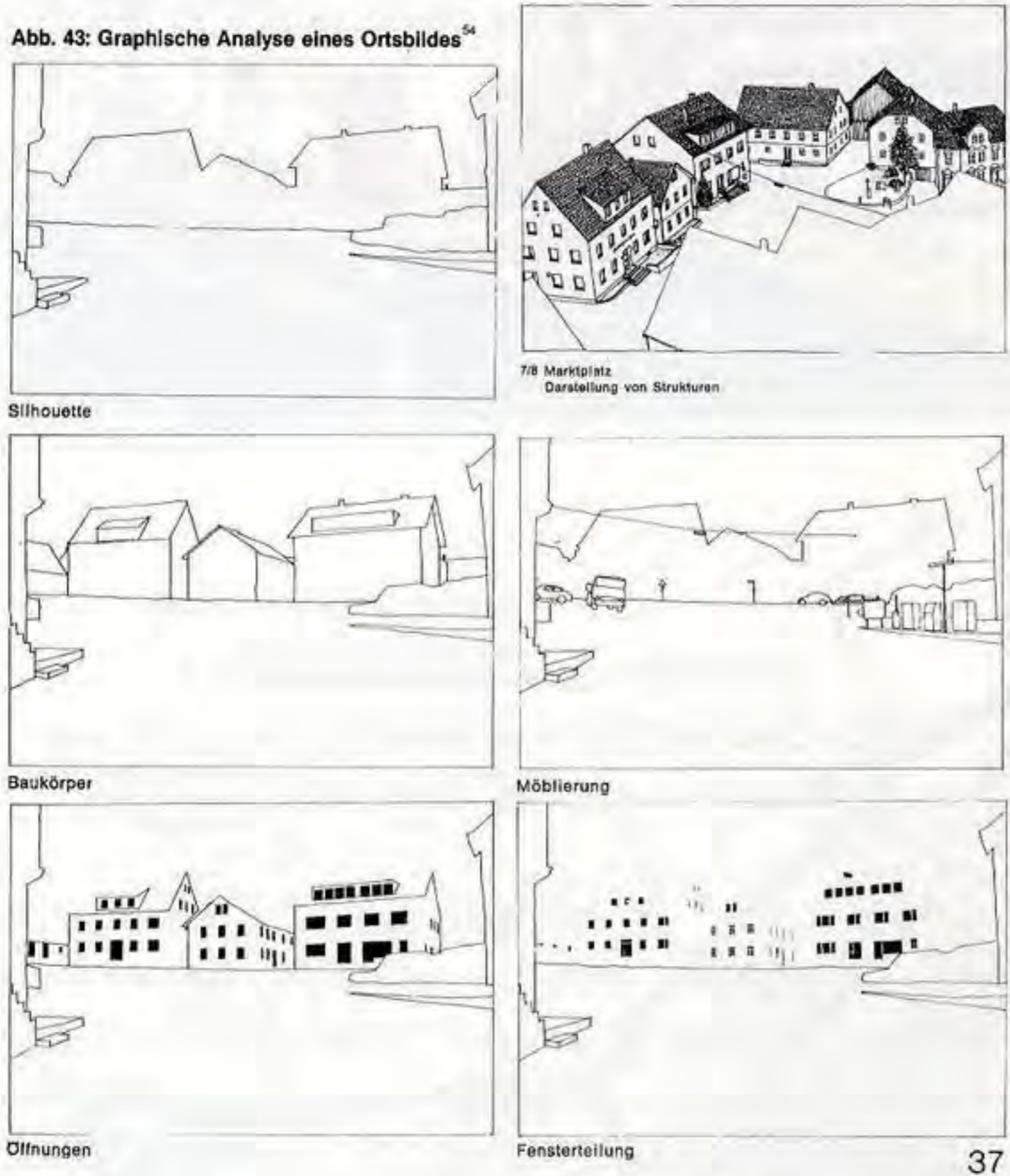
35. kép Steyr–Steyrdorf Építésmorfológiai szerkezet vizsgálata

36. kép Steyr–Steyrdorf Gazdasági-szociális szerkezet vizsgálata (1750–1850)

20 **2. Helységkép, ill. városképanalízis elvégzése réteges (Filter)-módszer segítségével**

- a) Egy piactér különböző rétegekben elvégzett grafikai analízise (37. kép)
- sziluettvizsgálat
- tömegek vizsgálata
- nyílások vizsgálata
- ablakosztások vizsgálata
- utcabútorok vizsgálata

b) Egy berlini városi utcasarok információ-tartalmának vizsgálata (38. kép)

1. réteg: az épületeket redukálja a tiszta szerkezeti formákra, megmutatja az elrendezés szabályait, melyek a szemlélő előtt rejtve voltak, vagy alig mutatkoztak meg.
 2. réteg: a második képen a díszítések rétege látható.
 3. réteg: a harmadik kép a felületeket és a felületen megjelenő hirdetések ábrázolja.
 4. réteg: a negyedik kép a legkülső réteget ábrázolja: a feliratokat és egyéb szembe-tűnő sajátosságokat.
- (A kísérletet a Berli-ni Képzőművészeti Főiskolán végezték el 1968-ban.)

3. Példák a városképvizsgálat módszerének illusztrálására

- Egy lübecki utca karakterisztikai minősége a következő alkotó elemektől függ (39. kép)
- az utca térarányaitól (40. kép)
- melyet a kereszt-szelvény, a hossz-szelvény, a fekvés és a forma határoz meg;
- az épülettípusoktól (41. kép)
- melyet az épülettömegek helyzete, az út két oldalán lévő tömegek aránya, a tetőgerinc iránya, a tetőkialakítás, a homlokzati lezárás jellege és kontúrja, valamint a homlokzatok kialakítása határoz meg;
- a homlokzatoktól (42. kép)
- melyeket a falfelületek összhatása, kiképzése és tagozatai, a nyílások és díszítések, valamint a felületek jellege határoz meg;
- a sorrendtől (43. kép)
- melyet az épülettípusok keveredése, az épülettömegek dimenzióinak különbözősége, a homlokzatok és jellemzőik eltérősége határoz meg. A sorrend speciális karakterét az alkotóelemek egymáshoz való viszonya határozza meg, mely épületről épületre haladva különböző és egyforma is lehet.

Abb. 80: Beispiele zur Methode einer Stadtbildanalyse: Prämissen der Stadtbildanalyse und Gestaltungsprinzipien. Die charakteristische Qualität eines Straßenzuges, gekennzeichnet durch die gestalterischen Faktoren Straßenraumkörper, Gebäudetyp, Fassade und Abfolge als Prämissen für die Stadtbildanalyse und Gestaltungsprinzipien. (88)

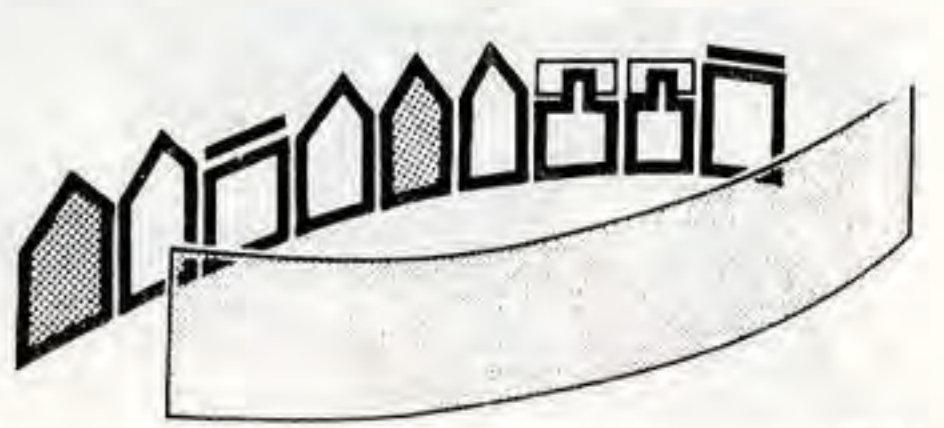
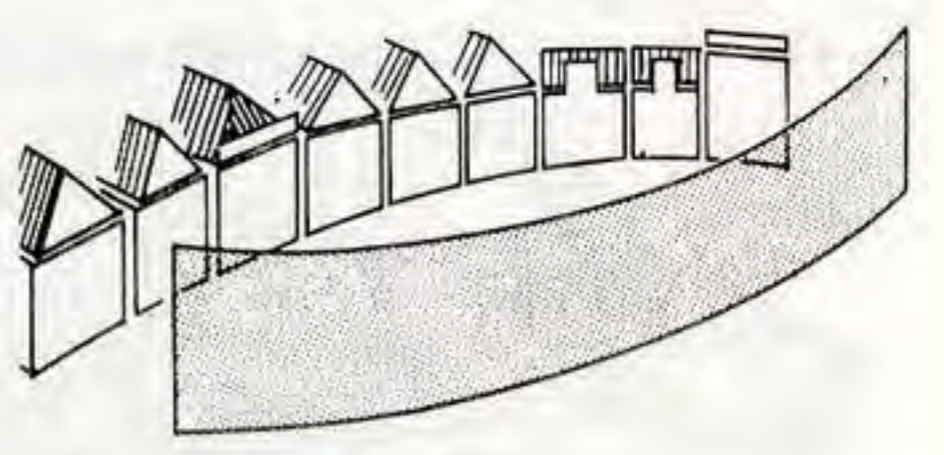
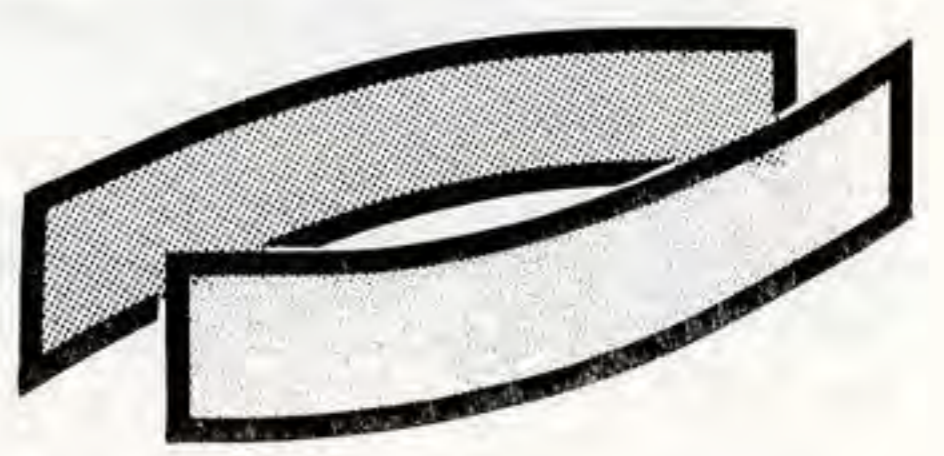
Die charakteristische Qualität einer Straße Lübecks hängt von folgenden gestalterischen Faktoren ab:

dem Straßenraumkörper, der bestimmt wird durch das Querprofil, das Längsprofil, die Lage und die Form;

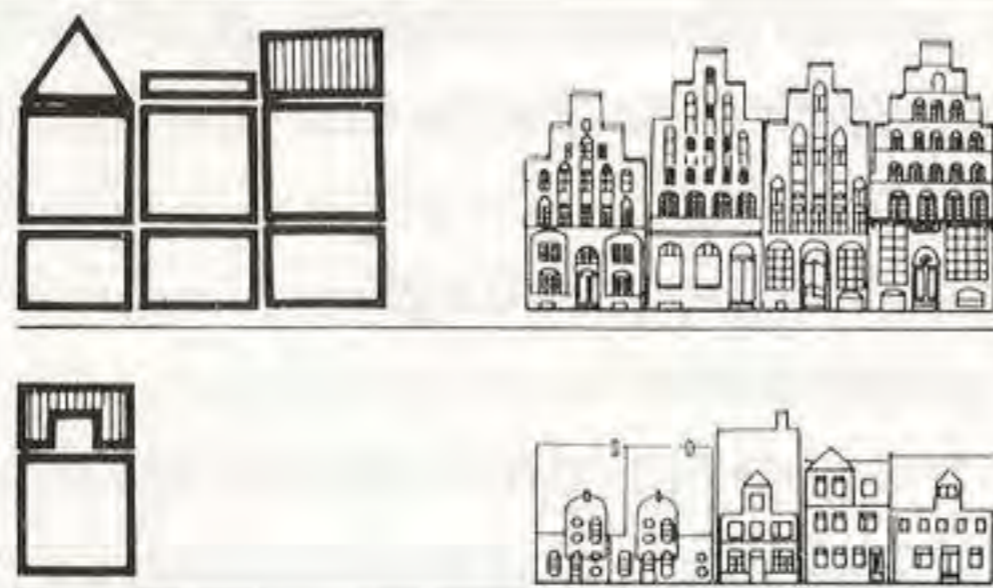
den Gebäudetypen, die bestimmt werden durch die Stellung des Baukörpers, die Proportion des Baukörpers an der Straßenseite, die Firstrichtung, die Dachausbildung, die Art und Umriss des oberen Fassadenabschlusses sowie die Ausgestaltung der Fassade;

den Fassaden, die bestimmt werden durch die Gesamtwirkung, die Gliederung, die Ausbildung der Wandfläche, der Öffnungen und der Applikationen sowie die Art der Oberflächen;

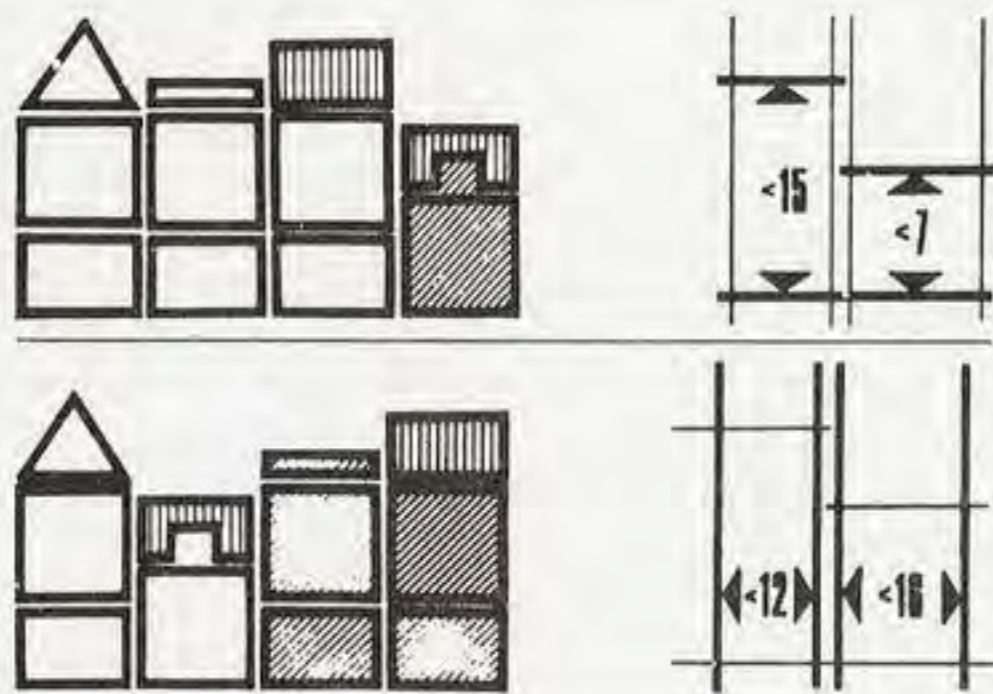
der Abfolge, die bestimmt wird von der Mischung der Gebäudetypen, der Unterschiedlichkeit der Baukörperdimensionen und der Unterschiedlichkeit der Fassaden und deren Gestaltungsmerkmale. Der spezifische Charakter der Abfolge wird bestimmt durch das Verhältnis von Gestaltelementen, die von Gebäude zu Gebäude unterschiedlich sind, zu solchen, die gleich sind.

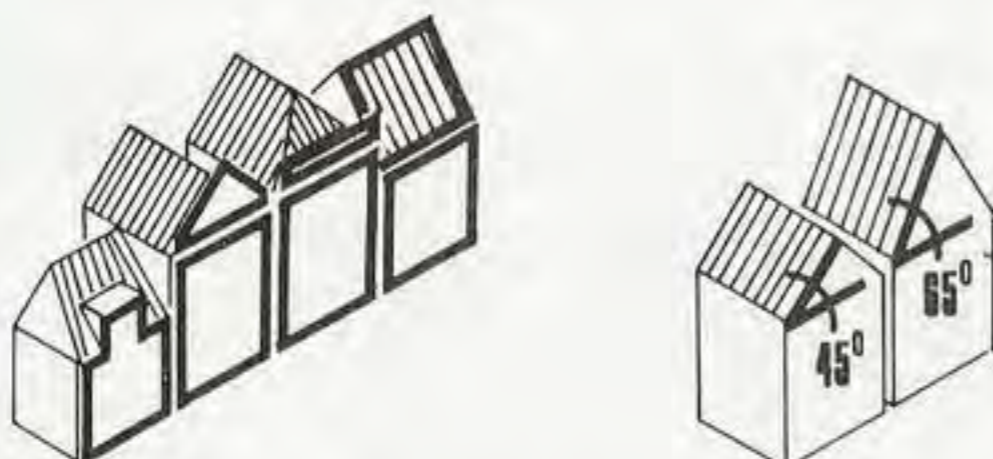
Proportion
Die Proportion der Baukörper auf der Straßenseite ist grundsätzlich stehend, bei Attikatypen kann sie auch quadratisch, bei Zwerchgiebel- und Traufseittypen auch quadratisch oder liegend sein.

Höhen und Breiten
Die Höhen der Gebäude haben sich den vorhandenen oder beabsichtigten Höhen der benachbarten Bebauung des Ensembles anzupassen. Die historischen Gebäudebreiten sind beizubehalten. Sie müssen durch differenzierte Gestaltung deutlich ablesbar sein.

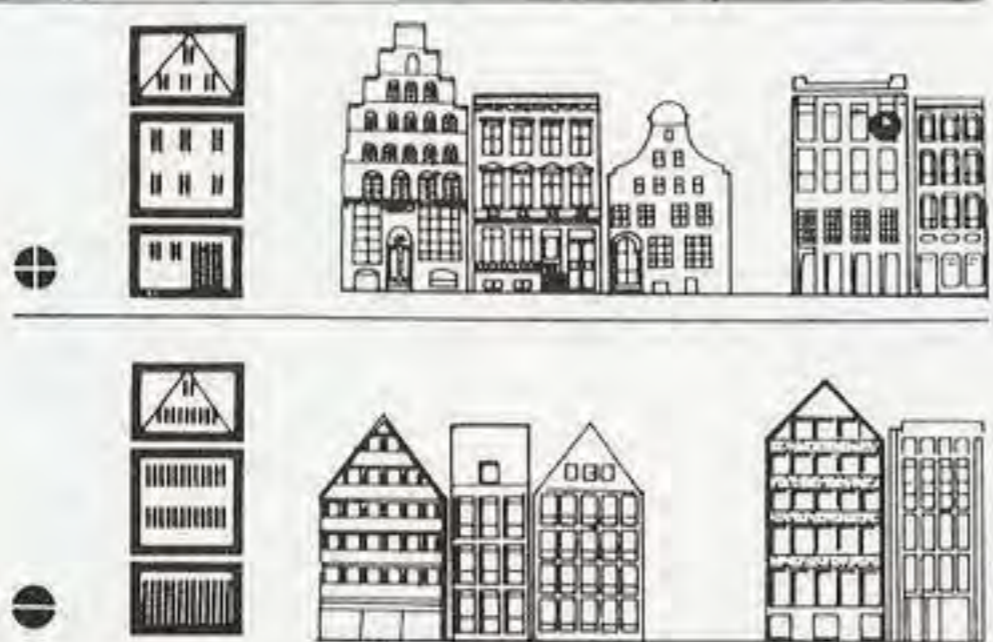

Dachform und Dachneigung
Die Dachform ist das steile, zur Firstrichtung symmetrische Satteldach. Die Dachneigung liegt zwischen 45° und 60° .

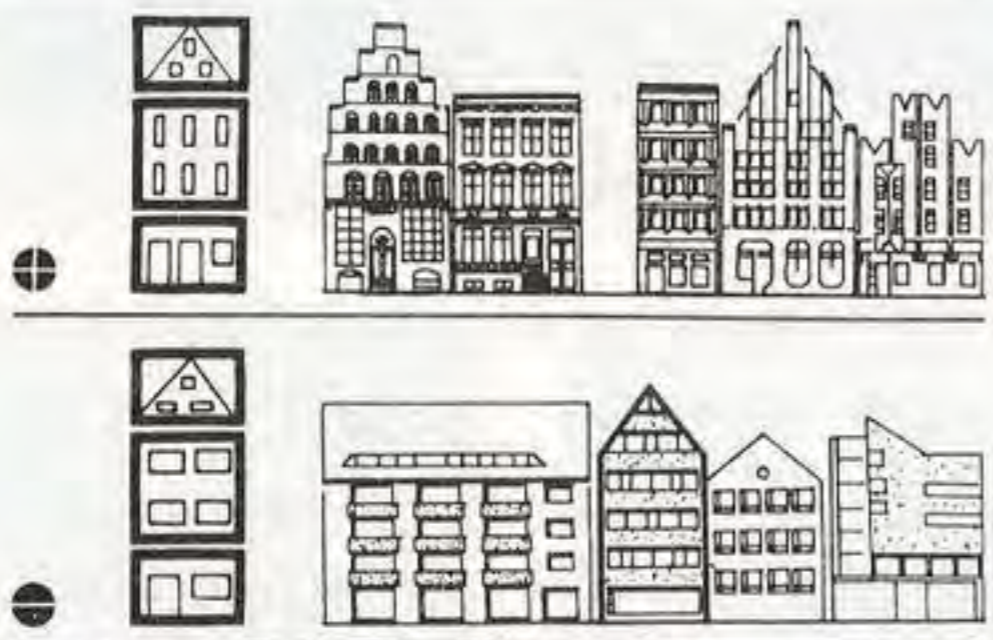

40. kép Példák a városképvizsgálat módszerének illusztrálására: Tömeg Arány Magasságok és szélességek Tetőforma és tetőhajlásszög

Flächige Lochfassade
Die Fassaden sind als flächige Lochfassaden auszubilden. Die Wandfläche muß so ausgebildet sein, daß sie als Wand über die ganze Fläche, auch im EG, erkennbar bleibt. Der Anteil der geschlossenen Wandfläche an der gesamten Fassadenfläche muß überwiegen.

Öffnungen
Die Öffnungen sind als stehend, ausnahmsweise quadratisch proportionierte Einzeilocher in der Wandfläche auszubilden. Die Öffnungen dürfen nicht zu größeren Einheiten oder Bändern zusammengefaßt werden.

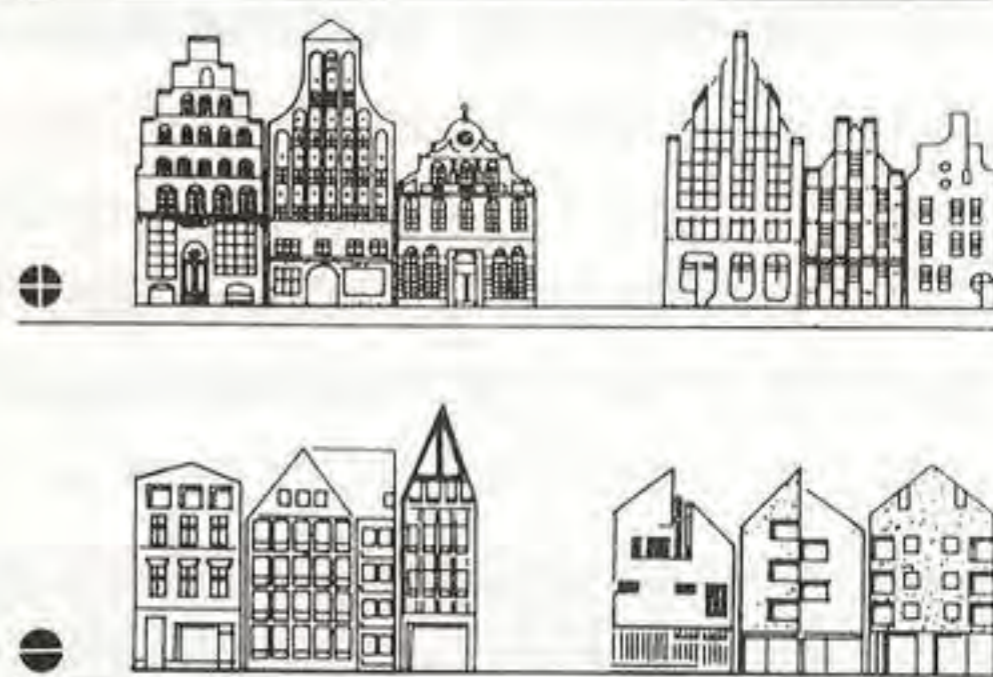

Plastizität
Die Fassaden müssen ein Mindestmaß an Plastizität aufweisen, das je nach Gebäudetyp unterschiedlich sein kann; die Wandfläche muß jedoch immer ablesbar bleiben. Durch Applikationen oder durch in gewissem Maße plastische Ausformung der Gestaltelemente Wandfläche und Öffnungen kann die Wirkung der plastischen Ornamentierung ersetzt werden.

42. kép Példák a városképvizsgálat módszerének illusztrálására: Homlokzatok

Giebeltyp
Der Giebeltyp beruht auf einem Satteldachgebäude, dessen First senkrecht zur Straße steht. Der Giebel ist ein dreieckiger Schaugiebel, der den Ortgang überdeckt und dessen Ausformung auf beiden Seiten identisch ist. Seine Umrißlinie ist besonders auszubilden. Die Proportion des Baukörpers ist stehend. Die Fassade ist in eine Erdgeschoß- und Obergeschoßzone gegliedert. Die Vertikalgliederung dominiert.

Attikatyp
Der Attikatyp beruht auf einem Satteldachgebäude, dessen First senkrecht zur Straße steht und dessen Giebel durch die Attika abgedeckt wird. Die Attika ist ein horizontales Band über die gesamte Fassadenbreite mit besonders ausgeprägter oberer Umrißlinie, sie ist als eindeutiger oberer Abschluß der Schaufassade ausgebildet. Die Proportion des Baukörpers ist in der Regel stehend. Die Fassade ist in eine Erdgeschoß-, Normalgeschoß- und eine Attikazone gegliedert. Die Horizontalgliederung dominiert meist.

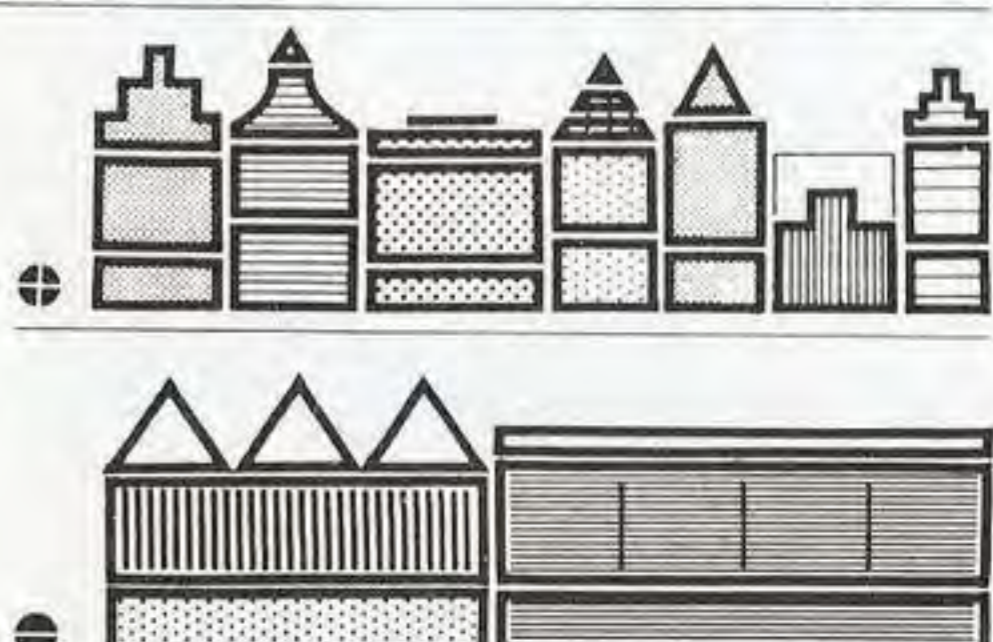

Zwerchgiebeltyp
Der Zwerchgiebeltyp beruht auf einem Satteldachgebäude, dessen First parallel zur Straße steht und das an der Straßenseite mittig ein kleineres Satteldach aufweist, dessen First senkrecht zu dem des Hauptdaches steht. Der Zwerchgiebel ist mit einer Schaufassade zu versehen, die entsprechend dem Giebel- oder Attikatyp zu gestalten ist und deren Umrißlinie besonders auszubilden ist. Die Proportion des Baukörpers kann liegend, quadratisch oder stehend sein. Die Fassade des Zwerchgiebels muß mit der Gesamtfassade eine Einheit bilden. Die Horizontalgliederung kann dominieren, die Fassadenmitte muß erkennbar sein.

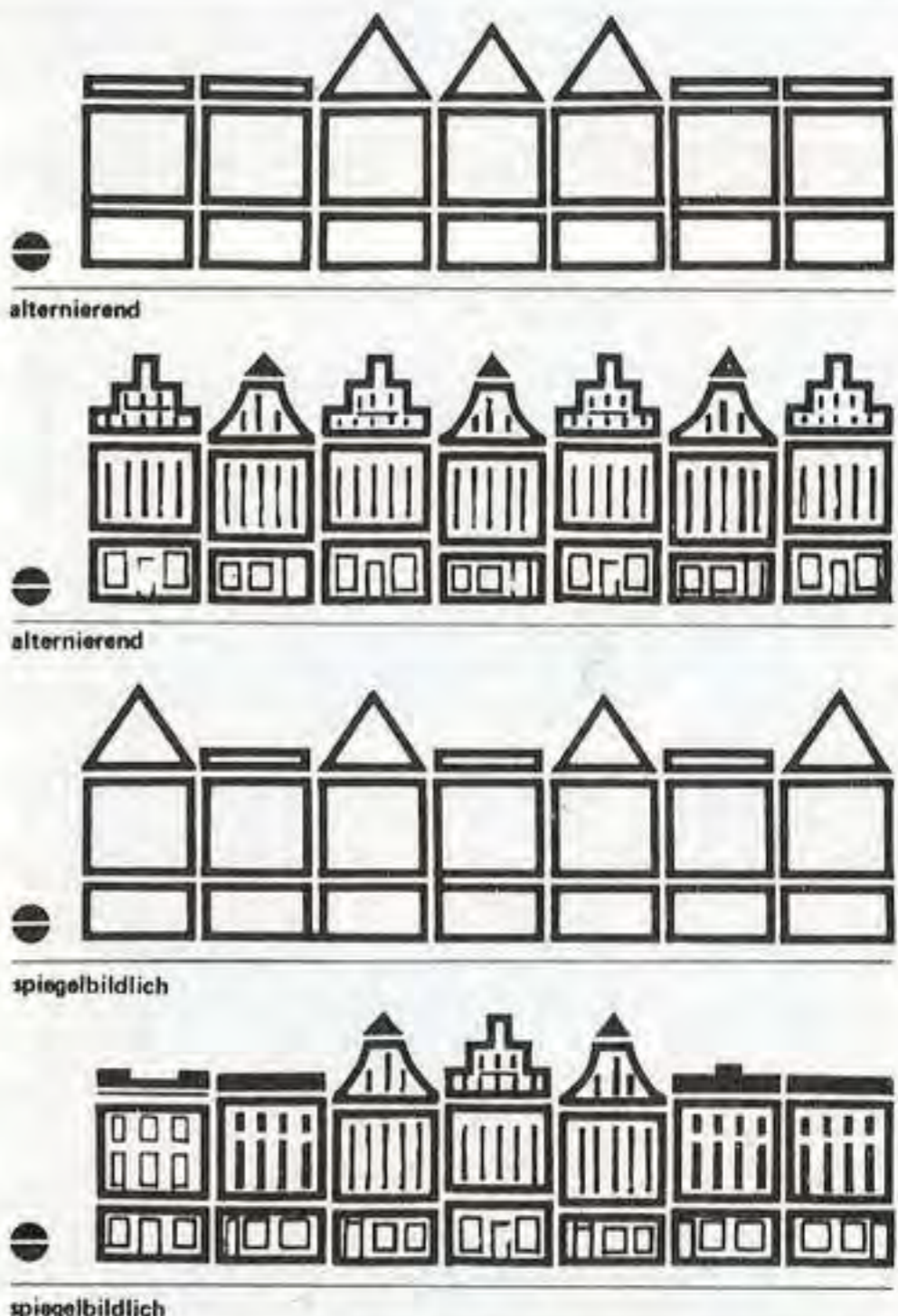
41. kép Példák a városképvizsgálat módszerének illusztrálására: Épülettípusok Oromzattípusok Attikatípusok Tetőfelépítmények típusai

Einzelgebäude
Die einzelnen Gebäude müssen als kleinste städtebauliche Einheit im Ensemble klar erkennbar sein, da sie ein entscheidendes maßstabgebendes Element darstellen.

Sie dürfen nicht gestalterisch zu größeren Einheiten zusammengezogen werden.

Anordnung
Um das vielfältige Bild eines Ensembles zu erhalten, dürfen benachbarte Gebäudetypen, Baukörper und Fassaden sowie einzelne Gestaltmerkmale derselben nicht alternierend oder spiegelbildlich aufeinanderfolgen.

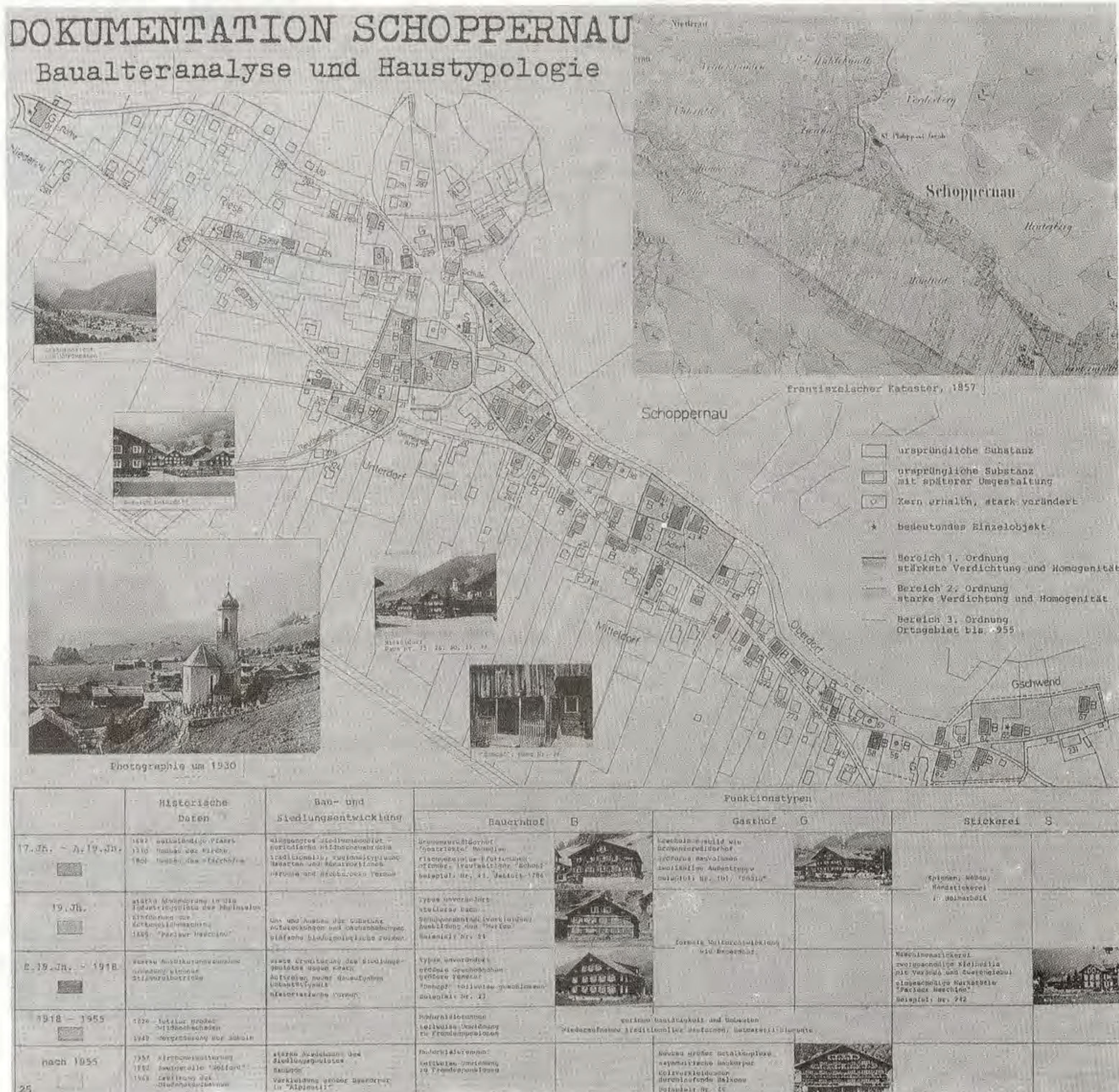

43. kép Példák a városképvizsgálat módszerének illusztrálására: Sorrend (egymáshoz való viszony)

22 4. Helységkép bemutatása összefoglaló lap-
pon (44. kép)

Schoppernau, Voralbergben található kis település, melynek az összefoglaló dokumentációjából az alábbi információk olvashatók ki:

- történeti adatok, építési és településfejlesztési történet, funkcionális típusok jellemzői: parasztház (B) vendégfogadó (G) „hímzőház”
- régi térkép és fényképek

44. kép Schoppernau település dokumentációja (építési koranalízis és épülettípológia)

A települési dokumentáció új építés esetén is vonzó segédlet, mert az építetőnek, tervezőnek logikus, objektív módon nyújt segítséget a település képébe illeszkedő épület tervezésének sugallatával (egy ilyen nagyműtű, szép fekvésű, tiszta képű helyre szeretnél építkezni?).

A bemutatott példák közül mindenki számára kitűnhet, hogy a karakterv elkészítése bonyolult, összetett feladat, ahol a cél meghatározása legalább olyan nehéz, mint a „megragadhatóság”, „ábrázolhatóság”, a „teljességre való törekvés” emberi határainak beismerése.

Egy településkép elkészítésekor – a feladat kicsinyisége, egyszerűsége miatt – nem okoz gondot a település egészében való gondolkodás.

Itt az is előfordulhat, hogy a részegység csak egyetlen házból, tanyából áll. Sokkal nehezebb feladat ez egy sokmillió nagyváros esetében, ahol a részegységek megtalálása, megnevezése komoly vállalkozás. Erre a feladatra az előzőekben ismertetett módszerek közül egyik sem mert vállalkozni. (A Milieu-program és a Schutzzonen kijelölések önkényesek, ezért e programok gyermekbetegsége: a „hol a határ?” kérdése.) Sohasem szabad elfelednünk, hogy az „egész” mindig összetett valami, ennél fogva ez a név csak azt illeti meg, aminek igazán részei vannak, azaz ami a részeket egységbe foglalja. A vizsgálatok tárgya pedig csak az egész lehet, azaz az egész település.

Ha elfogadjuk azt a megállapítást, hogy a városrendezés, -fejlesztés, -építészet legfőbb feladata a tér kialakítása, és mindezt saját korában, a jelenben kell elvégeznie; hogy a települések, városok, hagyományok megőrzése főként az idővel van kapcsolatban (hiszen a múlt értékeit kutatja és tartja meg), bátran megállapíthatjuk, hogy az ember csak a tér és idő együttes, meghatározott viszonyában képes bármilyen vizsgálat tárgyát észlelni és értékelni.

Hiszen a tér- és időérzékelésünk egyetemes. Eredeti formái: a külső érzékelés minden tárgyat térben, a belső érzékelés minden tárgyat időben kell felfognunk (Kant). A dolgok csak térben vagy csak időben való vizsgálata mindig súlyosan féloldalas marad, de bármelyik túlhangsúlyozottsága is hamis érzékeléshez vezet.

Példák az idő túlértékelésére: purizmus, eklektika hanyatló szakasza, neobarokk stb.

Példák a tér túlértékelésére: modernizmus hanyatló korszakának túlzott elhúzódása (Giedion már 1941-ben az irányzat befejeződését jósolta), az idő (pl. történelem) meghamisítása, la-

kótelepek mértéktelen elszaporodása, történelmi városmagok teljes elpusztítása stb.

Korunkban világossá vált a gondolkodó ember számára, hogy a tér és idő viszonyának aktuális állását a következőképpen fogalmazzhatjuk meg:

Egy túlértékelt, túldimenzionált, aktív jelenbeli térérzékeléshez egy erősen meghamisított, paszszív múltbeli időérzék tartozik, mely kapcsolat reális újraértékelése szükséges.

A felsorolt példákból megállapítható, hogy az elmúlt 40 év különböző ideológiáinak következtében a fejlettebb nyugati társadalmaknak az egészhez való érzéke romlott, míg nekünk a tér-idő-érzékelés feldolgozása terén vannak problémáink.

„Az idő folytonos, miként a tér, azaz az idő nem áll időpontokból, melyek éppúgy absztrakciók, mint a térpontok, két bármily közeli időpont közt is idő folyik.

A térnek három kiterjedése van, az időnek csak egy, ezért vonal alakjában ábrázolható, de ennek a vonalnak az iránya csak egy értelemben haladható át, a jelentől a jövő felé.”

I., Fortuna u. 12. a múlt század végétől napjainkig

Az építészeti karakter témakörét érintő hazai irodalom

Az olyan művek száma, melyek a témával mind módszertani, mind tartalmi szempontból konkrétan foglalkoznak, igen csekély.

Ugyanakkor a karakterfogalom sajátosságából adódóan sok mű érinti a kérdést, hiszen számtalan építészetelméleti kutatás, publikáció, országokról, városokról, épületekről és az azokat létrehozó, formáló emberről, építésről szóló könyv foglalkozik olyan témákkal, amelyek közvetett módon ugyan, de kapcsolódnak, ill. kapcsolhatóak a karaktertervezés szellemiségéhez.

A hazai – tágran értelmezett – szakmai irodalmat a következő csoportosításban tekintjük át.

- A jogszabályok és tervek
- Az általános irodalom
- A tematikus irodalom

A jogszabályok és tervek – akár tudatosan, akár tudattalanul – közvetlenül hatnak egy adott terület karakterére. Ezért indokolt vázlatos áttekintésük. Az általános irodalom csokra azoknak a műveknek, amelyek többnyire implicit, indirekt módon tartalmazzák a karaktertervezésben hasznosítható gondolatokat. Ezek a munkákhoz olyan háttéroidalomként szolgálnak, amelyek ismeretével nő a tévutak kiszűrésének valószínűsége, és ezáltal könnyebbé válik a kitűzött cél elérése.

A tematikus irodalom azon konkrét publikációk, kutatási témák és módszerek áttekintése, amelyek közvetlenül hasznosíthatóak. Ide soroltuk a városesztétikával, a városstruktúrával, az építészeti térrel, a települési kultúránkval foglalkozó elméleti munkák legjelentősebb darabjait.

Természetes, hogy ezen csoportosítás szubjektív jellegű, mivel – a problémakör sajátosságából fakadóan – a határ igen bizonytalanul húzható meg a különböző témák között, gyakoriak az átfedések. Mégis úgy érezzük, hogy az itt leírtak megfelelő és kielégítő támpontot nyújtanak a témában eligazodni vágyóknak.

A jogszabályok és tervek

Jelen ismertetés természetesen nem kívánja áttekinteni az összes ide vonatkozó tervet és jogszabályt. Azt szeretnénk érzékeltetni, milyen az összefüggés a településkarakter és a jogszabályok, ill. tervek között. Ennek bemutatására példákat emelünk ki, amelyek véleményünk

szerint szemléletesen utalnak a közvetlen kutatásokra.

Az 1937. évi VI. Törvénycikk a városrendezésről és az építésügyről az első „Városrendezés” című fejezetében az alábbiakat rendeli: az általános rendezési tervben ki kell jelölni a városias kialakításra szánt terület beépített, illetőleg beépíthető részeit és meg kell határozni, hogy e terület egyes részein milyen (zárt sorú, szabadon álló, előkertes vagy más rendszerű) építkezés kötelező, ezen felül ki kell jelölni a városias kialakításra szánt területnek azokat a részeit is, amelyeket a város az utak, közterek, füves terek, vaspályák, továbbá a nagy kiterjedésű, zajos, bűzös, tűz- vagy robbanásveszélyes és más elkülönítendő üzemek, végül a gyógy- és üdülőhelyek, sportterületek és kiállítási területek vagy egyéb nagyobb közcélú intézmények és berendezések elhelyezésére rendel.

Az eddigiek alapjai voltak a jelenleg még érvényben lévő Országos Építésügyi Szabályzat „területfelhasználási egységeinek”. A szabályzat több módosítással nyerte el jelenlegi változatát. Az OÉSZ a helyi adottságokat, sajátosságokat, hangulatot figyelmen kívül hagyva az egész országra uniformizált övezeti rendszert ír elő. A szellemi sivárságot és gyökeretelenséget a típustervek és a házgyári épületek csak fokozzák.

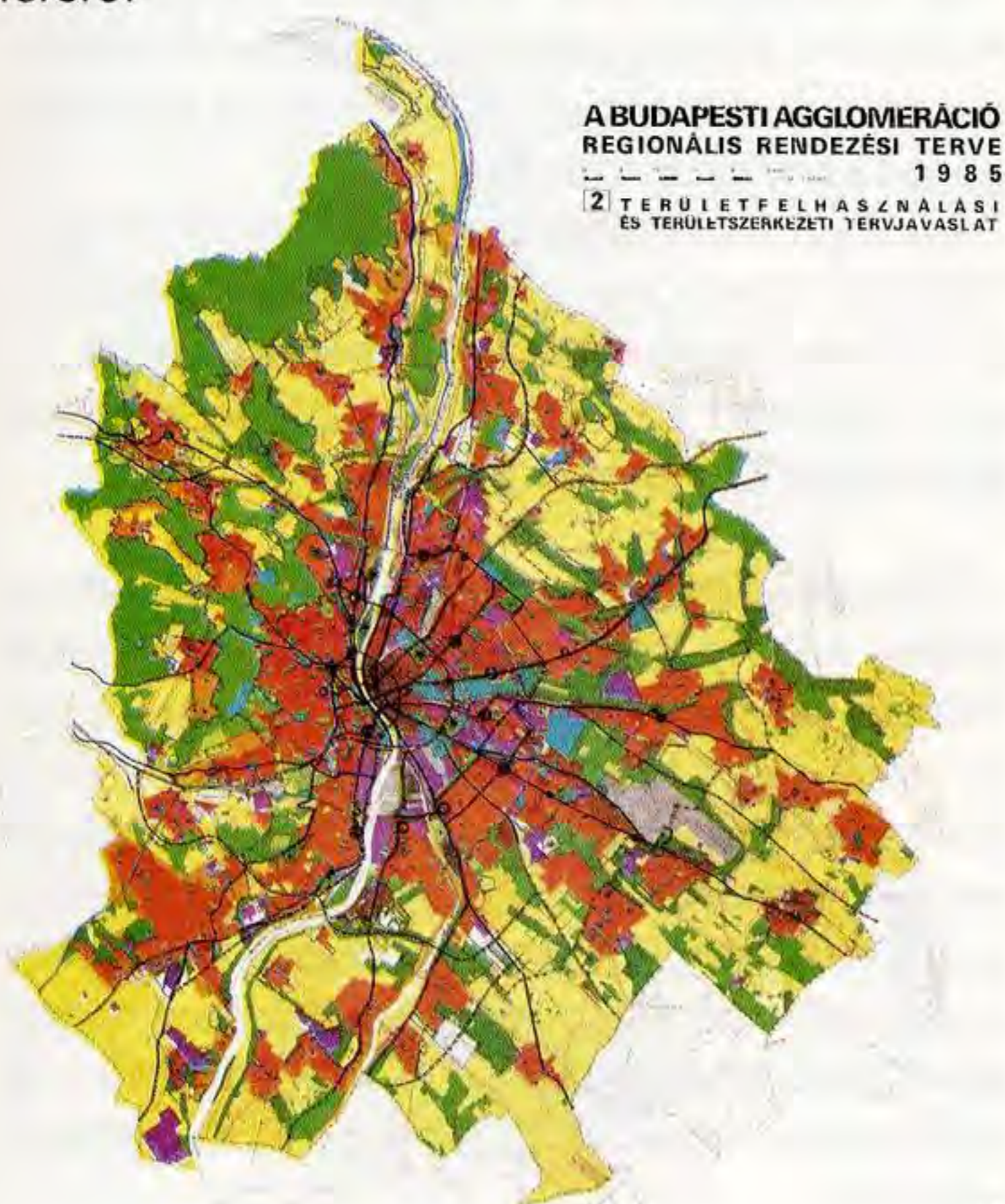
A Budapesti Városrendezési Szabályzat már finomítja az övezeteket (45. kép) és „K” jellel

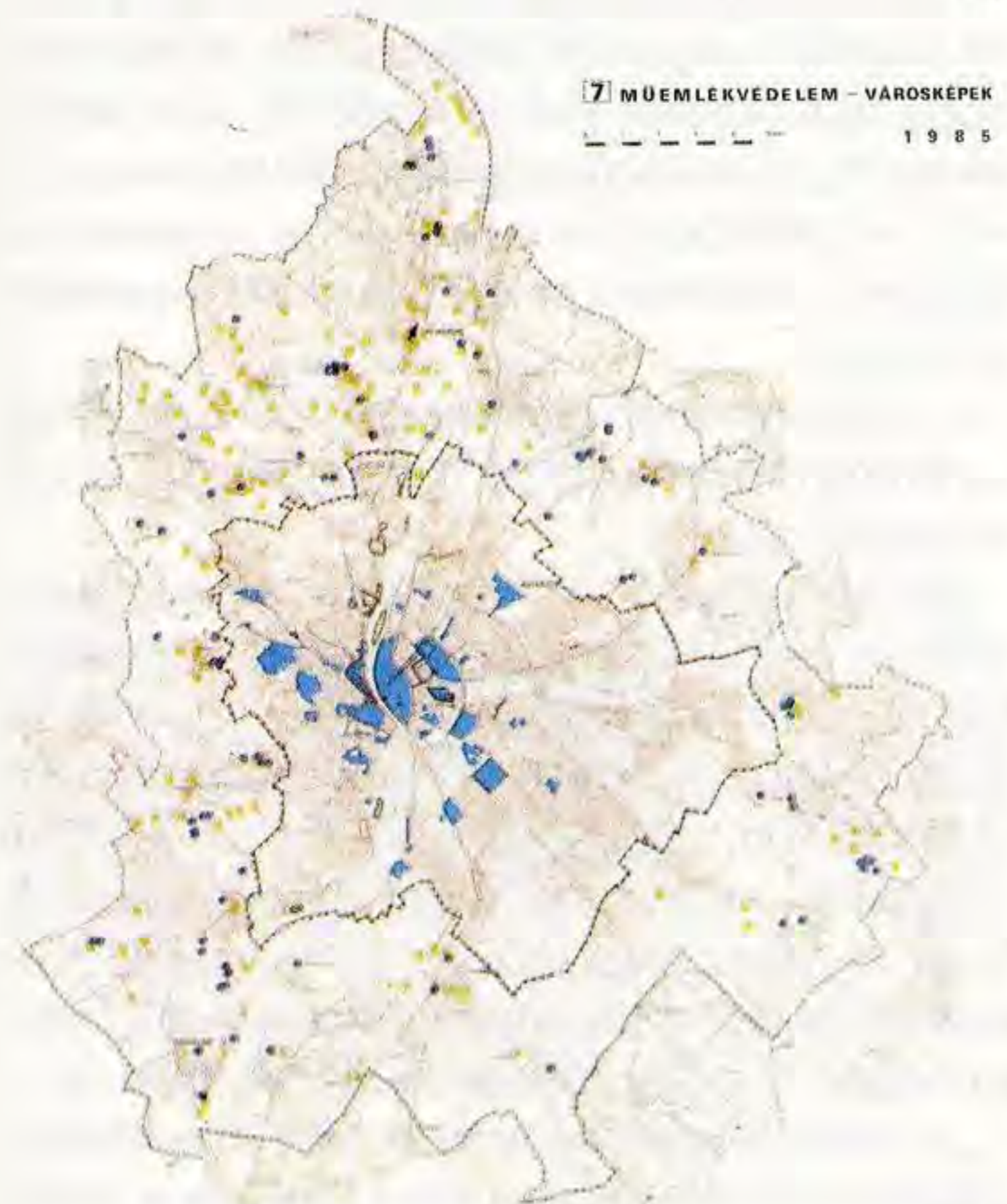
megkülönbözteti a zömében síkvidéki övezektől a budai hegyvidék különös védelmet igénylő területeinek lakóövezeteit és „szigorúbb” előírásokat használ a „hegyvidéki-zöld-övezeti” jelleg erősítése, ill. megtartása érdekében. Az ún. „K” övezetek lehatárolását külön térkép tartalmazza.

Az üdülőterületeken megkülönbözteti a Duna menti és hegyvidéki területeket. Az intézményterületeken, az ipari- és raktárterületeken és a zöld- és erdőterületeken – kategórián belül – többféle övezetet határoz meg.

Ez az árnyaltabb övezeti rendszer a funkcionális indíttatáson túl már érzékeli a különböző egységek eltérő jellegét, és előírásaival közvetlen hatást gyakorol egy terület alapvető karakterére.

46

47

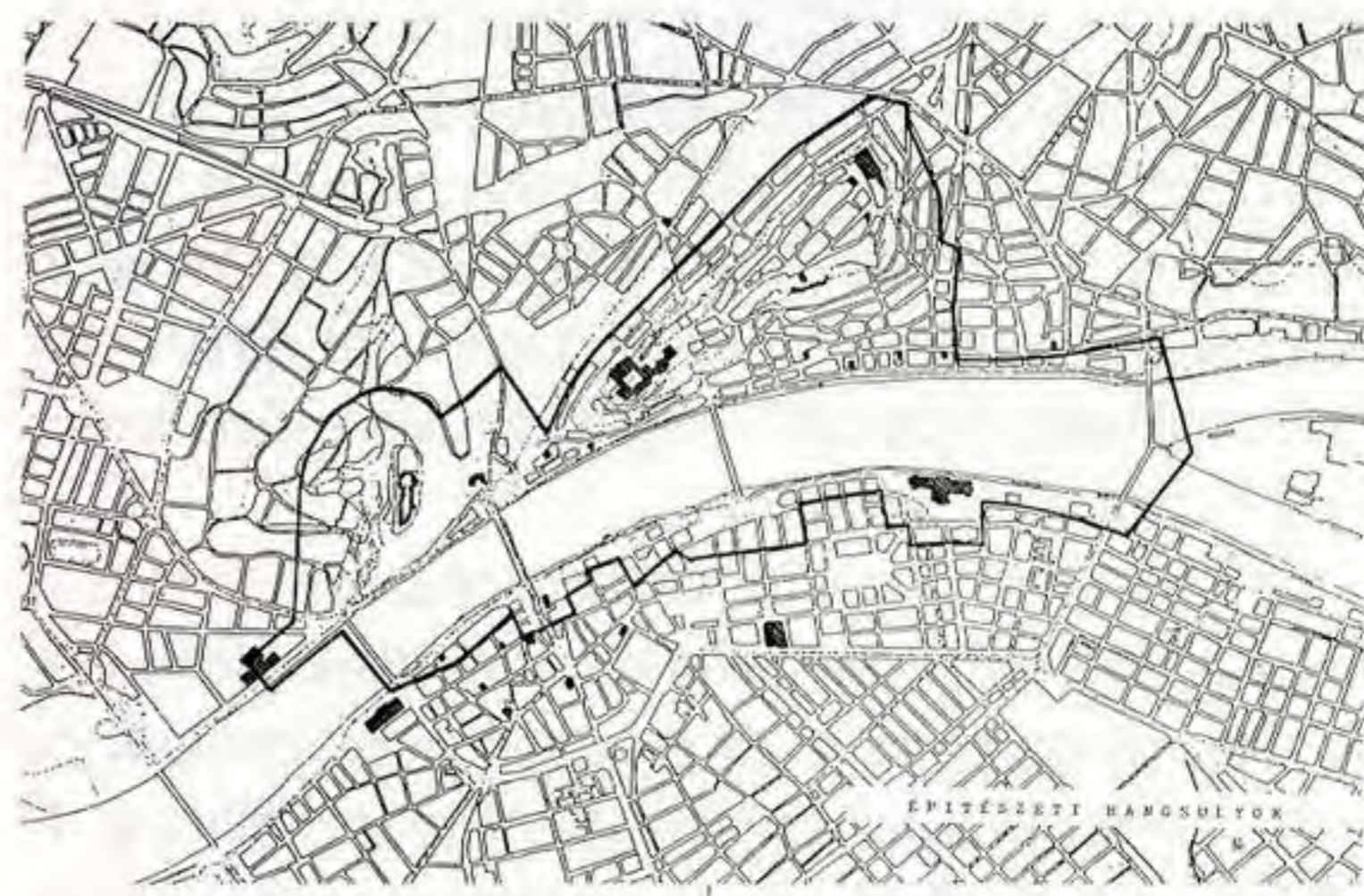
A szabályzatok övezetei alapján történik az általános rendezési tervekben a területfelhasználási kategorizálás. A területfelhasználási vizsgálatok, ill. javaslatok az övezetek térbeli rendjének térképi megjelenítései. (46. kép.)

Külön jelentősége van témánk szempontjából a műemlékvédelemnek és a városkép szempontjából fontos területeknek. Az ÁRT-k általában külön fejezetben és tervlapon foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel. Később is látni fogjuk, hogy az ezidáig zömében egyoldalú szemléletű „műemlékvédelem” elengedhetetlenül hozzátartozik a települési karakter vizsgálatához. (47. kép.)

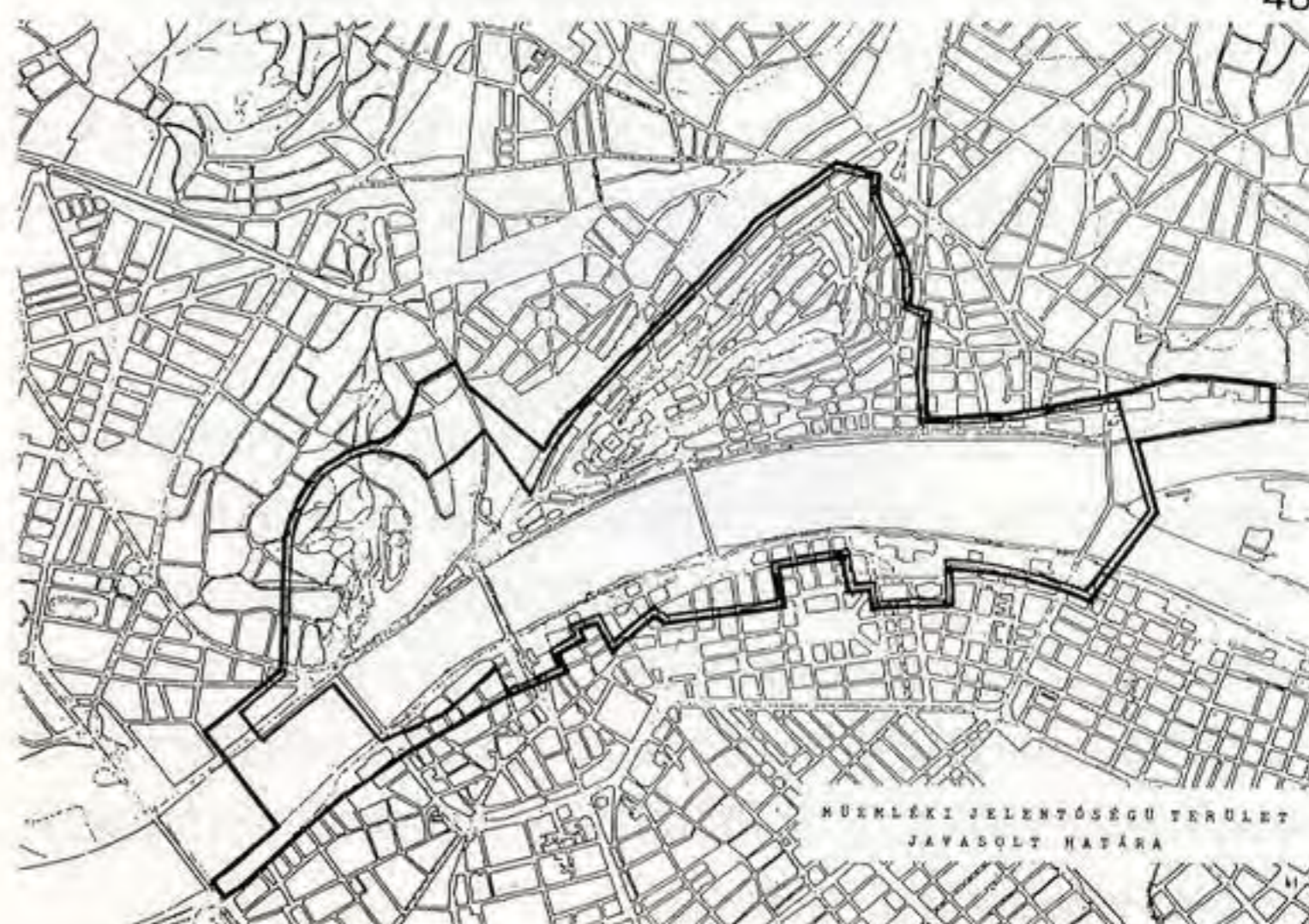
A VÁTI Műemléki Irodáján 1980 óta folyamatosan készült egy országos vizsgálat keretében a megyék településeinek „települési és építészeti értékvizsgálata”

Célja, hogy feltárja azokat az építészeti értékeket, amelyek alapján – a rendezési tervekkel összhangban – javasolható ezek megőrzése. A vizsgálat települési értéknek tekinti mindazokat az építészeti hagyományokat, amelyek egy-egy település építészeti sajátosságát, képét formálják. Ezért nem kiragadott épületek vizsgálatára törekszik, hanem arra, hogy a településszerkezet egységében, az ott élők különböző rétegeinek életformájára utaló valamennyi épületet, környezetükkel összefüggésben, együttesként vizsgálja.

A „Budapest – a két part panorámája a budai várnegyeddal mint a „Világörökség” része – új rendszerű eljárási rend kifejlesztésének tanulmánya” 1989-ben készült a VÁTI Műemléki Irodáján. (48., 49. képek.)

48

49

Az apropóját az adta, hogy az UNESCO a „Világörökség” részévé tette a Duna két partjának panorámáját és a Budai Várnegyed területét.

Az általános követelményeket, amelyeknek „megvalósulási feltételeit meg kell teremteni” a következőkben foglalja össze:

Természeti környezet elemei:

1. a levegőtisztaság
2. a Duna vízvédelme és élővé tétele
3. a budai hőforrások védelme
4. a Várhegy talajmechanikai, hidrológiai állapota
5. a természeti elemekhez az épített környezet alárendelése

Táji elemek:

1. a természet és az épített környezet léptéke
2. a beépítettség mértéke
3. a hangsúlyok szerepe
4. az építészeti jelleg

A történetiség elemei:

1. a régészeti szempontok
2. a műemlékvédelmi szempontok
3. a kontinuitás elve
4. a funkciók jelentősége

A továbbiakban ezek részletes kifejtése történik meg, egészen a szervezési-, a jogi feltételek és az információáramlás elveinek kidolgozásáig.

A területre készülő tervekhez háttéranyag megvalósítását javasolja, amely alapján a terület egésze megfelelően áttekinthető. Minden egyes eset külön mérlegelést igényel, és ezt egy „Koordináló csoport” végezné, kötelező érvényű határozataival (?!)

Az utóbbi időben az esztétikai szempontok a legkülönbözőbb területeken kerültek előtérbe. A tájképpel, azaz a táj szépségével, csúfságával – karakterével – a tájlesztés foglalkozik. A tájkép milyenségének megítélése szubjektív és az egyes diszciplínák képviselői szerint eltérő. A tájrendezők, a tájépítésszek a táj évszázados fejlődéstörténetének, az egyedi tájértékek kifejezésre juttatására és a művi létesítmények tájba illesztésére törekednek.

A témában készített dokumentációk a vizuális szempontok szerint végzett tájvizsgálati eredményeket sajátosan kidolgozott módszerekkel értékelik, a jelenlegi és a várható tájhasználati konfliktusokat feltárják és a tájkép védelme, a létesítmények tájba illesztése érdekében tájrendezési javaslatot adnak.

Az ebben a részben tárgyalt publikációk arról adnak áttekintést, hogy a karakter kérdése közvetett formában hogy van jelen a hazai szakirodalomban.

A röviden ismertetett vagy csak felemlített könyvek kiválasztása, az abból vett idézetek, ideák bemutatása a teljességet nem érhetette el. Az itt leírtak azon hazai gondolatok, módszerek felvillantását próbálja meg, amelyek Budapest karaktertervének szempontjából tanulságul szolgálnak.

Két sorozat érinti legáltalánosabban a témánkat.

Az „ARCHITEKTÚRA” a Magyar Tudományos Akadémia Építésetelméleti és Történeti Bizottságának és a Magyar Építőművészek Szövetségének könyvsorozata.

A könyvet építészek írták építészekről és alkotásokról. Ezekből a monográfiákból a leírás és a bemutatott műveken keresztül képet kapunk egyrészt az ember, az építész, másrészt építészetének karakteréről is.

„Az építészet világa” sorozat 1975-től 1983-ig tartott. A könyveket egy-két kivétellel építészek írták, és egy-egy ország bemutatása, jellemzése volt a cél. A sorozat ötlete Hajnóczi Gyulától származott, aki szerint egy építésznek képesnek kell lenni – még ilyen határozott, kötött keretekben is (30 oldalnyi bevezető ismertetés, 48 fotó és az ezekhez tartozó ábrákkal, rajzokkal kiegészített képmagyarázatok) – megragadnia és bemutatnia egy ország jellemző építészeti karakterét.

1983-ban a Nagy-Britannia építészete I. kötettel a sorozat véget ért, amikor is annak ellenére, hogy több kézirat már a kiadónál volt, illetve elkészült, a Corvina kiadó üzleti okokra hivatkozva – vitathatóan – megszüntette ezeknek az ízig-vérig „építészeti és karakteres könyveknek” a kiadását.

A továbbiakban ismertetett sorozatok már konkrétan kapcsolódnak témánkhöz, mivel városainkról szólnak.

Dercsényi Dezső által szerkesztett „Magyarország Műemléki Topográfiája” című sorozaton belüli „sorozatnak” tekinthetők a Pogány Frigyes által szerkesztett „Budapest Műemlékei” kötetek. A magas szintű szakmai profizmussal elkészített gyűjtemény szemléletére jellemző, hogy a műemlékeket zömében egyedi értékeknek tekinti. A „Budapest Műemlékei II.” előszavában Pogány Frigyes a következőket írja:

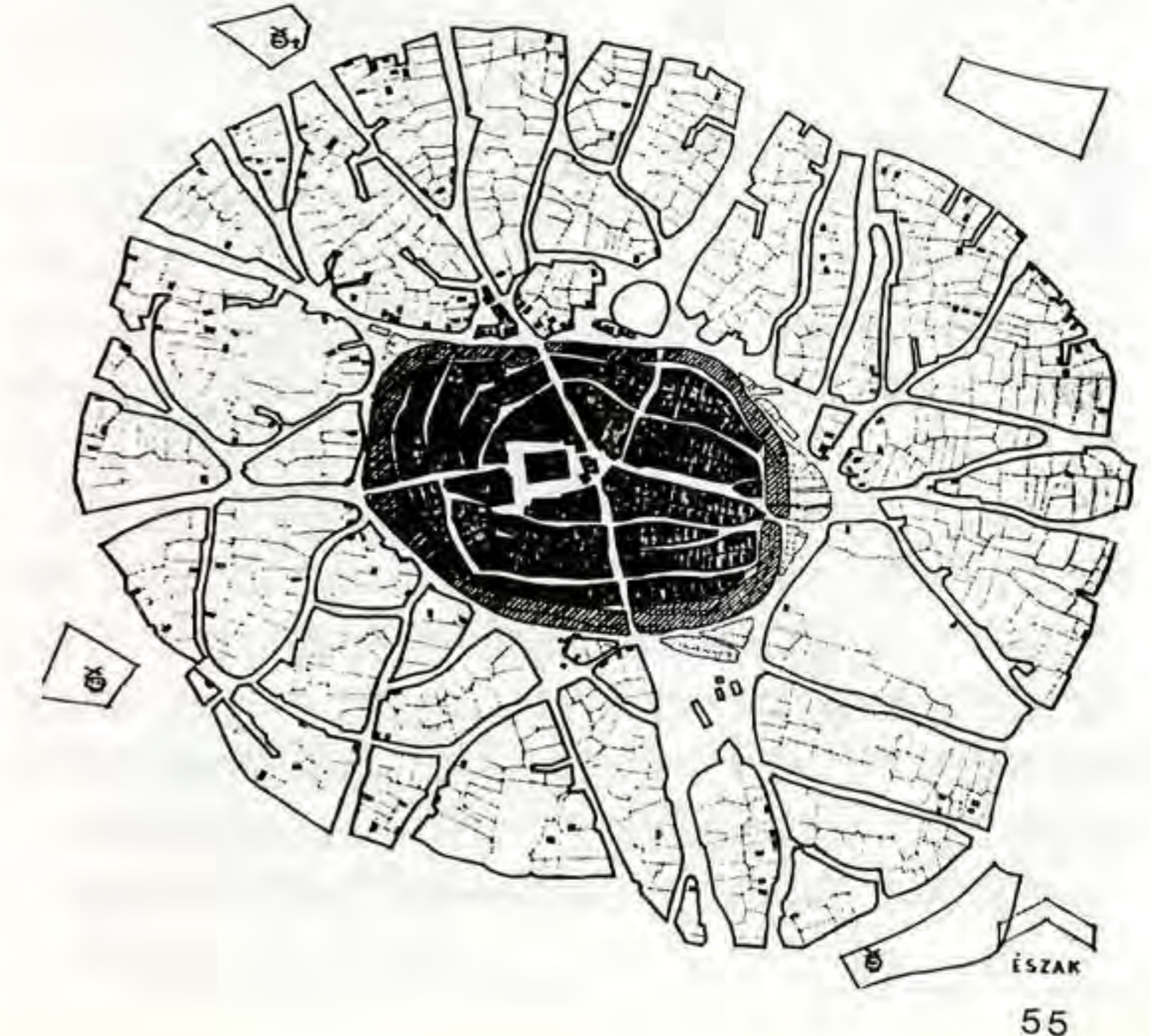
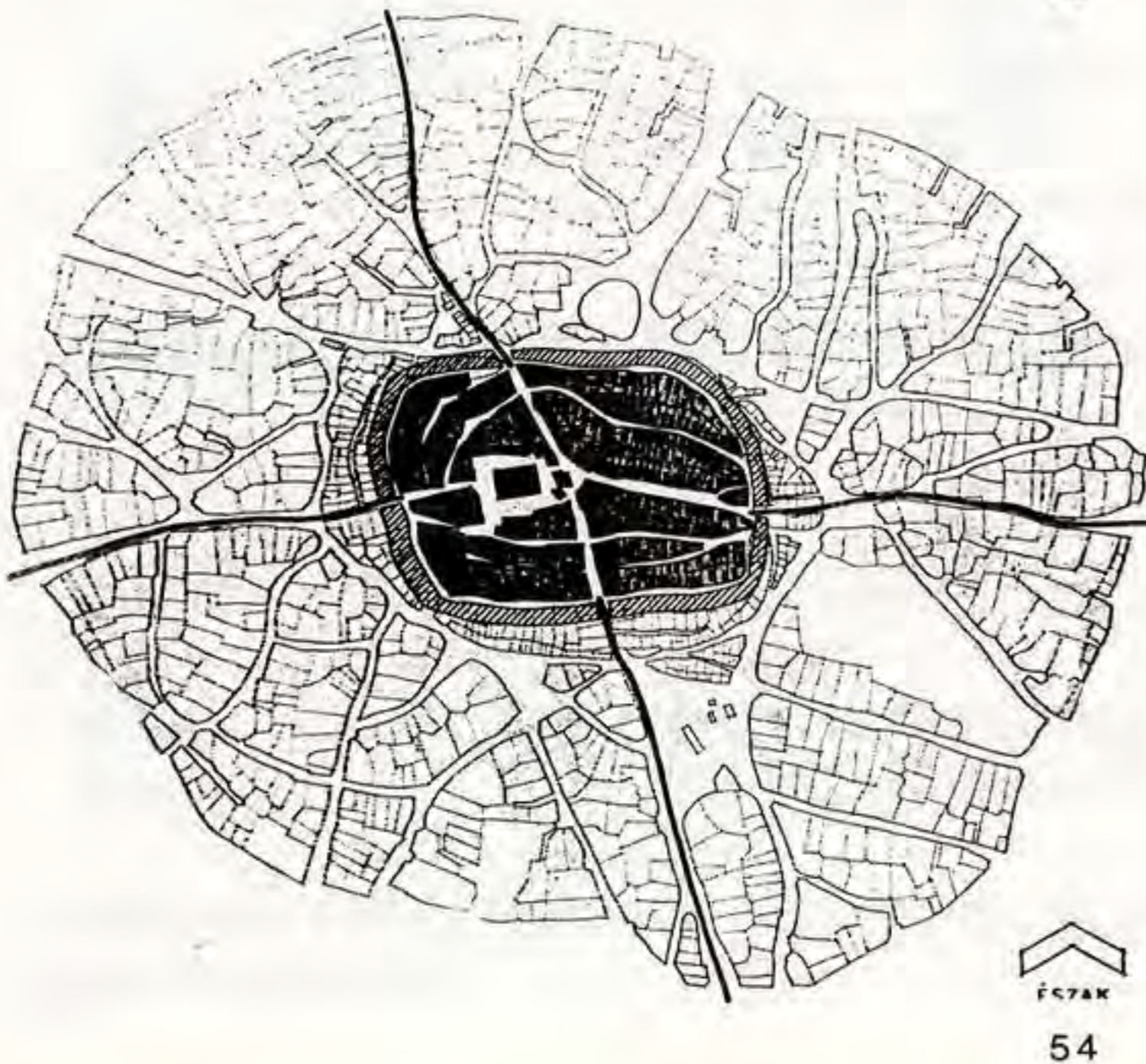
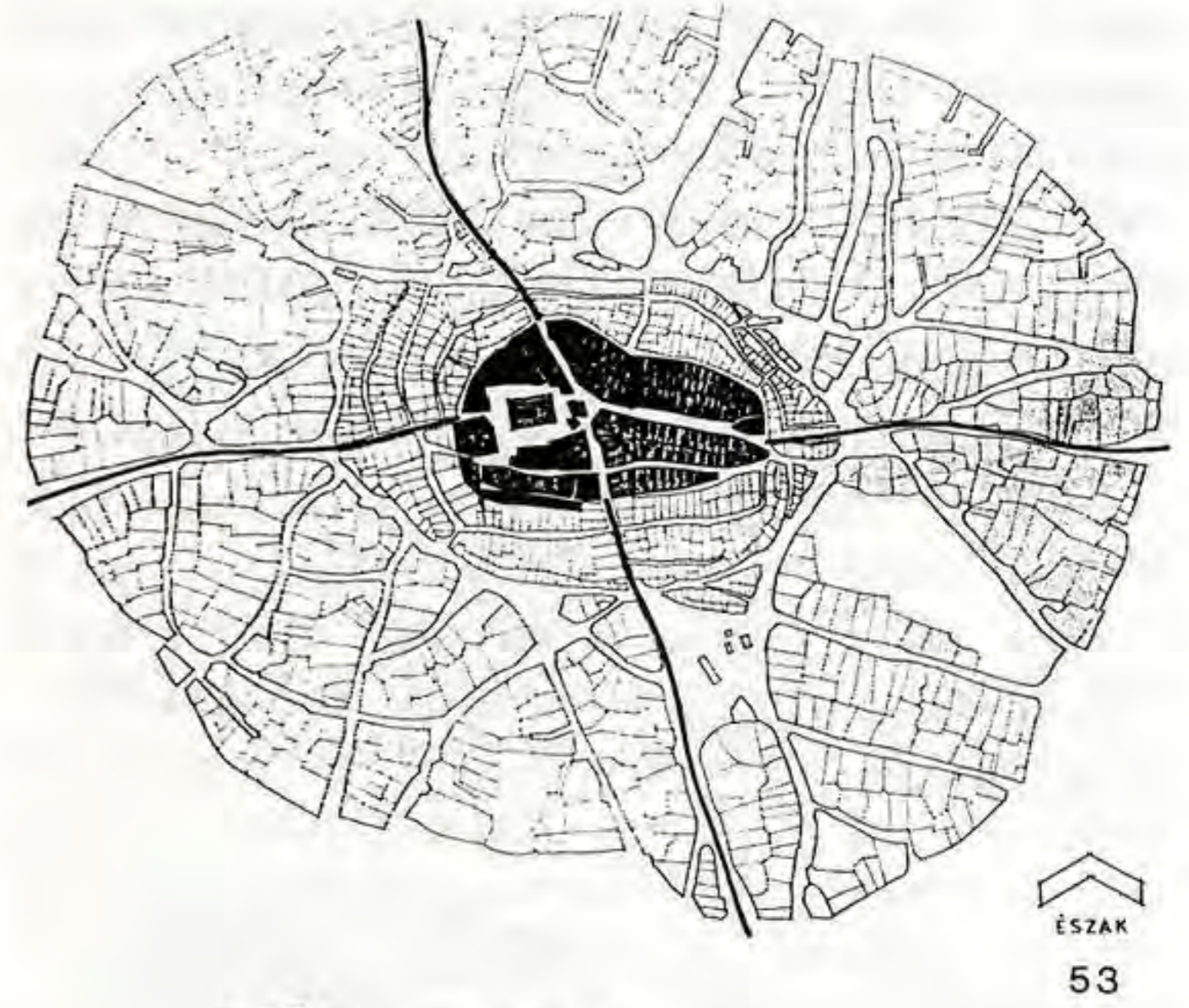
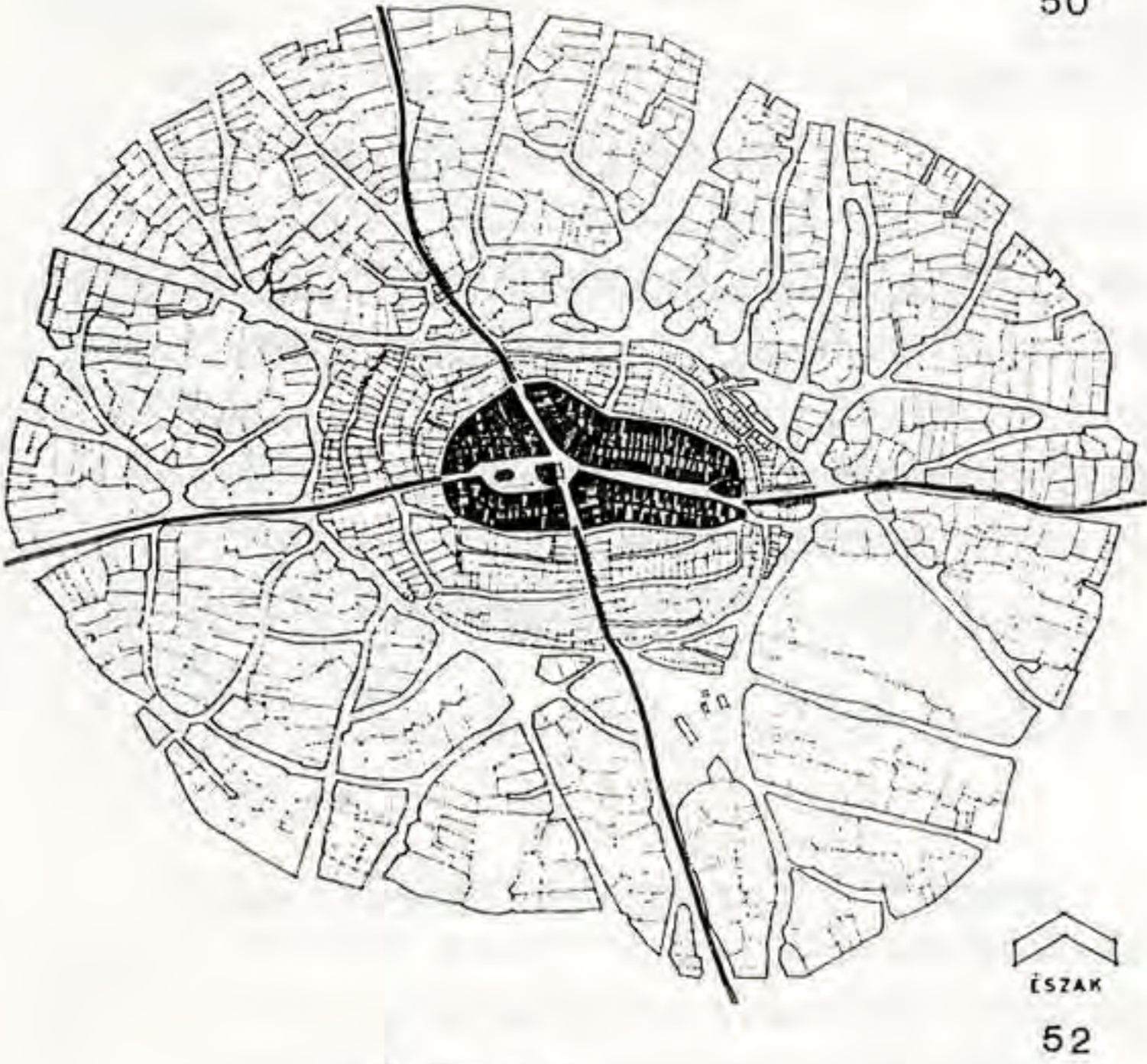
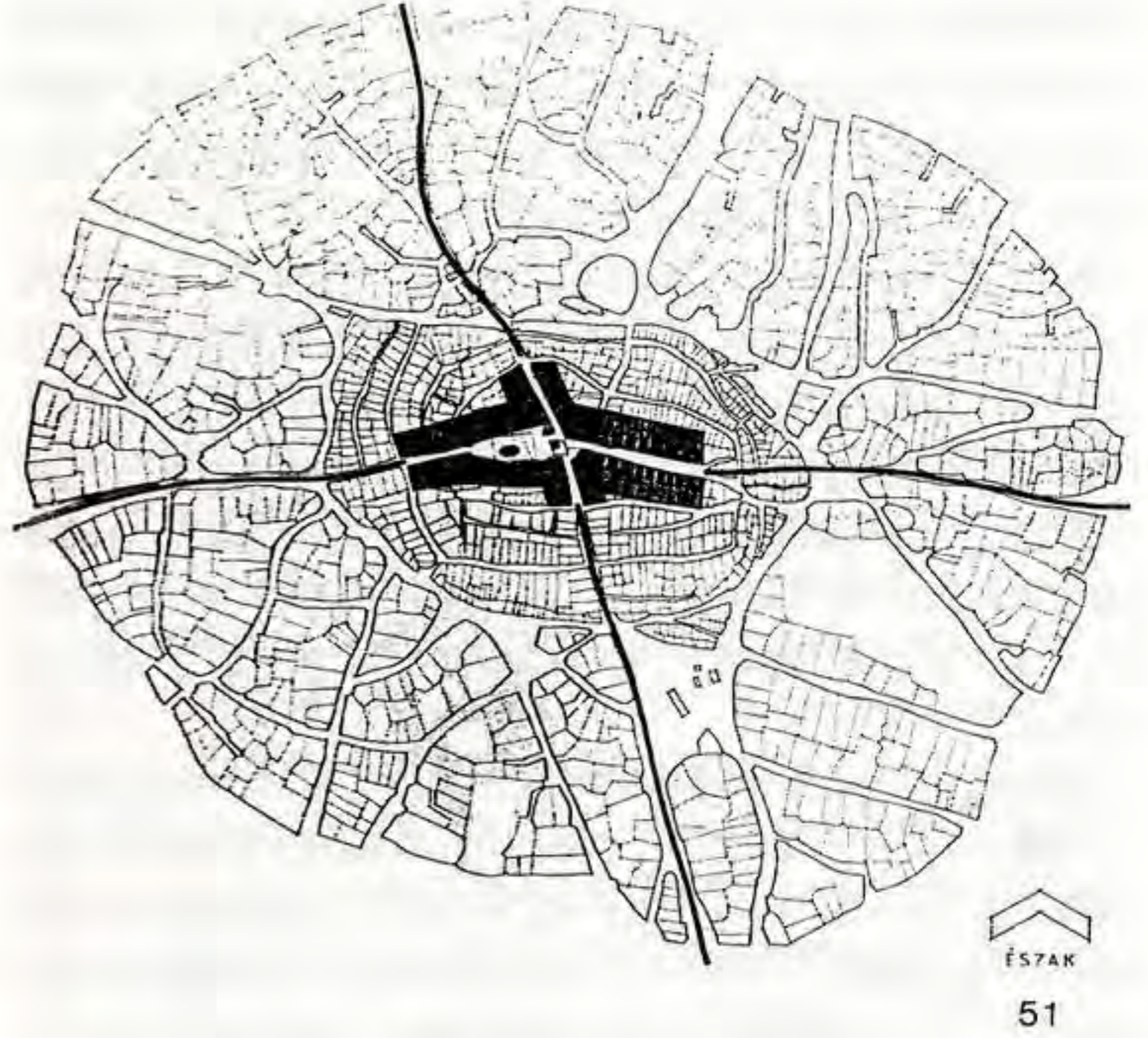
„A feldolgozott területen olyan jelentőségű városépítészeti együttes, mint amilyen a budai

Várnegyed, nem található. Egyébként is a túlságosan széttagolódo területen egységes jellegű városképi értékről, jellegről alig beszélhetünk." S mindezt a II., III., XII. kerület nagy részét feldolgozó kötetben mondja!

A Magyar História-sorozat összességében nem tartozik témánkhoz Granasztói György: „A középkori magyar város” című kötetének kivételével, amely várostörténeti tanulmány lévén, műfaját tekintve többé-kevésbé eltér a sorozat-

ban megjelentektől. A könyvet azért említjük meg, mert a települési karakter vizsgálata nem nélkülözheti a településtörténeti kutatásokat.

A viharos történelemben megsemmisült írások dacára kísérli meg a megmaradt emlékek alapján a történelmet rekonstruálni Kathy Imre „Hajdúböszörmény építészeté” című írásában. Megállapítja, hogy a település építészetéről írni lehetetlen anélkül, hogy ne szólna a vidéknek és népének történelméről. (50–55. kép.)

28 Témánk szempontjából háttérodalomként említjük Korompay György „A városrendezés korszerű kérdései”-től Perényi Imre több variációban kiadott „Várossépítéstan”-án és egyéb urbanisztikával foglalkozó művén keresztül, Meggyesi Tamás „A városépítés útjai és tévútjai” című kötetéig, ezeket a tankönyveket és tankönyv jellegű írásokat. Ezek mind olyan elméleti és gyakorlati kérdéseket is tartalmaznak, amelyek kapcsolatban állnak a karakter fogalmával (övezetek, beépítési módok, funkciók, kompozíció a várostervezésben, a városépítés története stb.). A „város mint kollázs” elvet, amelyet Meggyesi Tamás említ könyvének epilógusában, tekinthetjük akár különböző karakterű egységek halmazának is.

A magyar falu építészetéről már 1955-ben jelent meg könyv, később 1976-ban Szigetvári János építész és Szász János fotóművész eredetű népi építészetünk nyomába. 1986-ban készült el Magyarország hagyományos lakókörnyezeti kultúráinak tipológiája. (Ezt komplexitása miatt a „tematikus irodalom”-ban részletesen ismer-tjük.)

Balogh István „Az építészeti forma” című gyűjteményében a természeti táj és az épített környezet varázslatosan gazdag alakzatainak felépítésében jelentkező törvényszerűségek feltárására törekszik, következetes elemző módszerrel. Keresi a formák elvonatkoztatott, geometrikus elemi alkotórészeit, hogy ezek felhasználásával az egyszerű változatokból kiindulva, mind összetettebb struktúrák, gyakran egymással kapcsolatos, de a szemlélő helyzetétől függően különböző minőségű rétegeit mutassa be. A bútorozástól a tájépítészig át-

fogó szemlélettel jelenik meg a teres és tömeges formák anyagszerűen megtestesülő, emberekhez viszonyított, sajátos kapcsolata: a bemutatott törvényszerűségeket a rajzokon felvillantott változatok százai illusztrálják. (56. kép.)

Schneller István kandidátusi értekezése arra tesz kísérletet, hogy témája előzményeinek tekinthető hazai és nemzetközi eredmények szelektív bemutatásával és felhasználásával, valamint új szempontok és értékelési módszerek bevezetésével a szintetizáló szemléletű, településléptékű térelemzés egy lehetséges elméletének kereteit megfogalmazza.

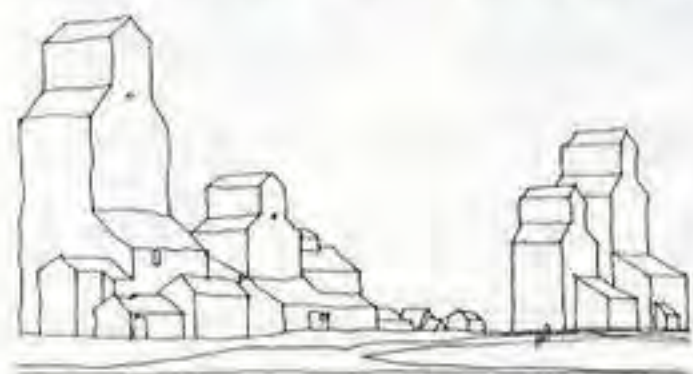
Ebből következően célja, hogy:

- felhívja a figyelmet a település, mint épített környezet térbeli világának kaotikussá váló jellegére, s azt mint a téralakítás válságát értelmezze,
- feltárja az épített környezet terét meghatározó minőségi dimenziókat, rámutasson a tér többdimenziós struktúrájára,
- kimunkálja a többdimenziós tér elemzéséhez szükséges eszközrendszert,
- szempontokat nyújtson az épített környezet térbeli világa, a település terveinek minőségi értékeléséhez.

Az építészeti tér ilyen szintű kutatása „kimondatlanul” is összefüggésben van a karakterológiával.

A tematikus irodalom

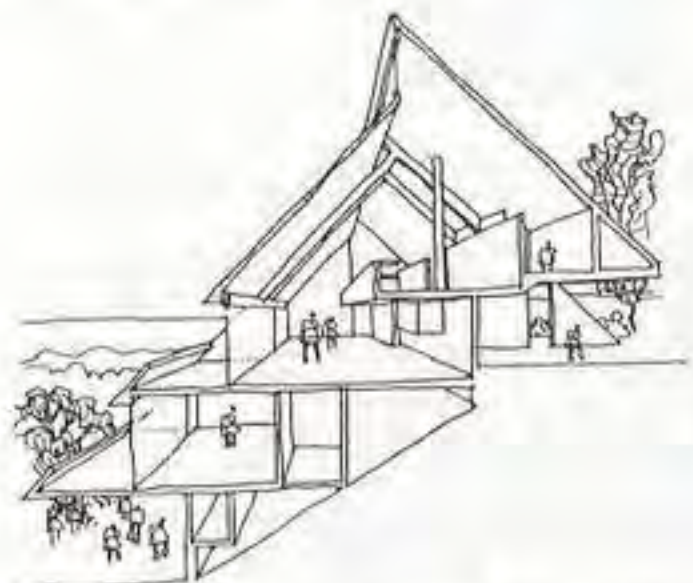
A „Városképek–Műemlékek” sorozat Papp Imre szerkesztésében városainkat mutatja be olyan sorrendben, amely utal hazánk tájegységeire, illetve ezek főbb jellemzőire is.

Manning (Kanada): magtárépületek

Patmosz: kolostorerőd

Atlanta Beach, USA (Florida): Morgan Residence. Ép. W. Morgan

Vazelan-sur-Bellenton (Savoie) települése

Zebegény: templomterv. Ép. Kós K.

Ferme pres de Coussay (Vienne): majorság

a) A Március 15. tér keleti térfala;

b) A Március 15. tér és a Köztársaság út keleti térfala;

c) A Köztársaság út keleti térfala a Konstantin térral;

d) A Március 15. tér nyugati térfala;

e) Helyszínrajz

Szerkesztési irányelve: a település kialakulásának összképét a legfontosabb történeti események fonalára fűzve határozza meg.

A művek három fő fejezetre tagolódnak:

- A város kialakulása
- Városképek
- Műemlékek és műemlék jellegű épületek.

A könyvek városképről szóló, magas színvonalú fejezetei esztétikai eszme-futtatásaival, értékelésével, a városrészek, az utcák és a terek építészeti jellegének leírásával, történeti utalásaival, hasonlataival, fotóival és rajzaival a karakterterv közvetlen előképeinek tekinthetők. (Pl. a Vác című kötetben Pogány, ill. Granasztói városképi fejezetei. 57., 58. kép.)

Pogány Frigyes és Horler Miklós a műemlékek nyilvántartásának három fő típusát különböztetik meg:

- műemlékkataszter
- műemléki topográfia
- városok és községek műemléki és városképi vizsgálata.

A városképi és műemléki vizsgálatok elkészítésének módjára, korábban az Építésügyi Minisztérium Város- és Falurendezési osztálya dolgozta ki a szempontokat és a beosztást.

Az első rész:

- A város kialakulásának története, morfológiája.
- A település és táj viszonya, a táj megjelenése a belső városképben.
- A település szerkezetének morfológiai jellege, alaprajzi tagolódás, függőleges tagolódás, jellegzetességek.

A második rész:

a műemléki, műemlék jellegű épületek, városképi és tájképi jelentőségű épületek jegyzékét, leírását tartalmazza.

A harmadik rész:

a védett, jellegzetes utcaképeket, tereket és a fontos épületeket határozza meg.

Ezidőtájt (1953) a BVTI Városesztétikai Szakosztálya Budapest városképi és műemléki vizsgálatát végezte. Metodikája a következő volt:

1. Budapest településtörténete, a városkép története.
2. Az akkori város morfológiai vizsgálata, a városkép történeti és esztétikai értékeinek rögzítése.
3. Építéstörténeti tanulmány, tipológia.
4. A feltétlenül és a lehetőleg fennmaradó épületek leírása.
5. Kb. 200 db fénykép (korabeli metszetek, fotók alapján) a városképi fejezetekhez.
6. Kb. 6000 db fénykép a műemléki fejezetekhez.

(A tanulmányhoz térképek, összefoglaló jegyzékek is tartoztak.)

Budapest jellegzetességeit számtalan mű taglalja, római örökségét, szecesszióját, XX. századi építészetét, városépítését, és a sort még hosszan folytathatnánk. Granasztói Pál „egy építész szemével” mutatja be Czeizing Lajos fotóművésszel közösen készített albumában, míg további, más írásaiban szépíróként mesél a fővárosról, életéről, tapasztalatairól (Ifjúkor a Belvárosban, Múló világom, Itthon éltem).

A „Budapest arculatai” c. könyvében a következőként vall a városról: *„Budapestet sokáig csúnya városnak tudtuk, róla jóformán csak szidalmakat hallhattunk. Kulisszaváros, vakolatváros, nincs stílusa, karaktere. Bécs kisebbszerű utánzata, a hidak nekimennek a hegyeknek, a hegyek lábát elfalazták, az Andrássy út nincs befejezve... Majd múlt az idő, s akár a forduló a kaleidoszkópban, átfordultak a dolgok”.*

Granasztói Pál, az építész „Ember és látvány” című művében városépítési célok és szempontok szerint sommázza tágabban értelmezett építészeti szemléletét. A könyv keletkezési folyamata hasonló ahhoz, ahogyan a tárgya, a város is épül: fokozatokban, szakaszosan, térben és időben növekedve. Alapvetően annak az értekezésnek a felhasználásával készült, amellyel a szerző elnyerte a műszaki tudományok doktora fokozatot. Ezen dolgozat alcíme szabatosan kifejezi tartalmát: „Tér, idő, látvány és közösség összefüggései, különös tekintettel történeti városainkra, városközpontjainkra”. A könyv azoknak készült, akik a címben jelzett urbanisztikai téma tudományos szándékú, egyben irodalmi szintű megközelítését igénylik.

A három részre tagolt mű első része a „Városépítészet, városkép, városközpont”. Ez néhány korábbi, de itt nélkülözhetetlen alapfogalom értelmezését tartalmazza.

A második rész általános városépítészeti kérdésekről szól, időről, látványról és közösségről, ezek összefüggéseiről, városról alkotott tudatról, városépítészetünk értéktényezőiről.

A harmadik rész történeti városaink és központjaink különleges összefüggéseivel foglalkozik.

Ezen összegző mű célja, hogy tisztázza a városépítésnek, a városépítészetnek elsősorban a látványi és az alakítási vonatkozású problémáit, amelyek időszerűek, korunkra jellemzőek, de róluk szélesebb körben és megalapozottan még kevés szó esett.

Pogány Frigyesnek – témánk szempontjából – két jelentős összefoglaló műve van. A „Terek és utcák művészete” című könyvében a városépítészeti együtteseket a következők szerint elemzi: 1. Mi a jelentősége, szerepe a vizsgált városépítészeti együttesnek, vagyis mi az a tartalom, amely rendeltetését meghatározza az egész városban.

- 30 2. Az együttes beilleszkedésének módja a várostestbe. Miképpen ölt testet a városszerkezetben az együttes és a város tartalmi kapcsolata.
3. Az együttes kompozíciója. Hogyan jut kifejezésre a városépítészeti együttes sajátos tartalma: az együttes konkrét kialakításában (térbeli rendszer elemzése, kompozíciós elemek, fő téma beállítás, feltárulás, rávezetés, tömeghatás, térhatás, esztétikai élmény).
4. A történeti kort tükröző jellegzetességek és az együttes vizsgálatából leszűrhető tanulságok.

„A szép emberi környezet”-ben arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy az emberiség történeti fejlődéséhez méltók legyünk: ember és világ még teljesebb egyensúlyát teremtsük meg. A környezetesztétikáról alkotott véleményét az alábbiak szerint összegzi: „a művészi értékű környezetben tudat és valóság – ember és világ – viszonyának igen magas szintű tükrözése is megvalósulhat. Ez pedig a vélt, tudott vagy hitt világnak a lényeggel való azonosulását, harmonizálását jelenti. Ha pedig ez így igaz, akkor ez az eszmeiség a kor szépségeszményével adekvát. A szépségeszmény pedig kizárja a rút, negatívan tudatos beiktatását a kompozícióba. Ezért az esztétikum minőségei közül a szépnek van tudatos szerepe az építészetben, környezetkialakításban.”

Találunk olyan könyvet is, amely nem elemző-értékelő, hanem konkrét „karakterképző-karakterteremtő, ill. váltó” javaslatokkal él.

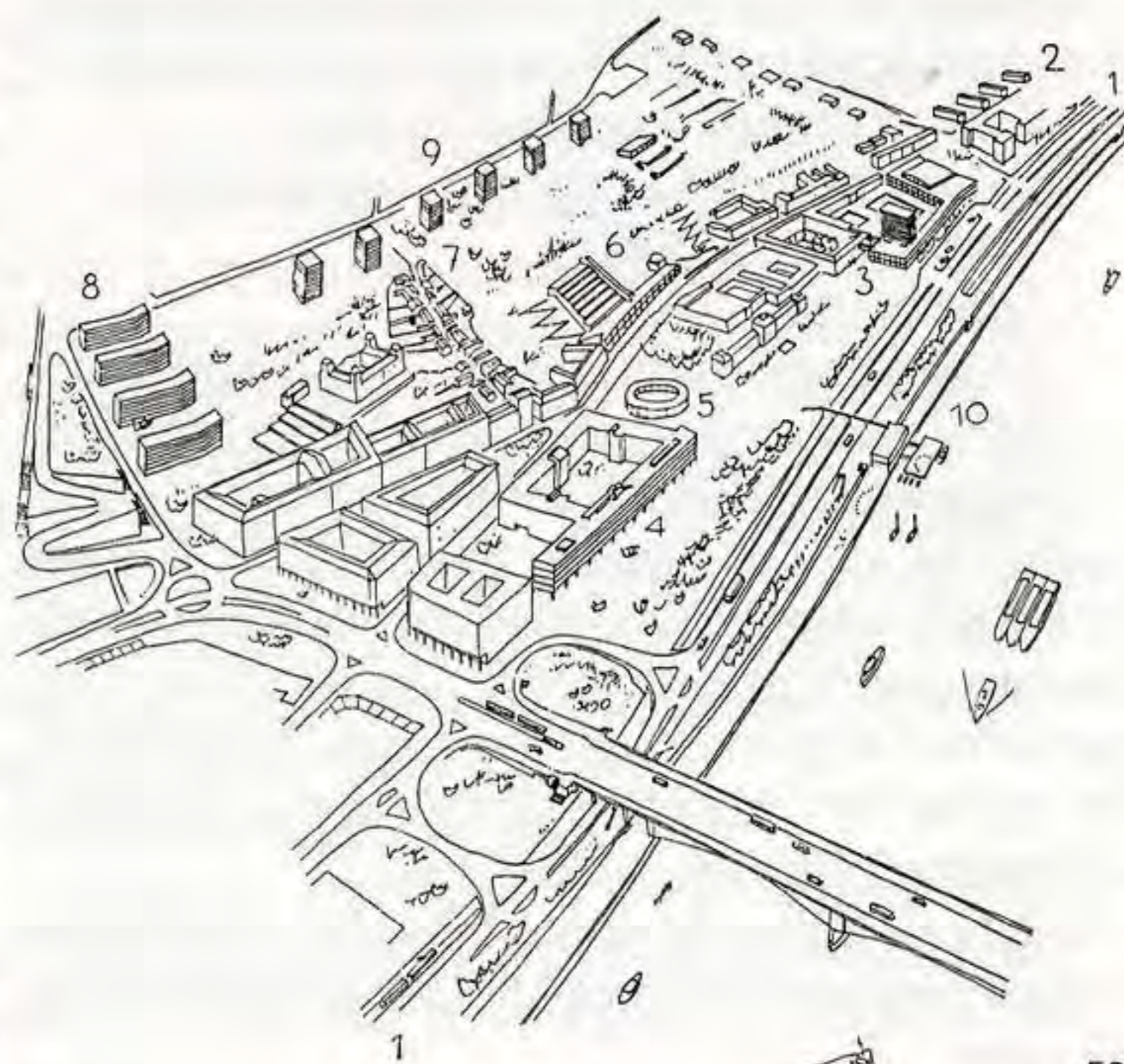
Granasztói Pál és Polónyi Károly „Budapest Holnap”-jában 1957-ben a következőket írják bevezetőjükben (az idézett rész szószerinti, de hézagos, az ugrások feltüntetése nélkül):

„Budapestet nemrégén még a világ legszebb városai közé sorolták. Abban az időben, amikor szokásos volt városokat elnevezni, hasonlítani, amikor München Isar-parti Athén, Stockholm Észak Velencéje lett, Budapestet nem hasonlították más városhoz, hanem elnevezték a Duna királynőjének.”

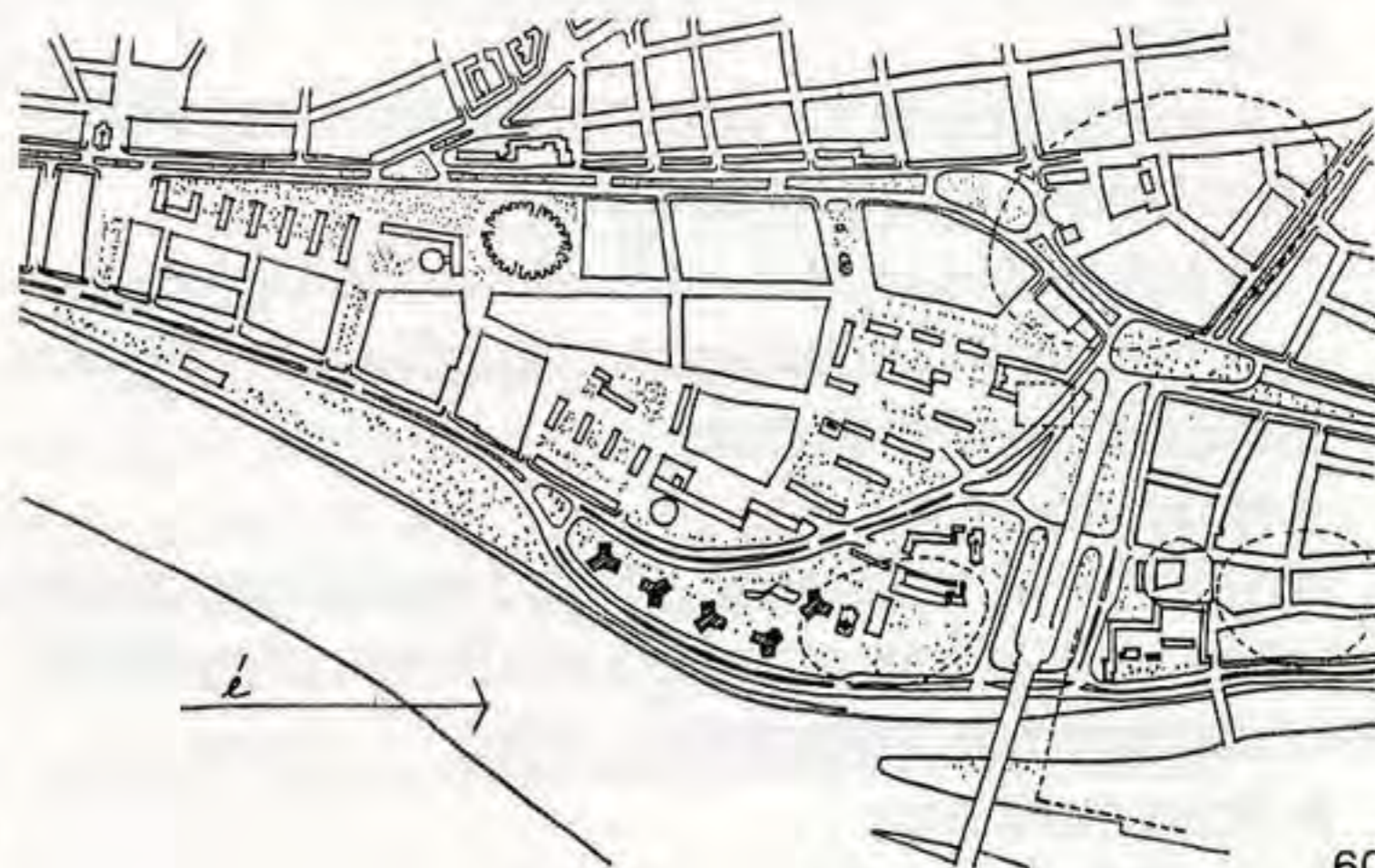
„Mélyebb megismerés kell ahhoz, hogy megértsük az ilyen közhelyszerű megállapítások igazságát, felismerjük Budapest csakugyan hasonlíthatatlan szépségét, ennek a szépségnek a lényegét.

Ismerni és érteni kell ezt a várost, múltját és jelenét, házait, lakóit, az életét.”

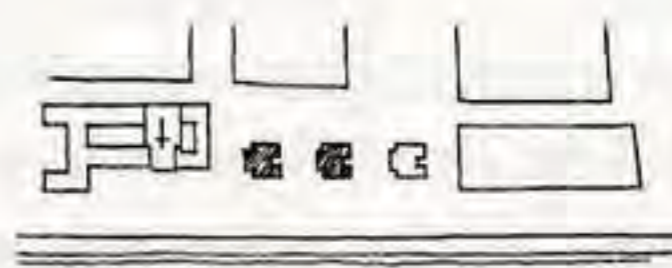
„Az ilyen mélyebb megismerés megcáfolja azokat a másféle közhelyeket, amelyek így szólnak: Budapestet a természet tette széppé, az ember csak rontott rajta, vagy: Budapest a legrosszabb korban épült, – Budapestnek nincs múltja, nincs karaktere. Egyik sem igaz, e város szépsége a táj és az emberi kéz alkotásainak egységéből ered, „a legrosszabb kor”, a századforduló pedig, ha sokat hibázott is, de meg-

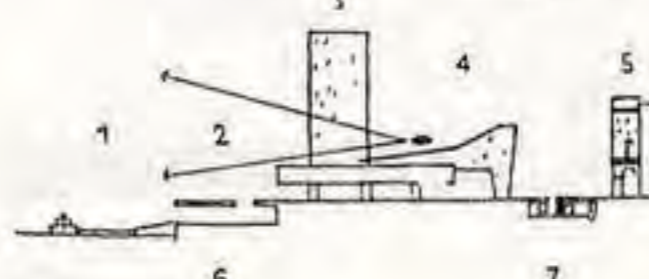
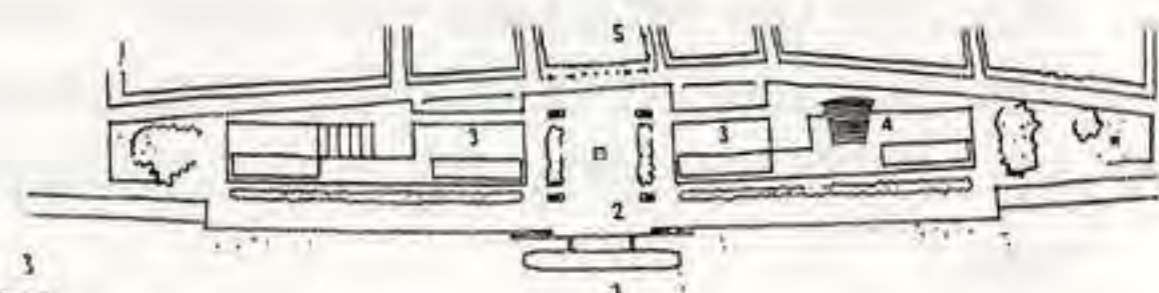
59

60

A Duna-part
a Lánchídtól
a Margit-hídig

61

32 Az épületek „fizikai” – objektív – karakterének jellemző összetevői, rendszerszámokkal és jelekkel egyaránt megjelölhetőek. Ennek következtében a rendszer alkalmas épületkataszter felállítására, hiszen kártyalapnyi felületen az épület szinte összes jellemző adata, méretviszony stb. rögzíthető. Számítógépes beprogramozás alapján, nemcsak egy épületre, hanem egész körzetek épületállományára vonatkozóan lehet gyors áttekintést szerezni.

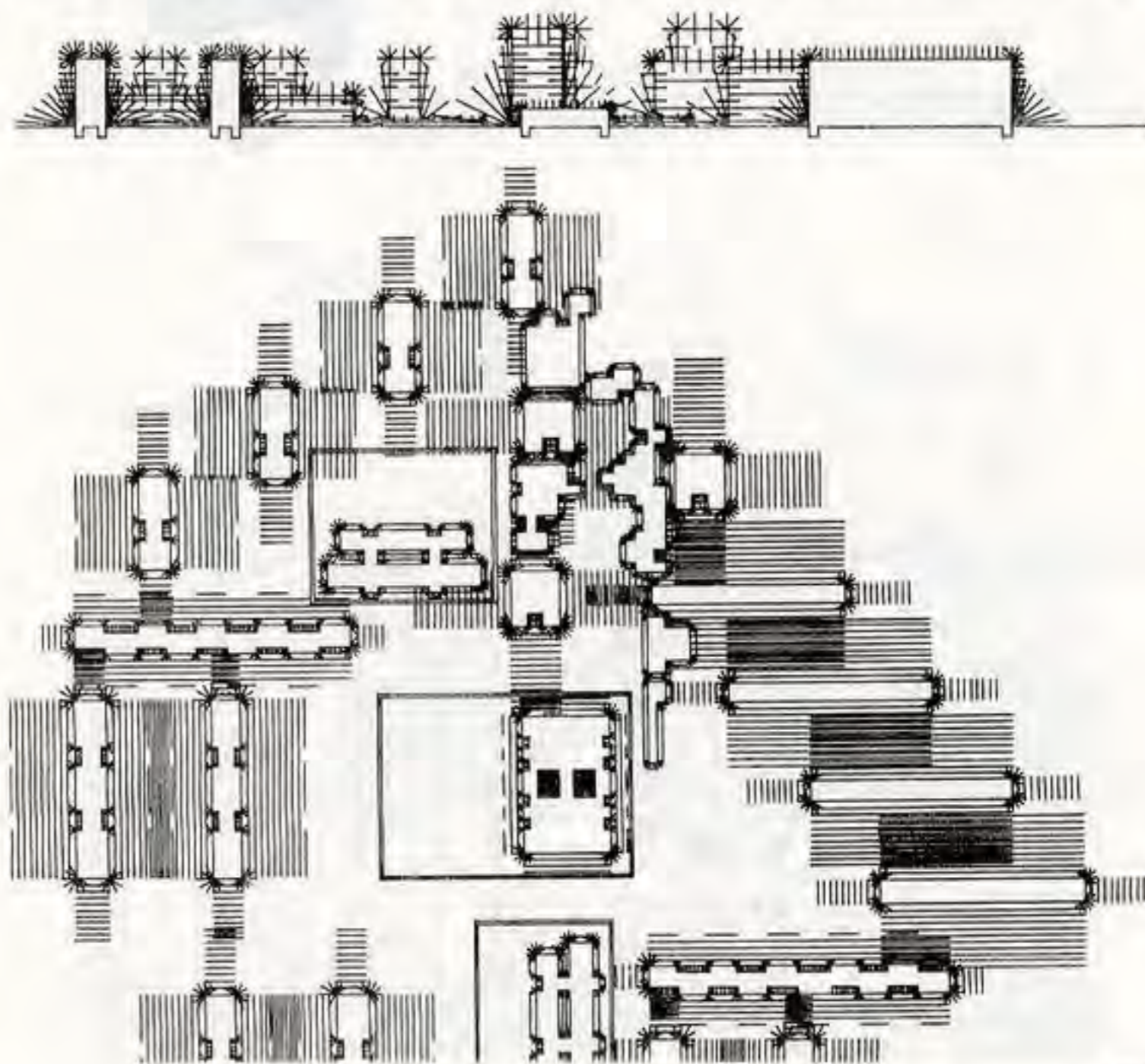
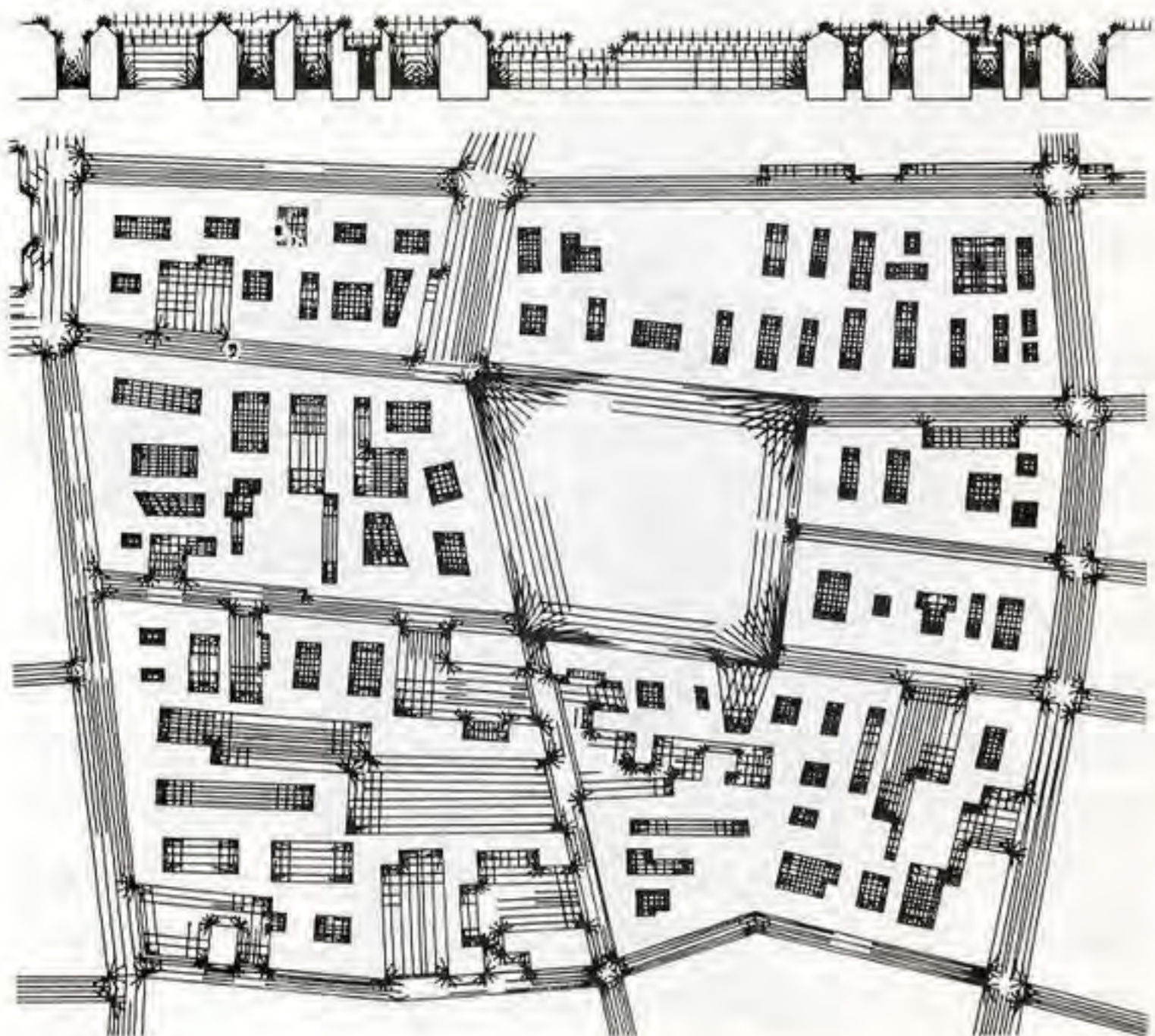
A minőségi elemzés a természetes és az emberi térviszonylatok vizsgálatán keresztül jut el az építészeti térviszonylatok megállapításához. Az építészeti térviszonylatok: a térhatároló felületek kiképzése, a térkerület-forma, a térirány és térindítás, a pavementális (járószinti) valamint a testudinális (mennyezeti) meghatározottság ismérvei vezetnek a térségfajták términőségének definiálásához.

A mennyiségi és minőségi elemzés során elért eredmények szintetizálódnak az épületszociológiai fejlődéstörténet vázlatában. Az a felismerés, hogy az egyes terek téralakítását az anyagi-szerkezeti feltételek határozzák meg elsősorban, de a terek rendszerbefoglalását, a térszervezést építészetén kívüli tényezők – ökológiai, gazdasági, társadalmi, politikai, művelődési stb. – eredmények determinálják, következik az épület legáltalánosabb ismérvének – irányultságának a jellege. E szerint – az emberi magatartás lélektani jellemzésére használt kifejezéseket kölcsönvéve: az épület lehet befeléforduló, azaz introvertált, lehet kifelé „tájtolt”, azaz extrovertált, és lehet kölcsönhatásokat megtestesítő, azaz citrovertált. Az utóbbi árnyalatai: a transvertált a belső-külső kapcsolatot spontán kielégítője, a convertált a külső tudatos alakítója és a revertált a közvetlen környezeti motiválásra lemondó épületkarakter. Nagy valószínűséggel körvonalazható, hogy irányultságuk leírt rendje szerint alakult kul-

túrkörünk építésze a kezdetektől fogva máig, mint ahogyan ezt 23 épület komplex elemzése igazolja.

A településszociológiai rész – amely csupán utószószzerű kiegészítés – azon a feltételezésen alapszik, hogy az építészeti tér struktúrállódási folyamata, belül-kívül lényegileg azonos módon bonyolódik. Így az épületek jellemzésére ajánlott módszer alkalmazható a településekre is, a műfaji különbségekből adódó átértelmezésekkel.

A térmennyiség elemzésének alapja a település „építőköveinek”, a házaknak az egymáshoz való viszonya, összeépíthetősége, illetve ennek hiánya. A términőség meghatározása – a befogadó természeti környezet ökológiai adottságai közül – a terepmorfológiából indul ki. A mikrointervallum (az épületkülső tértagolódása) fogalma szerint a térfalak a ritmizált, a kompozicionális és a kevert homlokzatok osztályába sorolhatók, a makrointervallum (az épületek közötti űr) fogalma szerint a beépítési sűrűség, valamint tér és űrméretük jellemezhetőek. A térkerületformák – az utcák és a városi terek alaktani változatai – a térstruktúrállódás dinamikus vagy statikus jellegét szabják meg, a térindítások és a térirányok a terek feszültségeit értelmezik. A pavementális meghatározottság a lejtési, burkolati stb. sajátosságok függvénye, a közlekedési rendszabályozó különböző jelzések, szerelvények pedig szinte törvényszerű téri világot iktatnak a településtérségekbe, azokkal harmonizálva avagy sem. A testudinális meghatározottság alatt a település felső kontúrájának minősége értendő. Végezetül a települések osztályozhatók szerkezetük általános irányultsága szerint, tehát lehetnek extrovertáltak, introvertáltak és citrovertáltak. Ezen túlmenően van belső irányultság (a térstruktúra milyensége) és külső irányultság (a környezethez való viszony), de a különböző mérvű és

szándékú, valamint idejű beavatkozások következtében az eredeti karakterek teljesen átforgathatók (64-65. kép)

A lakókörnyezetek térstruktúrája

A település szolgáltatta téri látványok, a struktúrált külső tér elemzése, a mű célja. *„Az épületeknek a településben elfoglalt helyzete és dimenzionáltsága teremti meg a köztes terek karakterét, ez hozza létre azt a közeget, amelyben az ember él és mozog a házakon kívül”* – fogalmazódik meg a program. A vizsgálati cél tehát a településekben létrejött términőségek meghatározása.

A dolgozat négy fejezetben tárja fel a települések jellegzetességeit a választott szempontok alapján:

I. A tér analízisének alapfogalmai, II. A térobjektíválás az épületek elhelyezkedésének, magasságának és egymástól való távolságának viszonylataiban, III. A település térségeinek és az embernek a viszony, a IV. A lakókörnyezetek térstruktúrája.

I. Kísérleti helyzetbe állított mértani testek formájának, méreteinek különbözőségeiből szemléletes tisztasággal rajzolódik ki a térviszonylatok, amelyek mint sugárzó, vonzó és harmónikus elemek struktúrálják a testek téri környezetét, a felületek mentén és a szemben fekvő felületek között.

II. A térintezítés (tér-sűrűség) határfokainak ki-művelésével, valamint a términőségek további árnyalásával új lehetőségek tárulnak fel a települések tereinek karakterizálására. A szerző sorozatot állít fel az egyszeresen, kétszeresen, háromszorosan és négyszeresen objektívált – fokozatosan mind „sűrűbb” – térrészek minőségeiből. Az épületközeli primér terek és az ezek által kijelölt, illetve „kisarjadt” secundér tér – a „tér által meghatározott tér” – jelenségének a felismerése teszi lehetővé a lineáris, a koncentrált és diffúz épületközötti spáci-umok megkülönböztetését.

III. A térérzékelés alapfeltételeinek felfedése után a tér horizontális rétegződésének árnyalatai kerülnek szemléltetésre és igazolásra.

IV. Hét részletesen elemzett lakótömb – a további példák – tanulságai alapján a következő tipológiai megalkotás vált lehetségessé:

1. utcás-teres, tömbös belsőudvaros,
2. utcás-teres keretes,
3. szabadon álló tömegképzésű,
4. térfalás,
5. keretes,
6. utcás-teres új változat,
7. utcás tömbös típusok

A tipológia a történeti fejlődést figyelembe veszi a historizmustól kezdve máig, a bekövetkezett szemléletváltozásoknak megfelelően. A tanulmányban használt újszerű terminusok éppúgy, mint a rendszerezésmód maga, alkalmasnak látszik arra, hogy egy átfogó településkarakterológiába belekerüljön.

Települési kultúráink

Témánk szempontjából igen fontosak Meggyesi Tamás tipológiai kutatásai. A kutatás 1984 óta folyik. A tanulmányok kiadványokban jelentek meg:

- Dr. Meggyesi Tamás, munkatárs Nagy Béla: Magyarország hagyományos lakókörnyezeti kultúráinak tipológiája.
- Dr. Meggyesi Tamás, munkatárs Nagy Béla: Utcák és terek az alföldi kertes településekben
- Dr. Meggyesi Tamás: Szekszárd–Bartina

Magyarország hagyományos lakókörnyezeti kultúráinak tipológiája

Ez a kutatási munka elsődlegesen azt a célt szolgálta, hogy a magánlakásépítési gyakorlat számára a hagyományos hazai lakókörnyezeti kultúrák tanulságait hozzáférhetővé tegye.

„Hagyományos” minősítést azok az 1945 előtt kialakult környezetkultúrák kaptak, amelyek reprezentánsai még ma is tömegesen megtalálhatók, így településeink arculatához hozzátartoznak. A hagyományos lakókörnyezeti kultúra fogalma a lakóépületeken túl, kiterjed a telek használatára, a melléképületekre, az udvar és a kert kialakítására, magába foglalja a kerítést és a kaput, de feltételezi a szomszéd hasonló jellegű kultúráját is. Ebből következik, hogy egy adott épületet, építményt vagy elrendezést általában nem lehet környezetétől elvonatkoztatva, mintegy muzeális jellegű objektumként meghatározni, mert a valóságban környezetével együtt él és feltételezi a település egészében elfoglalt helyzetét.

A hagyományos lakókörnyezeti kultúrák országos tipológiájának összetett problémáját a következő bontásban közelíti meg:

- a) a természetes övezetek tipológiája,
- b) a telekhasználat és a beépítés tipológiája,
- c) a lakóépületek tipológiája,
- d) területi tipológia.

a) A természetes övezetek szövettani tipológiáját kialakulásuk, eredetük szerint állította fel a szerző (66. kép).

Ebből a szempontból négy alaptípus különíthető el egymástól:

- a település az egy tagban álló birtoktesten helyezkedik el (magános település),
- kétbeltelkes halmaztelepülések,
- utcás településalaprajzi rendszerek,
- középkori alapításra kifejlődő városi jellegű alaprajzok.

b) A telekhasználat és a beépítés egyes típusainak megkülönböztetésére háromjelű kód szolgál.

- a szövettani fő típushoz való tartozást római számok,
- a beépítés alaphelyzeteire utaló sorozatot nagybetűk,
- az alaphelyzetekből származtatható fejlődési sorozatok elemeit arab számok jelölik.

A tipológiai rendszer ezáltal egyidejűleg

- genetikus jellegű (egyszerűbből fejlődik az összetettebb),
- generatív jellegű (egyszerűbből előállítja az összetettebbet).

A alaphelyzetek és a belőlük származtatható egyre összetettebb alakzatok a tipológia szempontjából sorozatokat alkotnak.

c) A lakóépületek általános tipológiája alapvetően 10 típust határoz meg. Az egyes típusokon belül a változatossá-

got az épület jellegzetesen ismétlődő tematikus elemei hordozzák.

d) A területi tipológia 11 eltérő térséget határoz meg. Ezt követően esettanulmányok alapján kerül bemutatásra egy-egy adott területi foltra jellemző szerkezeti elv, ill. szabály. A tanulmány végén az egyes területi egységek sajátos építészeti megoldásait áttekintve fő és altípusok kerülnek elkülönítésre.

Utcák és terek az alföldi kertes településekben

A tanulmány az ALFÖLDI HALMAZOS TELEPÜLÉSI KULTÚRÁK térben és tematikailag jól lehatárolható vizsgálatára korlátozódik.

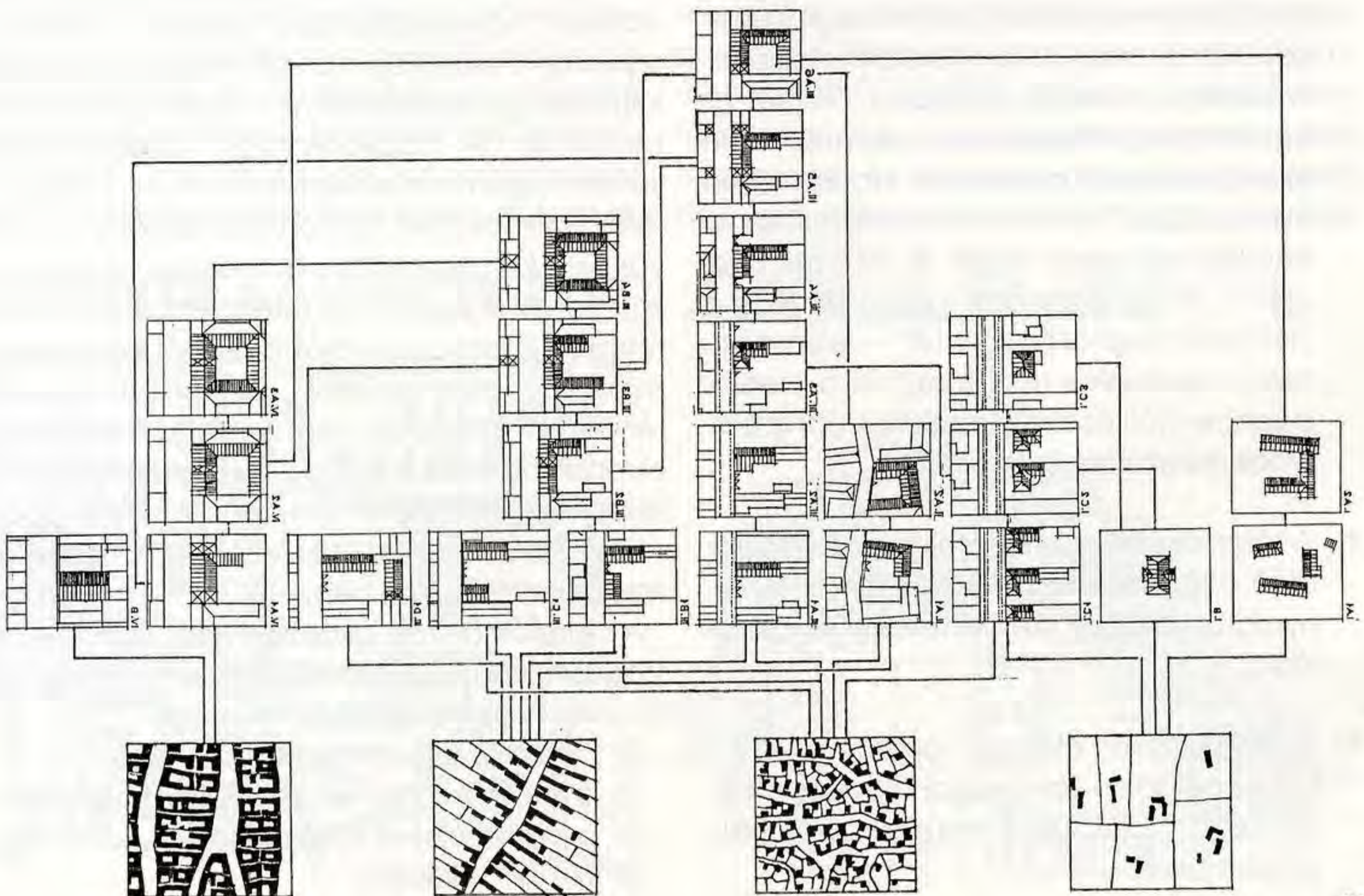
Az „alföldi kertes települések” megjelölése arra utal, hogy olyan sajátos, Európában egyedülálló környezetkultúráról van szó, amit méltán állíthatunk párhuzamba pl. az angol kertváros kultúrával. Mondhatni létezik magyar kertváros is.

A tipizálás rendszere a következő:

Úthálózati rendszerek (H 1-7): ágas úthálózat, rostos rendszer, bordás rendszer, centrális rendszer, átlós úthálózat, zsákutcák, derékszögű hálós rendszer (67. kép).

Utcatípusok (U 1-6): főutak, lakóutcák, utcás tér, sarok utca, utca térbővítvények, zsákutca (68. kép).

Térformák (T 1-6): útleágazások tere, útelágazások tere, tölcser tér, csillag tér, tömb-tér, sarok tér (69. kép).

H1
"ÁCSA" ÚTHÁLÓZAT

H4
CENTRÁLIS RENDSZER

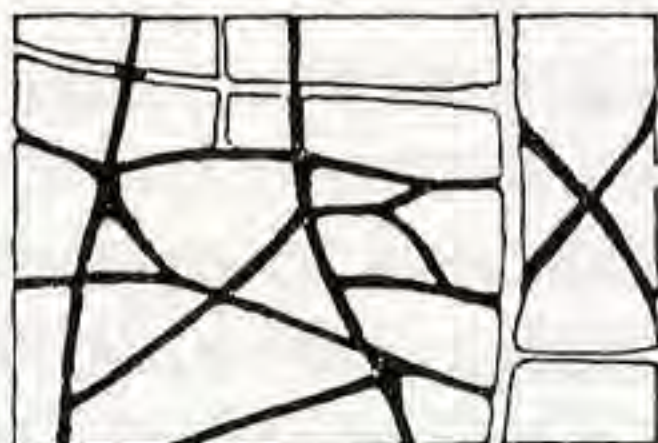
T1
UTILEGÁZÁSOK TERE

T2
UTILEGÁZÁSOK TERE

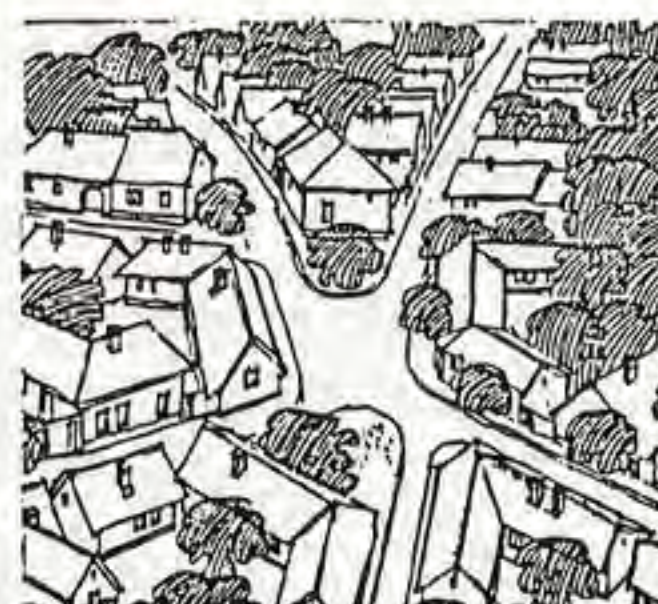
H2
ROSTOS RENDSZER

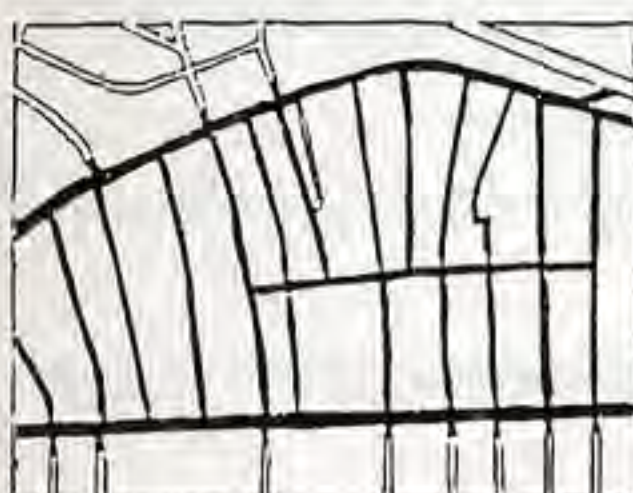
H5
"ÁTLÓS" ÚTHÁLÓZAT

T3
"TÖLCSE"-TER

T4
"SZILLAG"-TER

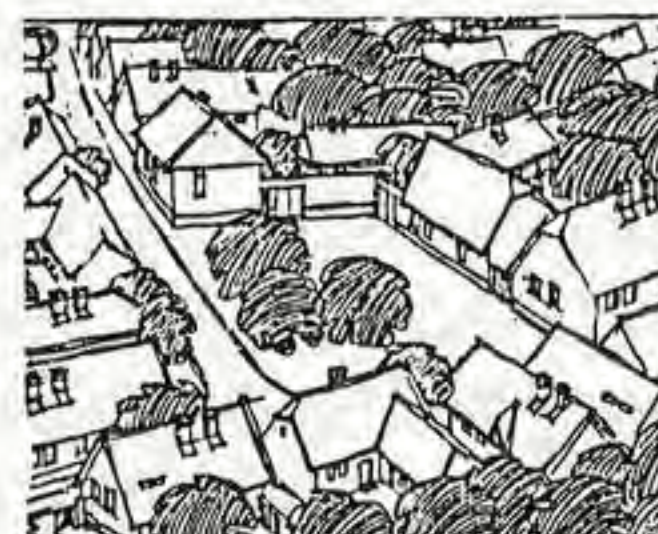
H3
"BORDÁS" RENDSZER

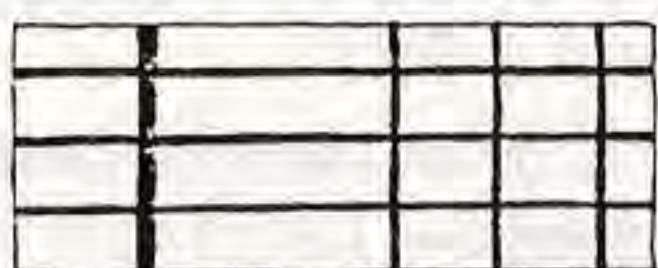
H6
"ZSÁKUTCÁK"

T5
"TÖMB"-TER

T6
"BARKOS"-TER

H7
"DERÉKSZÖGŰ" HÁLÓS R.

U1
"FŐUTAK"

U4
"BARKÓ"-UTCA

B1
"OLDALHATÁRON ÁLLÓ" BEÉPÍTÉS

B2
"BEFELÉ" HAJLÍTOTT HÁZ

U2
"ZSÁKÓUTCAK"

U5
"UTCA" TERE-ÖVITMÉNNYEL

Telekhasználat (B 1-5): Oldalhatáron álló beépítés, befelé hajlított ház, kifelé hajlított ház, udvarházas beépítés, a városszövet (70. kép).

U3
"UTCA" TER

U6
"ZSÁKUTCA"

B3
"KIFELE" HAJLÍTOTT HÁZ

B4
"UDVARHÁZAS" BEÉPÍTÉS

36 Fejlesztési és tervezési elvek (F 1-4): rendezési elvek, a területek átépítése, térszituációk fejlesztése, az épületek bővítése.

A tanulmány egy helyen címként használja a „Az utca karaktere” megnevezést. Itt rövid leírást, jellemzést olvashatunk az alföldi kertés városok utcáinak környezeti minőségét alapvetően meghatározó fásításról.

Szekszárd–Bartina

„A települési kultúránk” harmadik darabja, immáron konkrét városrészről foglalkozik. A könyv célja szerény, de sokrétű. Nem akar útikalauz lenni, noha végigvezeti az olvasót Bartinán oly módon, hogy a jellegzetes útszakaszainál, elágazásainál és tereinél felhívja a figyelmet a látvány sajátosságaira és szépségére. Ehhez megidézi a hely szellemét is.

Az első fejezet: A Felsőváros felfedezése

Egy település sokféleképpen írható le. Másként látja, aki benne él, másként a látogató és ismét másként a történész, a költő vagy az építész. Mindegyikükben ugyanannak a valóságnak egy-egy oldala tükröződik. Jó lenne, ha párbeszédbe elegyednének egymással. A szerző az építész szemével próbálja meg felfedezni Bartinát, miközben a látvány mögött a táj költőiségét, az élet gazdagságát és megújulásának esélyeit is keresi. Karon fog minket, olvasókat és körbevezet egy útvonalon, amely olyan, mint egy színházi dráma vagy egy ihletett zenemű.

A második fejezet: A részletek világa

Mies Van der Rohe szerint az istenek a részletekben laknak. Ezt mutatja be Bartina esetében ez a fejezet. A részlet ugyanis, ha valóban istenek laknak benne, vagyis ha valamilyen egész jut benne kifejezésre, akkor nem csupán fragmentum, töredék, hanem önmagában is élő, eleven teljesség. Ilyen élő részlet lehet az ablak, a kapu, a kerítés, a tornác, az oromfal, de a járda vagy az utcán ápolt virágsor is. Ezekre az eleven részletekre jellemző, hogy önmagukban nem értelmezhetők, csak környezetükkel együtt. A részletek világa itt most tematikus módszerrel kerül bemutatásra. Így ismerjük meg a bartinai utcát, utcabútorokat, kerítéseket, kapukat, személybejárásokat, pinceajtókat, ablakokat, füles házakat, udvarokat, tornácokat és tető-felépítményeket.

A harmadik fejezet: Tervezési ajánlások.

A szerző konkrét ajánlásait olvashatjuk a felújítás és az építés esetére.

A felújítás tízparancsolata:

- Ismerd meg környezeted értékeit, mielőtt hozzányúlsz!
- Mutass példát szomszédaidnak és kövesd a jó példát!
- Újítsd fel az elpusztult építészeti tagozatokat és díszítéseket, mert az istenek a részletekben laknak!
- Használd ki a hagyományos beépítés előnyeit!
- Először az udvar felőli szárnyat bővítsd és tetőtéri ablakot is csak az udvarra nyiss!
- Garázst az utcára ne nyiss, a melléképületet a lakóházzal vagy a falazott kerítéssel szervesen építsd egybe!
- Próbáld rekonstruálni a hagyományos ablakosztást, mert a homlokzat a ház arca, ablaka pedig a szeme!
- Cseréld ki a vaslemez kaput hagyományos fakapura!
- Ápold a ház előtti virág- és növénykort, mert a tied!
- Ne zárkózz be, hanem lépj ki és segíts másoknak is!

Az építés tízparancsolata:

- Mielőtt új épületet tervezel, kétszer is gondold meg, hogy a régit nem lehet-e felhasználni!
- A tervezéssel építést bízzál meg!
- Ne feledd, hogy az építés közügy is lehet!
- Próbáld alkalmazkodni a kialakult beépítéshez és utcaképhez!
- A telek beépítésénél ne csak házban, hanem udvarban és térfalakban is gondolkozzál!
- Az udvart úgy tervezd meg, mint a házat: olyan helyiségekről van szó, amelyek fölött csak a tető hiányzik!
- Az oldalhatáron álló beépítést ne a szegénység, hanem a józanság és a kultúráltság jelének tekintsd!
- Használd a hagyományos környezetkultúra elemeit: a tornácot, a falazott kerítést, az utca felőli kontyolt vagy csonkakontyolt tetőt, valamint a tetőfeljárót és töltsd meg új tartalommal!
- Az épület homlokzatainál alkalmazd a harmónikus arányrendszer törvényeit!
- A kevesebb több: Az egyszerűség nemessé tesz!

Ez a könyv azért készült, hogy tükröt tartson „Bartina” lakói és a közvélemény elé! Hogy ráébredjünk saját értékeinkre és megállítsuk a pusztulást. Hogy legyen, aki elsőnek tesz valamit és ezzel példát mutat a többieknek.

A karakterterv módszertana

Az első fejezetben leírtak alapján kiderült, hogy a várost nem célszerű oszthatatlan egységként vizsgálni, de épületenként sem lehetséges ezt tenni. A két szélsőség között – az arany középúton – meg kell találni a homogén karakterű részterületeket és ezeket egyenként vizsgálva, majd a vizsgálatokat összevetve jutunk el a kívánt célhoz – a karaktertervhez.

Budapest karaktertervének készítése tehát három szakaszban történik:

- Az első szakasz a **felosztás**. Ebben – különböző vizsgálatok segítségével – fel kell osztani a várost homogén karakterű és vizsgálható nagyságrendű részterületekre. Eredménye a karakterterkép.
- A második szakasz a **részterületek vizsgálata**. Ebben minden egyes részterület lépésről-lépésre történő felmérése és vizsgálata a cél. Eredménye az érték (karakter) kataszter.
- A harmadik szakasz az **eredmények összesítése**. Ebben az előző két fázis eredményének szintézise folytán kiteljesül a karakterterv.

A három fázis különböző megközelítésben vizsgálja a várost. Ezek szemléltetésére és az összefüggéseik érzékeltetésére lássunk egy példát.

Az erdőből kibukkanva széles, tiszta domboldalon vagyunk. Előttünk, lenn a völgyben, kis falucska fekszik. Innen a domboldalról jól látszik, hogy a falucskának csak pár utcája van, közepén tölcséralakú terecske, ahol a templom áll. Az egyforma háztetők fölé csak néhány fa magasodik. A kertek végén a főutcával párhuzamosan kis patak csillogó, el-eltűnő vonala sejlik. A falu körül pedig szántóföldek, szőlők széles sávjai húzódnak egészen a távoli erdőig. A faluba beérve észrevesszük, hogy a házak kedvesen és finoman különböznek egymástól. Látjuk a tornácoszlopok eltérő faragását. Az oromfalakon más és más az évszám és a kerítések is hol deszkából, hol vasból, hol téglából vannak. A házak közt állva viszont hirtelen kiderül, nem tudjuk, hol a templom, mert nem látszik ide. És ha az előbb a domboldalon állva nem jegyeztük volna meg, merre is kell mennünk – talán el is tévednénk.

A példa talán illusztrálja a különbséget a tőlünk távoli és a hozzánk közeli dolgok vizsgálata között. Ha távolról szemlélünk valamit, úgy látjuk a nagy összefüggéseket. Bizonyos szenvtelenséggel érzékeljük a teljességet, az egészt. Középről nézve ugyanezt, máshogyan reagál a

szemünk, az eszünk és a szívünk is. Észrevesszük a részleteket. Látunk vonzóan ismerős és ellenzenvesen ismeretlen dolgokat (vagy fordítva), ezzel az érzelmeink is kialakulnak. Nem látjuk viszont a részeket összefűző kapcsolatrendszerét és ennek hiányában eltévednénk. A megismerés iránya tehát a teljestől a részek felé tart, majd összegez, és eközben a megismerés szemlélete változik.

Ugyanez érvényes a mi esetünkre is.

Vizsgálatunk első lépcsőjében a teljest szemléljük, magát Budapestet. Igyekezletünk a nagy összefüggések, kapcsolatrendszerek felismerésére irányul. A második lépcsőben mindezek tudatában és ismeretében a részletek alapos, értelmes, és az érzelmeket sem nélkülöző megismerése a cél. A harmadik lépcsőben összegezzük minden addigi tapasztalatunkat, ismét az egészt érzékeljük, de immár a részletekről is tudva.

A karaktervizsgálat első szakasza, a felosztás (a karakterterkép).

Korábban már esett szó róla, hogy a városnak vannak olyan megnyilvánulásai, melyek csak az élő szervezetekre jellemzőek (születik, fejlődik stb.), ugyanakkor élettelen dolgok, tárgyak özőnéből építkeznek.

Esett szó arról is, hogy a karakter fogalmának kiteljesedéséhez feltétlenül időre van szükség.

A városkarakter vizsgálata tehát szükségszerűen egyesíti a térbeli vizsgálatokat (amelyek az élő-élettelen város aktuális állapotára vonatkoznak) és az időbeli, történelmi vizsgálatokat (melyben a teljes múlt tárul fel).

Az aktuális állapotra vonatkozó vizsgálatnak differenciáltnak kell lennie. A megkülönböztetés két különböző vizsgálat párhuzamos alkalmazásával biztosítható.

Ezek közül az első – nevezzük **analitikus vizsgálatnak** – alkalmas a város tárgyi világának részekre bontó, elemző feltárására.

A második – nevezzük **analogikus vizsgálatnak** – összehasonlításokra épülő jellege miatt alkalmas a városnak mint élő szervezetnek a megfigyelésére, feltérképezésére. A két vizsgálat párhuzamos alkalmazása segíthet a város aktuá-

38 lis térbeli állapotának megismerésében. Mindezek mellett és ezekkel együtt rendkívül fontos a karakter lényegi dimenzióját, az időt feltáró harmadik vizsgálat – nevezzük **történeti-kronologikus vizsgálatnak**.

Az analitikus, az analogikus és a kronologikus vizsgálatok végeredményeinek összevetésétől várjuk, hogy kirajzolódjanak Budapest határain belül a **homogén karakterű részterületek**, létrejön a felosztás.

Egy új módszer akkor meggyőző, ha annak működőképessége szemléletes és érthető módon igazolva van.

73

74

75

76

71

A három önálló, de összefüggő vizsgálatot egy mintaterületre alkalmazva mutatjuk be (71–72. képek). A mintaterület kiterjedése az emberi látó-, halló-, kisközlekedési aura határa, kb. 1 órányi járás, 4x4 km. Ez elég nagy ahhoz, hogy a vizsgálatok működőképessége belátható, megítélhető legyen. A mintaterületet igyekeztünk úgy megválasztani, hogy minél több jelleg és jellemvonás, szín és hangulat, forma és tartalom ötvöződjék benne (73–82. képek). A vizsgálat során általánosan alkalmazott szempont, hogy a legkisebb területegység, amelyet még megkülönböztetünk, 4 ha., ezen belül a legkisebb méret pedig 100 m.

77

72

78

79

80

81

82

Az analitikus vizsgálat

A város tárgyi világának feltérképezését, illetve a karakter tárgyi világhoz kötődő jelentésének, a jellegnek megismerését célzó vizsgálat.

A város: tárgyak özöne. Tárgy az újságosbódé, a villamos, a lépcsőházak, az erőmű és a rakpart, de tárgyak a hegyek és a sziklák is. Tárgyak kavalkádja, rendszere – rendszertelensége vesz körül mindnyájunkat (83–87. kép). Ez a halmaz két elkülöníthetően vizsgálható részre osztható, az épített és a természetes környezetre. (Természetesen ezek igazából összefüggő szférák, csak a vizsgálat keretében lehetséges különválasztani őket.) Az épített környezet rengeteg elemet tartalmaz a macskakőtől a Halászbástyáig, és ezek mindegyike jelentőségének megfelelően karakterhordozó. A felosztás fázisában, a nagy összefüggések keresésekor nem vállalhatjuk, hogy a vizsgálódás célpontja legyen minden egyes elem, hiszen így éppen az összefüggések kallódnának el a részletezettség miatt.

Ezért tehát kiválasztjuk az épített környezet legmarkánsabban karakterhordozó közegét – a házcsoportokat, épületegyütteseket, másszóval a beépítést – és a vizsgálatot erre a rétegre koncentrálnva folytatjuk tovább. Kiválasztottunk négy vizsgálati szempontot, melyeknek alkalmazásával a beépítés jellege feltárható. Mivel a tárgyi világgal való szembesítésről van szó, ezek a szempontok objektív vizsgálódást és többnyire egzakt eredményeket biztosítanak.

A beépítésre vonatkozó négy vizsgálati szempont:

- a beépítés típusa
- a beépítés magassága
- a beépítés kora
- a beépítés funkciója.

A természetes környezet vizsgálatára két szempontot választottunk ki:

- a környezet domborzati viszonyai
- a környezet és a növényzet viszonya.

Így egy összefüggő analitikus vizsgálat sor keretében összesen hat szempont segítségével a nagy összefüggések síkján igyekszünk a városkaraktert mint jelleget meghatározni.

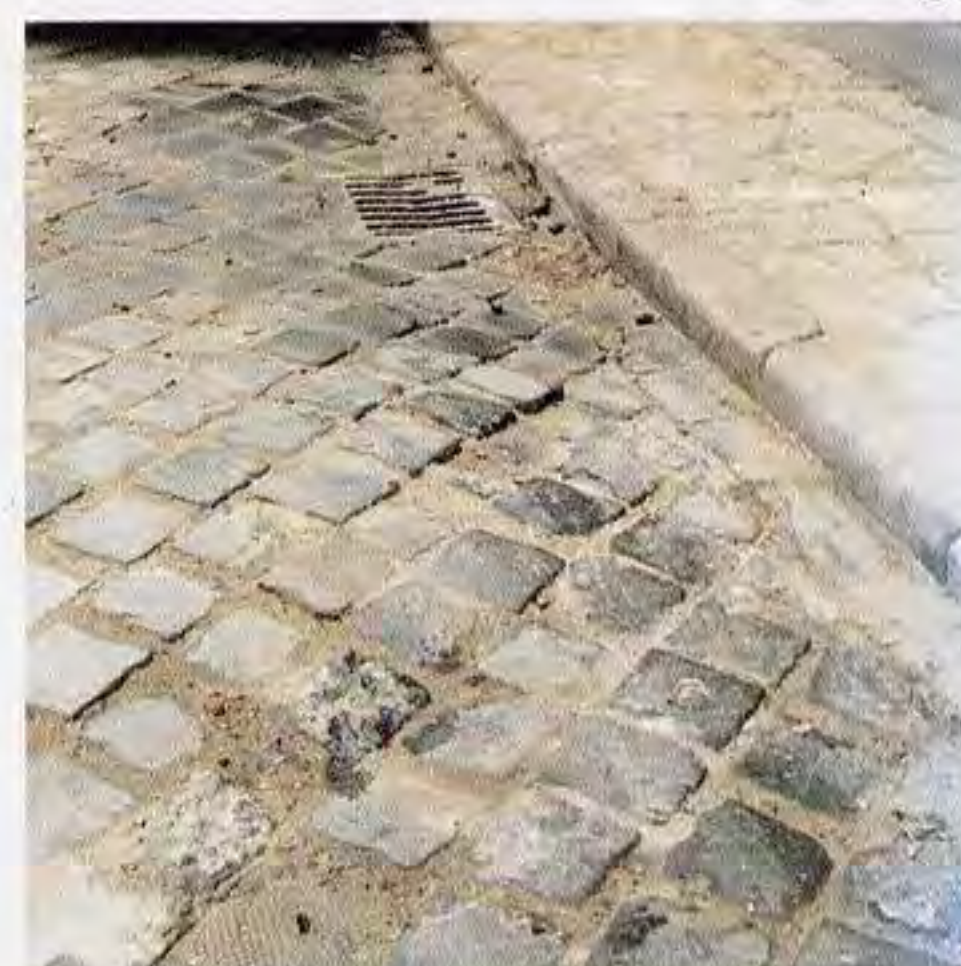
83

84

85

86

87

42 Az épített környezet vizsgálata során az első szempont, melyet elemzünk és mint vizsgálatot bemutatunk, a beépítés típusa szerinti osztályozás. Ez tulajdonképpen az épületcsoportok és a városszerkezet viszonyát mutatja be. A beépítés típusainak ismertetésével mindez világossá válik.

A legtömörebb a zárt sorú tömbös beépítés (88. kép). Ebben az épületek zárt sorú utcákat, háztömböket alkotnak, sőt, az egyes telkek is szinte teljesen beépülnek. Tipikus épületformája a szűk, belsőudvaros, „gangos” ház (89–90. képek).

89

90

88

Ennél valamivel levegősebb a zárt sorú keretes beépítés (91. kép). Itt is zárt sorú utcákról, háztömbökről van szó, de az épületek jellemzően csak a telkek utcavonalán épülnek és belül a tömbbelsőben kertek, udvarok jöhetnek létre. Ilyen megoldású a két világháború között épült háztömbök nagy része, de ilyené válhat a tömbrehabilitáció során fellazított zárt sorú tömbös beépítések egy része is (92–93. képek).

92

93

91

44 A két zárt sorú típus a valóságban sok esetben keveredik egymással (95–96. képek).

A légifotó egy ferencvárosi részletet ábrázol. Jól megfigyelhető, hogy egyes telkeken tömbös, másokon keretes beépítés van (94. kép).

95

96

94

Új beépítési jelleg a szabadonálló beépítés. Ebben a házak már körüljárhatók, négy homlokzatuk van, egymással közvetlenül nem érintkezve alkotnak utcát, háztömböt. Két típusa a kvázi szabadonálló és a valódi szabadonálló. Az elsőnél az épületek körüljárhatók ugyan, de a telekhez képest olyan nagy az alapterületük, olyan közel szorulnak egymáshoz, hogy szinte zárt sorú beépítést adnak. A másodiknál a kert és az épület aránya már a kert javára billen, az épületek kertekben „úszva” helyezkednek el. Budai és pesti kertvárosi részek jellemző beépítési formája (97. kép).

A szabadonálló típusok néha keverednek egymással, de keverednek (elég gyakran) a zárt sorúak a szabadonállókkal is (98–99. kép).

98

99

97

46 Ísmét új jelleg a telepszerű beépítés (100. kép). Ennél már nem beszélhetünk a hagyományos városszerkezeti értékekről – utcákról vagy terekről. Az épületek egymáshoz való viszonyát szigorú funkcionális megkötöttségek (ipartelepek), spekulatív geometrikus kompozíciók, kötött építéstechnológiák (lakótelepek), esetleg más külső szempontok határozzák meg (101–102. képek). Az épületek lehetnek kicsik vagy nagyon nagyok, a lényeg, hogy nem a hagyományos városi értékrend mentén szerveződnek. A telepszerű beépítés általában nem keveredik más beépítési formákkal. Ahol igen, ott az utca, a tér hagyományos formái roncsolódnak.

Az előző típussal rokon a laza szöveter beépítés, amelynek elemei alapvetően szabadonállóak (csakúgy, mint a telepszerűnél), de az épületek közötti légtér olyan nagy, hogy gyakorlatilag nincs kapcsolatuk egymással.

101

102

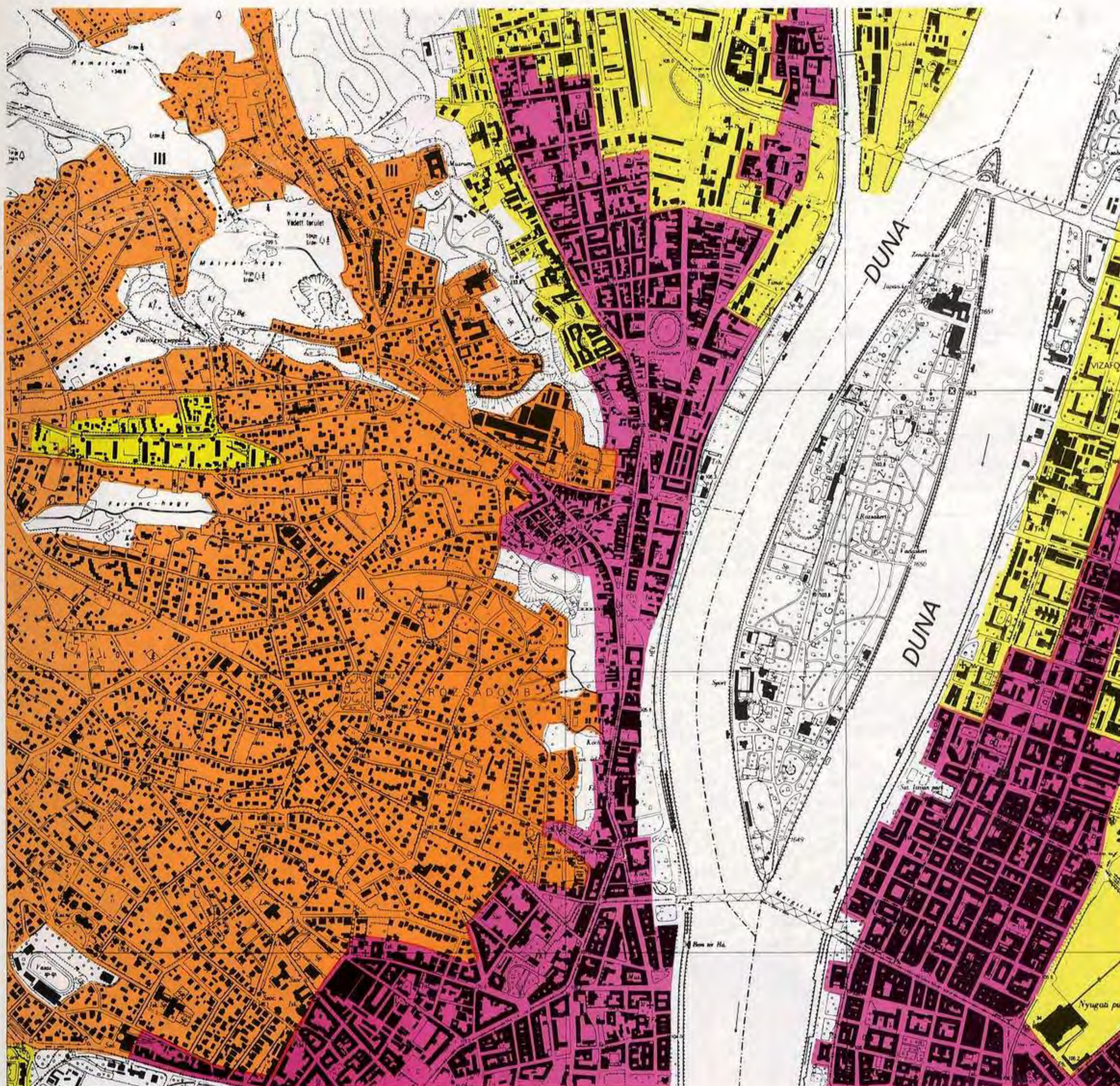

100

E hat beépítési típus és a keveredésük által keletkező továbbiak segítségével egy részletes vizsgálat során finoman és részletezően lehet osztályozni. Nekünk azonban – vizsgálatunk első szakaszában, a felosztás fázisában – elegendő a leglényegesebben különböző alaptípusok – a zárt sorú (kód: 1), a szabadonálló (kód: 2) és a telepszerű (kód: 3) – vizsgálatára szorítkozni.

E vizsgálat eredménye mintaterületünkre értelmezve. (103. kép)

- – zárt sorú
- – szabadonálló
- – telepszerű

Analitikus vizsgálatunk második eleme a beépítés magasságának vizsgálata (104. kép).

A három legmarkánsabban különböző városi beépítési magasság az 1-3 szintes, a 4-8 szintes és a 8 szintnél magasabb. Ezek ebben a vizsgálati fázisban elegendőek a leglényegesebb összefüggések feltárásához. Az 1-3 szintes beépítési magasság a történetileg legrégebbi vagy a kertes-szabadonálló területekhez kötődik (105. kép) (kód: 1). A 4-8 szintes a hagyományos városközponti építési magasság (106. kép) (kód: 2), az ennél magasabb pedig főleg az új lakótelepekre érvényes (107. kép) (kód: 3). A vizsgálat eredménye mintaterületünkön (108. kép).

104

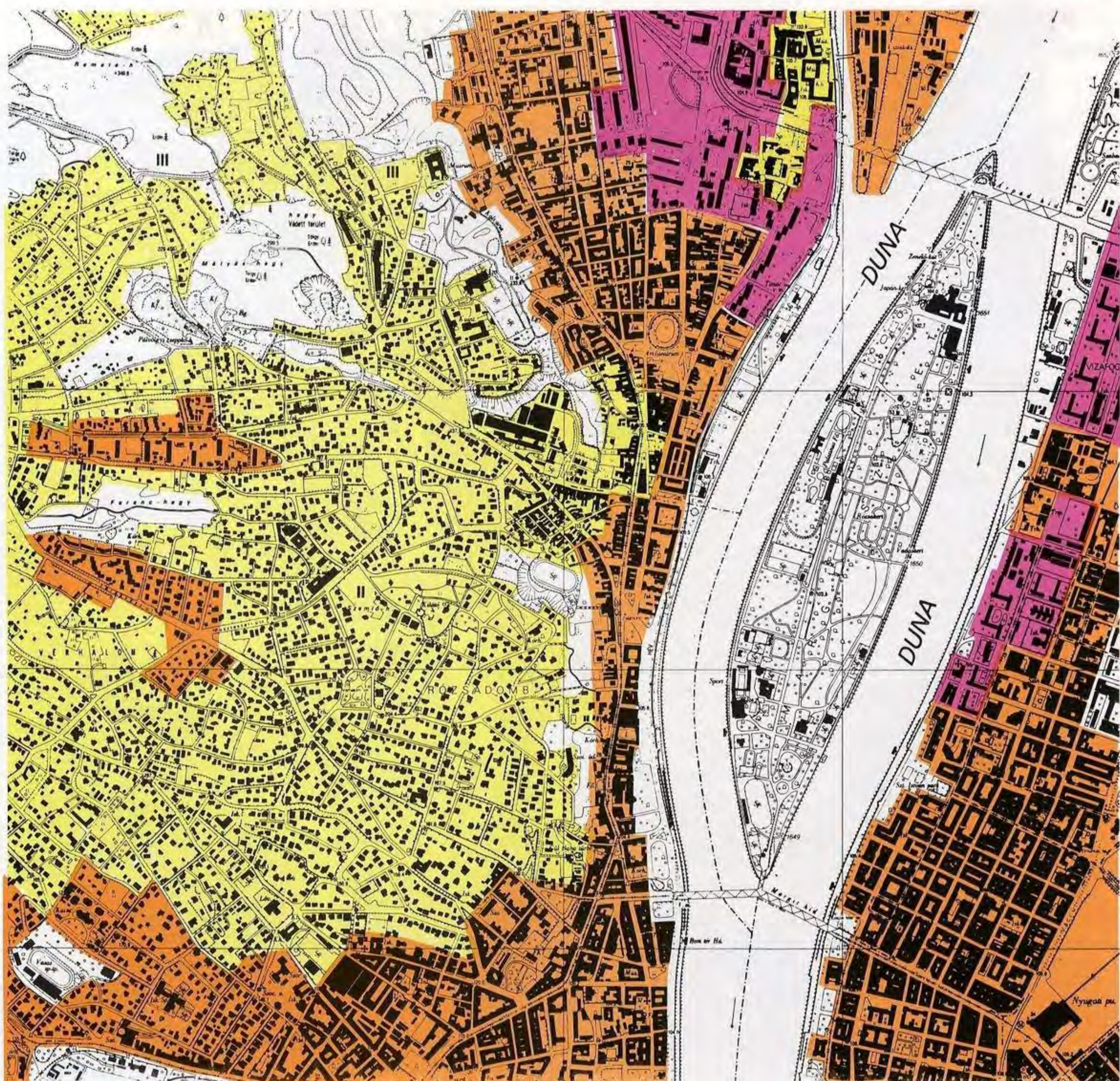
105

106

107

108

A beépítést feltáró vizsgálataunk harmadik eleme a beépítés korának vizsgálata. A vizsgálat részletezettségétől függően itt is különböző finomságú skálák képzelhetők el. Esetünkben elegendő a ma még érvényes legjellemzőbb építési korok szerinti bontás:

- az 1945-től napjainkig tartó időszak (109. kép) (kód: 1)
- a két világháború közötti időszak (110. kép) (kód: 2)
- az 1800-tól az első világháborúig tartó időszak (111. kép) (kód: 3)
- az 1800 előtti időszak (112. kép) (kód: 4)

A vizsgálat eredménye mintaterületünkön (113. kép):

109

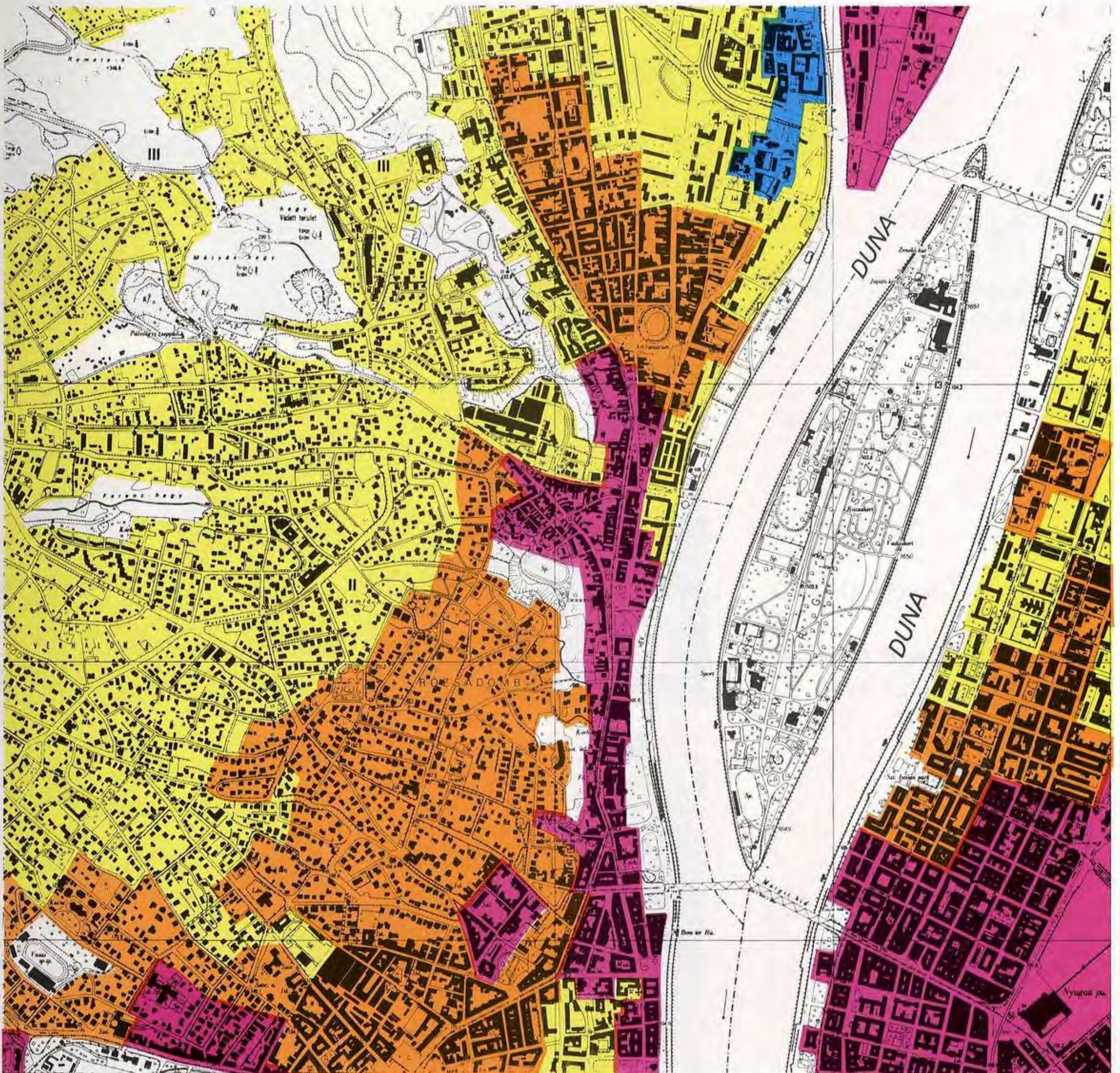
110

111

112

113

És végül a beépítéssel foglalkozó utolsó vizsgálati szempont: a beépítés rendeltetése, funkciója. Itt egy részletező vizsgálat a következő, egymástól különböző kategóriákat különböztetheti meg:

- lakóterület (114. kép)
- üdülőterület (115. kép)

114

115

- közintézmények (116. kép)
- ipari terület (117. kép)

116

117

- mezőgazdasági terület (118. kép)
- víz, vízgazdálkodás, közmű (119. kép)

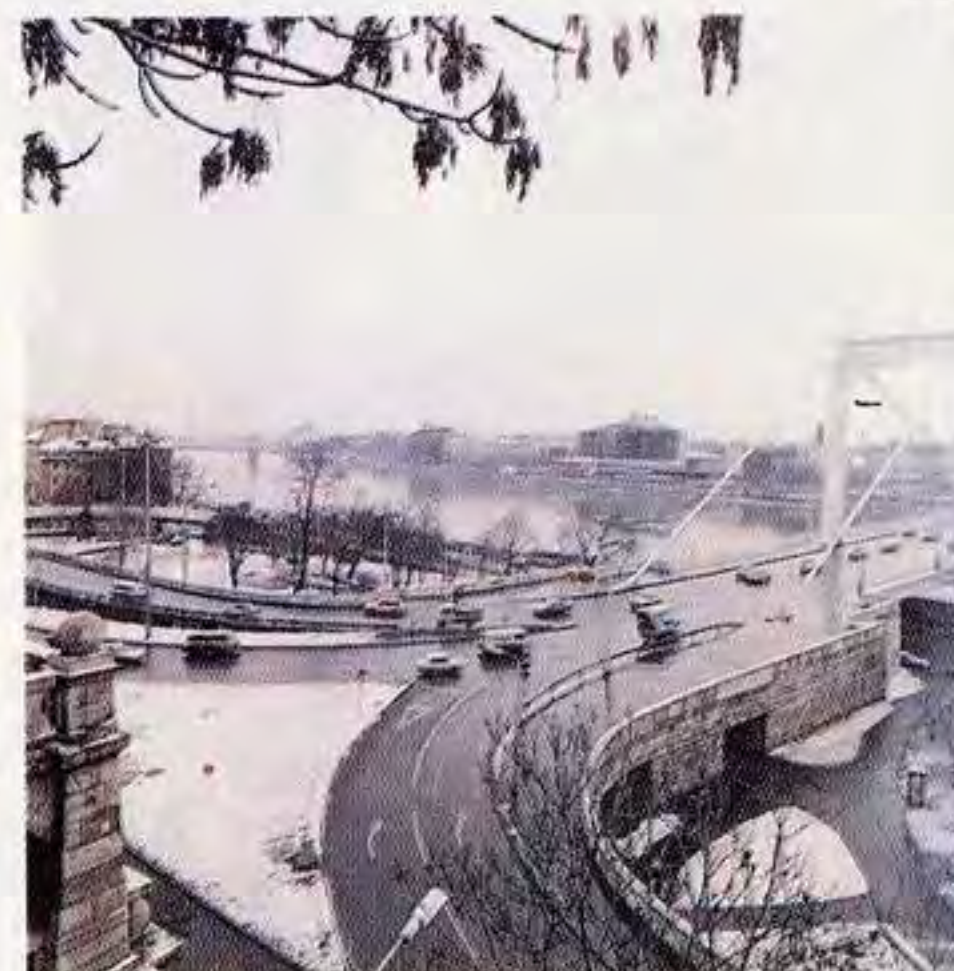

118

119

- közlekedési területek (120. kép)
- park, parkjellegű területek (temető stb.) (121. kép)

120

121

- erdőterületek (122. kép)
- egyéb (123. kép)

122

123

Esetünkben elégséges azonban az ezek logikus és lényegítő összevonásából származó kategóriák használata:

- lakó (üdülő) – közintézményterület (általában ezek mindig keveredve fordulnak elő) (124. kép) (kód: 1)
- ipari és mezőgazdasági területek (125. kép) (kód: 2)
- víz, vízgazdálkodási, közmű és közlekedési területek (126. kép) (kód: 3)
- zöldterületek (127. kép) (kód: 4)

A vizsgálat eredménye a mintaterületen (128. kép):

124

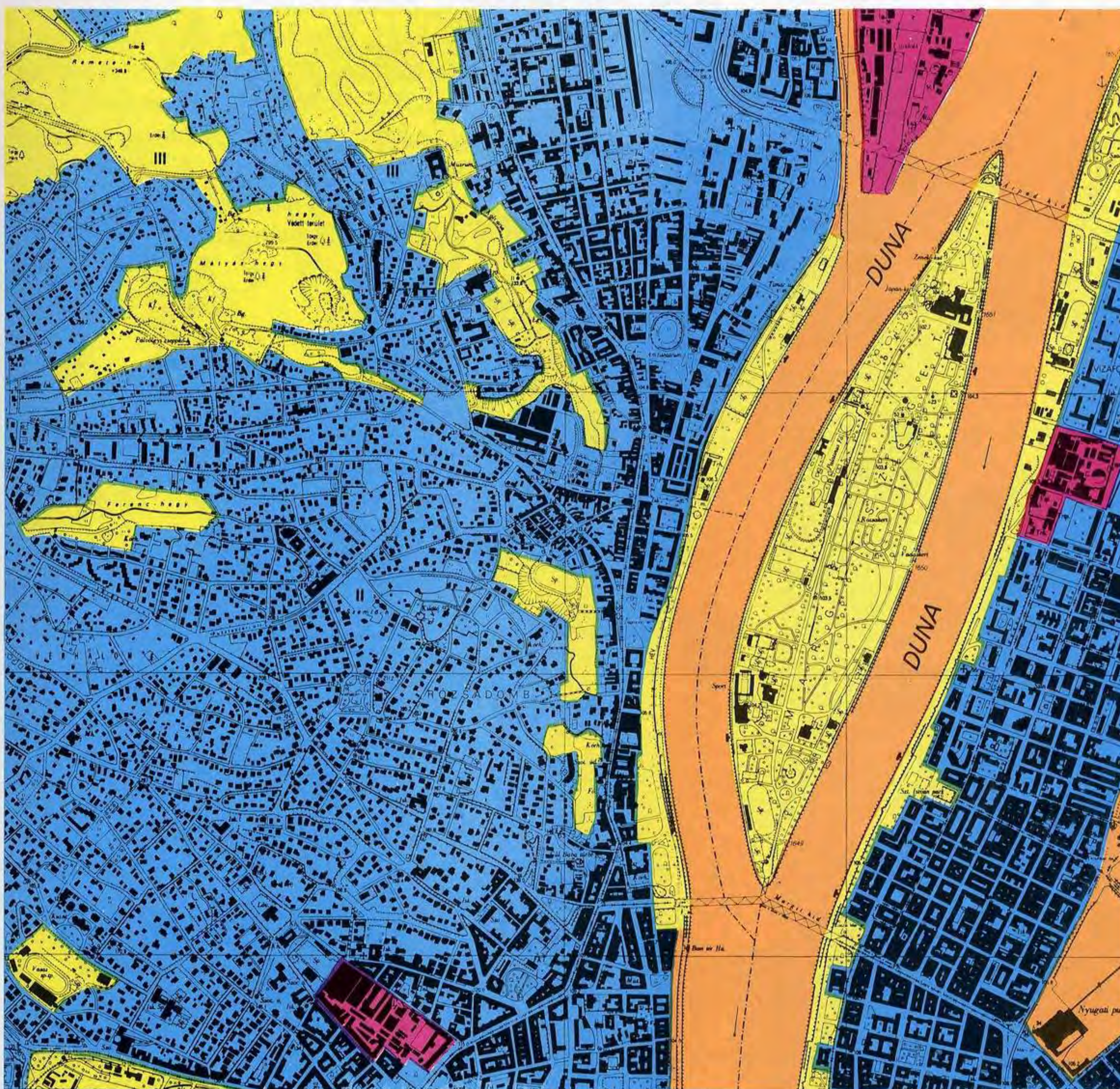
125

126

127

52 Az épített környezet vizsgálata után a **természetes környezet**tel foglalkozunk.

A környezet felszíni viszonyait a négy morfológiai alapeleppal közelíthetjük meg:

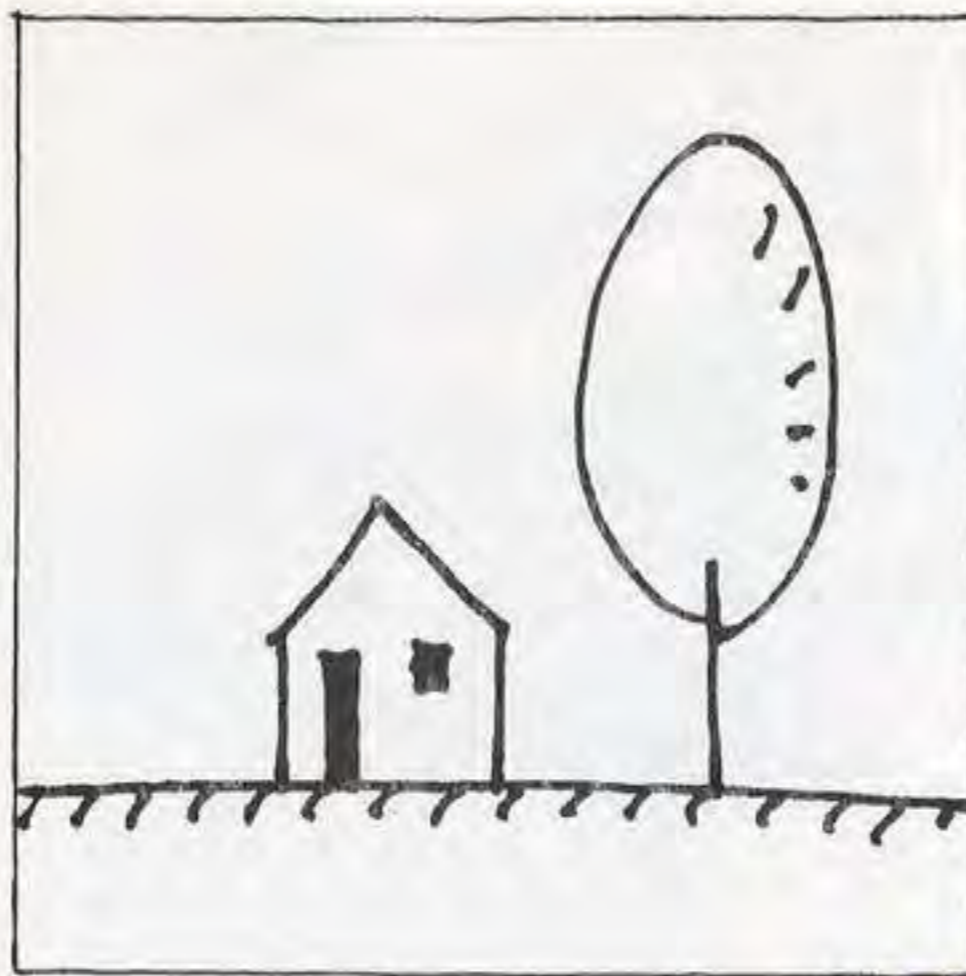
a) a sík (alföld, síkság stb.) (129. kép) (kód: 1)

b) a lejtő (hegyoldal, domboldal stb.) (130. kép) (kód: 2)

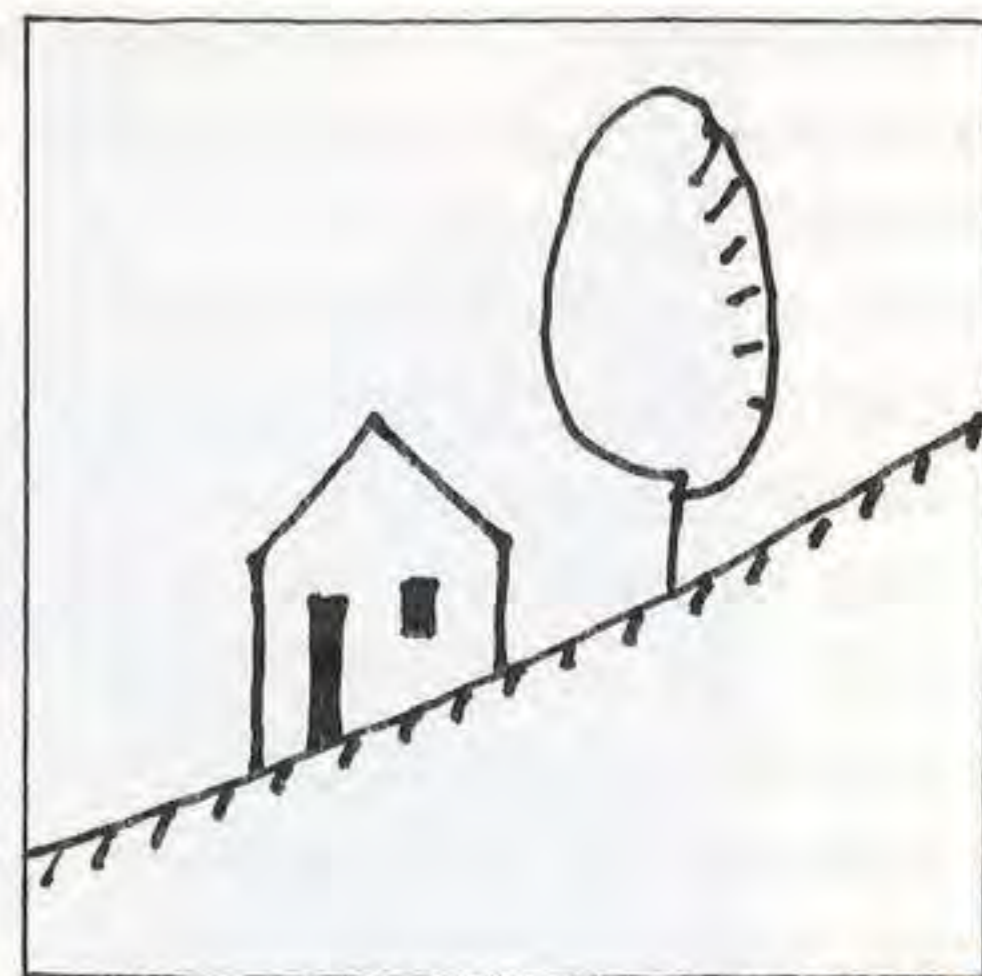
c) a völgy (árok, törés stb.) (131. kép) (kód: 3)

d) a tető (fennsík, hegyhát, gerinc stb.) (132. kép) (kód: 4)

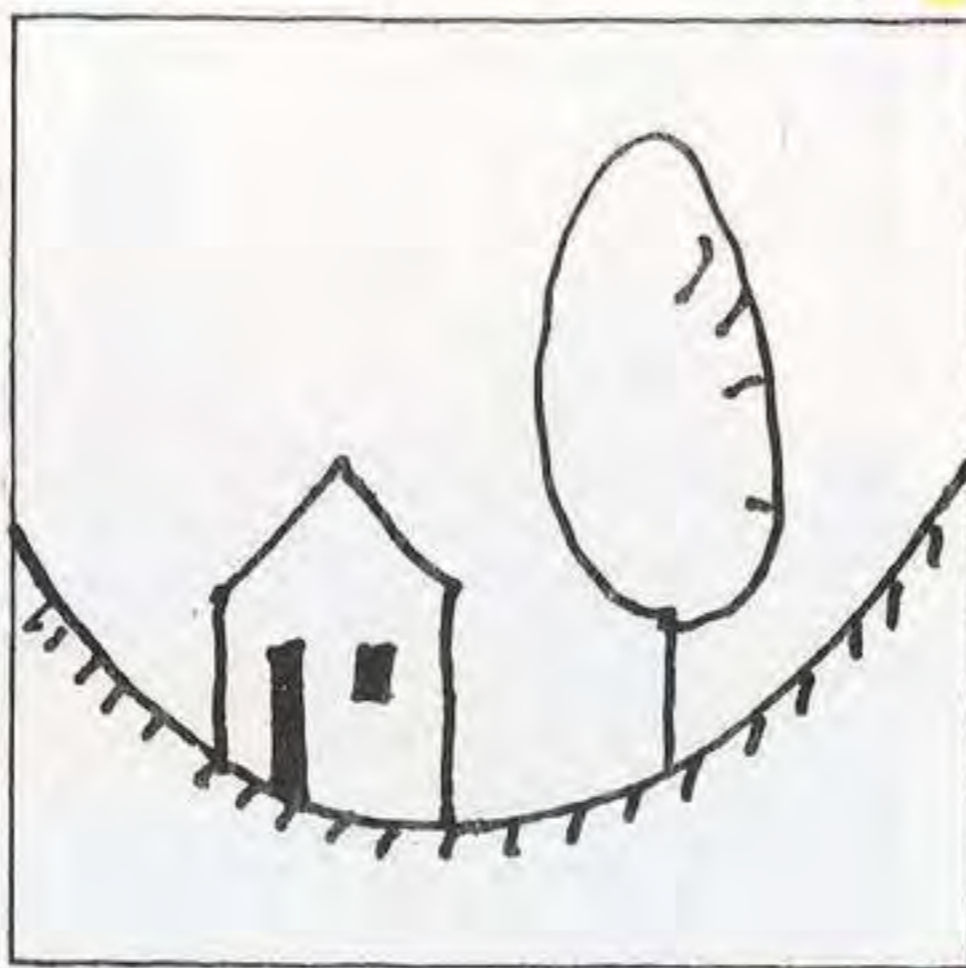
Esetünkben e négy szempont elegendő, finomításuk nem szükséges. A vizsgálat mintaterületünkön a következő eredményt adja: (133. kép).

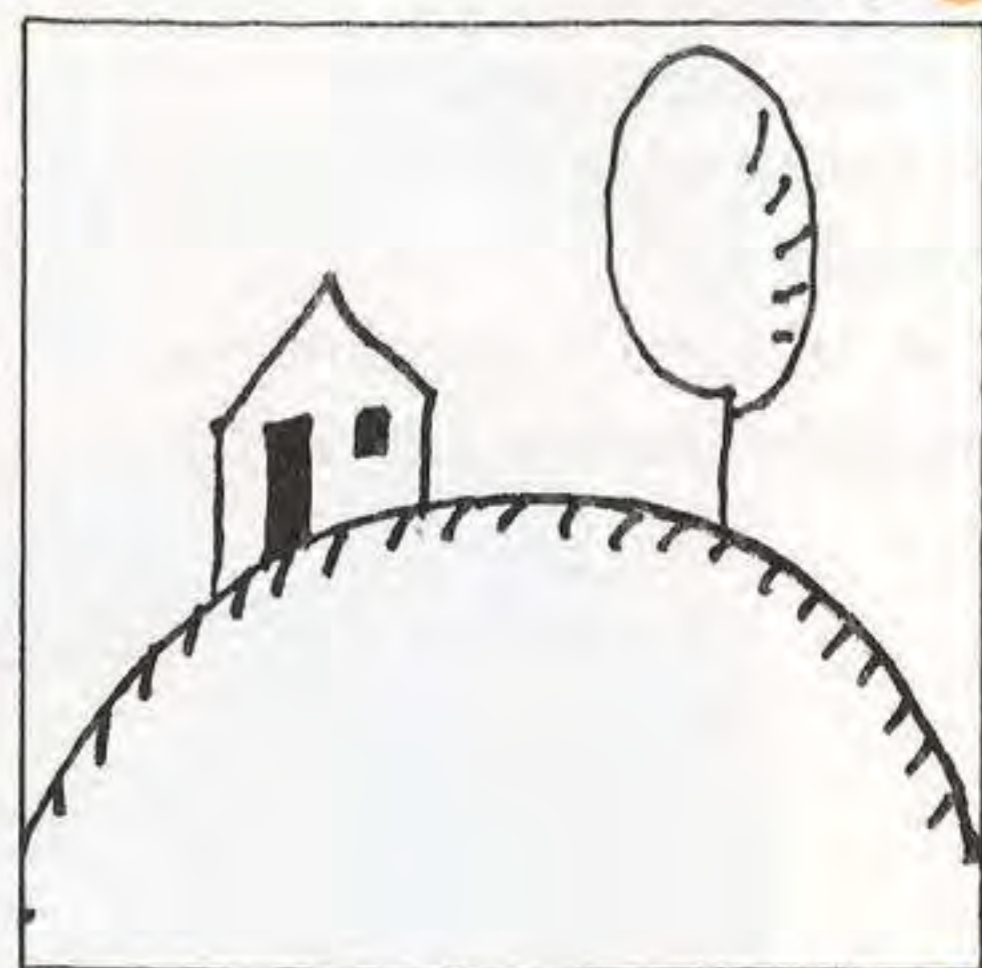
129

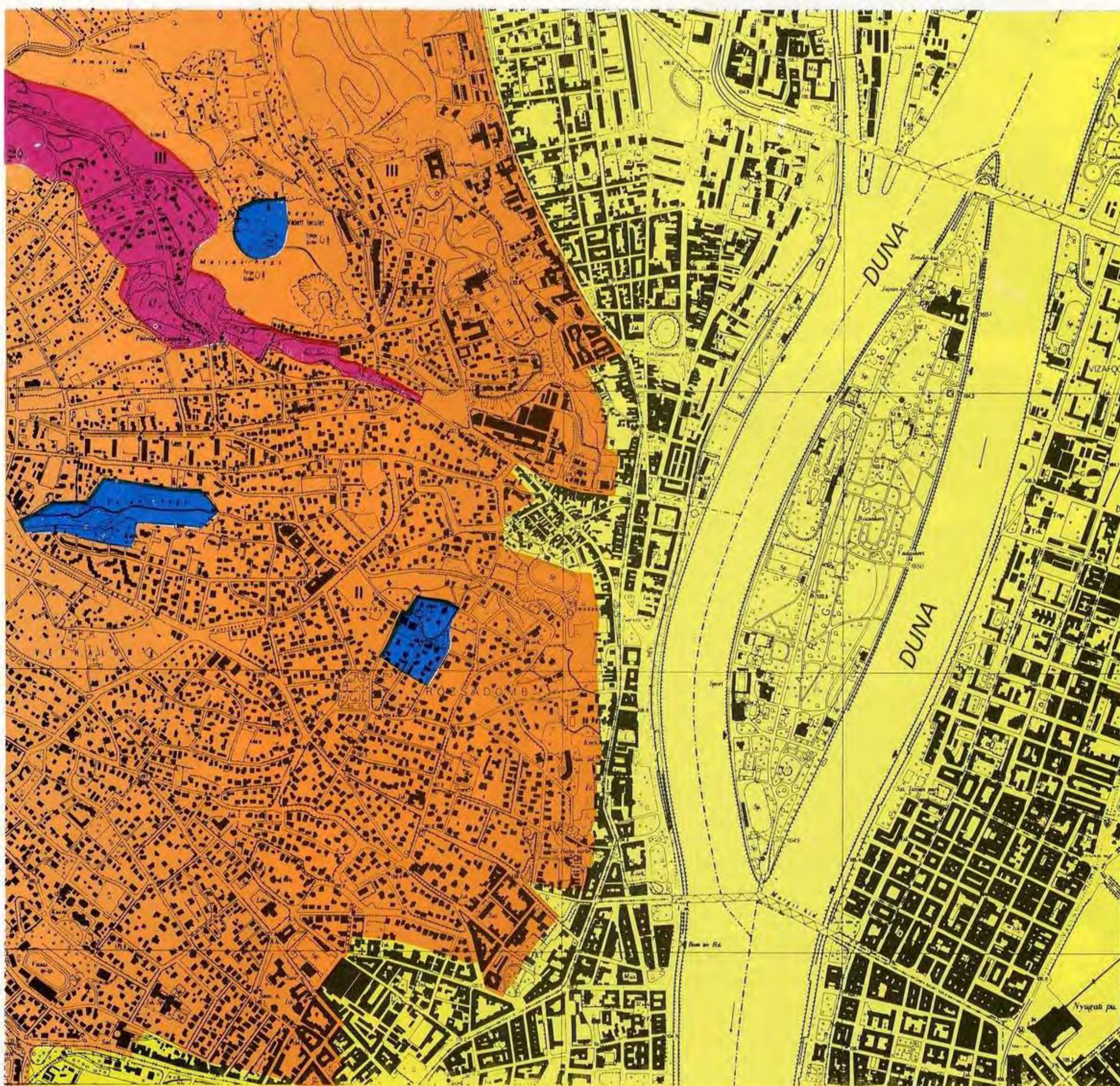
130

131

132

A zöldfelületek vizsgálatánál célszerű az alkalmazott kategóriák ismertetése, mivel ezek terminológiája nem egységes. Az általunk használt zöldfelületi kategóriák közül az első alaptípus az összefüggő zöldfelület (134. kép) (kód: 1). Ebben az esetben nincs, vagy igen minimális a beépítettség, a zöldterület mérete jelentős, kiterjedése összefüggő. A növényzet környezeti hatása a saját területén jelentősen túlmutató és ez a pozitív hatás tágasabb régióban érvényesül. Ide tartoznak az erdők, parkerdők, városi szintű parkok, nagyobb strandok, sportterületek, temetők. A következő alaptípus a kertes zöldterület (135. kép) (kód: 2). A beépítettség alacsony szintű mind magassági, mind alapterületi vonatkozásban. A növényzet jól kondicionálja a saját területét és a domborzat függvényében a kisebb szomszédos térségeket is. Mint neve is mutatja, általában a kertes lakó- és üdülőterületekre jellemző. Ezután következik a keretező zöldfelület (136. kép) (kód: 3). Ebben az alaptípusban a beépítettség és a növényzettel borított terület aránya eléri azt a szintet, hogy a növényzet kondicionáló ereje éppen csak képes kivédeni a területen belül jelentkező negatív használati hatásokat. A keretező zöldfelületek általában a telepszerű beépítések jellemző velejárói. Ilyenformán ide tartoznak a lakótelepek zöldfelületei, az ipartelepek védősávjai stb. A zárványos zöldfelület (137. kép) (kód: 4) a belső városrészekben előforduló tipikus zöldfelületi forma: a beépítés szinte elnyeli ezeket a kis zöld foltokat. A növényzetnek nincs hatása a környezetre (sőt, a saját szintentartás feltételei sincsenek meg). Kicsi méreteik és szórványos előfordulásuk miatt nincs kapcsolatuk egymással. Megjelenésük a városi szövetben pont- vagy vonalszerű. Ide tartoznak a kis városi terek, fasorok. És ezzel a négy alaptípussal véget is ér a kategóriák felsorolása, hiszen a teljes beépítettségű területeken már nincs zöldfelület (138. kép).

134

135

136

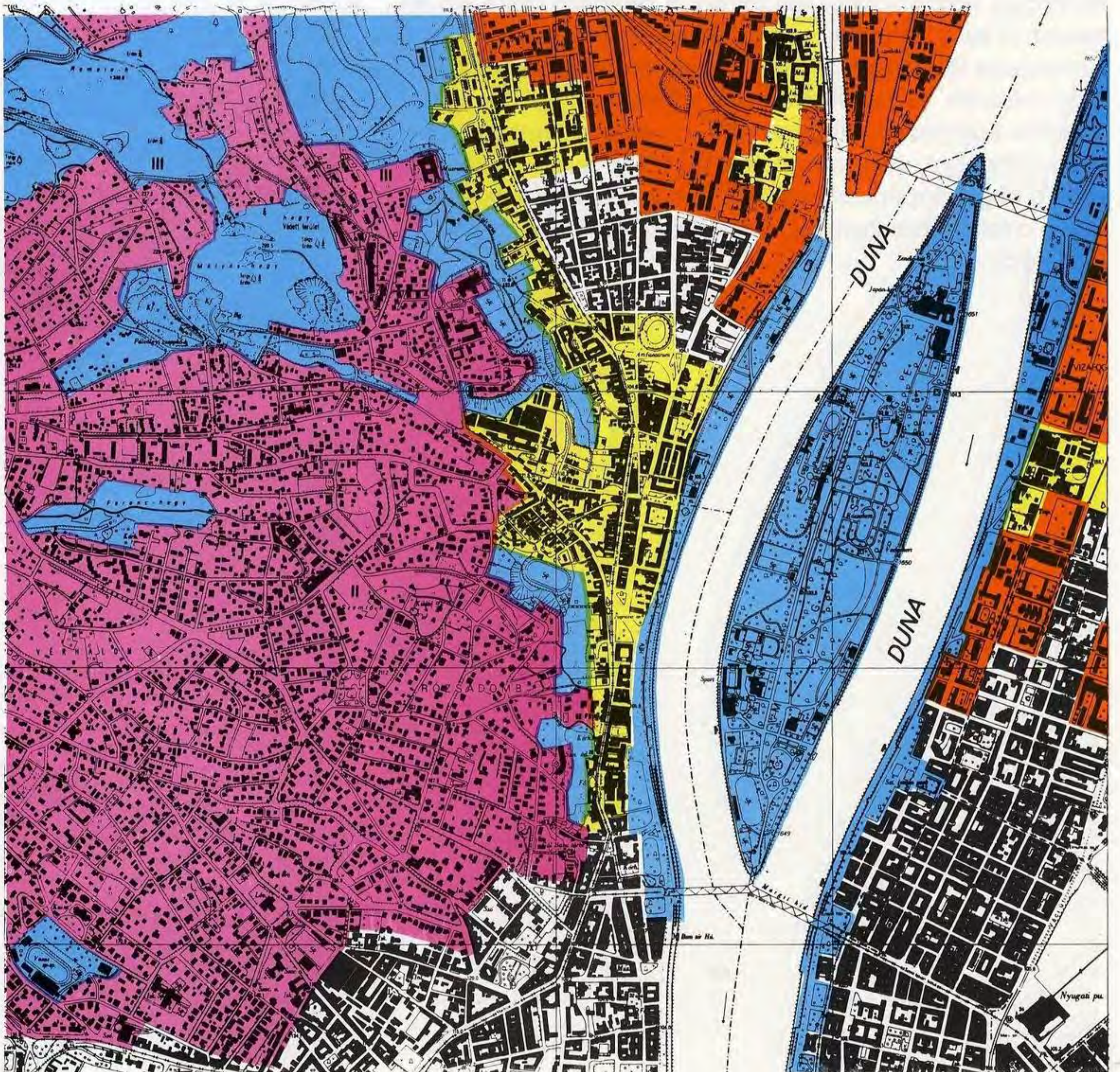
137

138

54 Itt is elmondható, hogy a részletezőbb vizsgálat esetén szükség van az alaptípusok finomítására, de a mi esetünkben, ebben a fázisban ezek is megfelelőek (139. kép).

- összefüggő
- kertes
- keretező
- zárványos

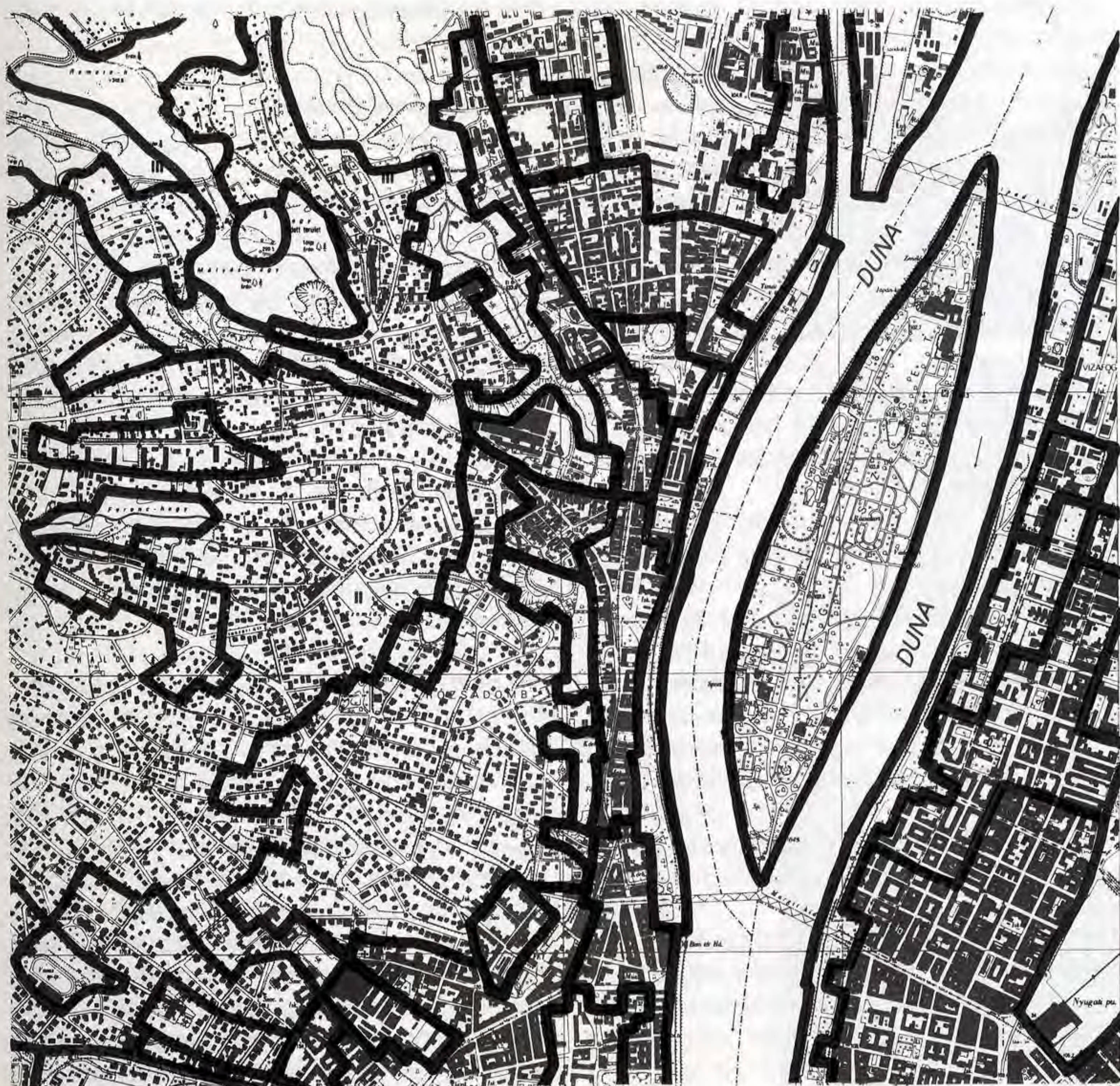
A különböző szempontú vizsgálatok összesítése additív módszerrel lehetséges. Képzeliük el, hogy mindegyik vizsgálatunk térképét teljesen átlátszó üveglemezre, vagy celluloid filmre rajzoltuk rá. Ezeket a térképeket csak az egyes területek elválasztó határait ábrázoljuk és nem jelöljük külön színekkel a felületeket, ahogyan a könnyebb elkülönítés miatt mi tettük. Ha az üveglemezeket (vagy cellfilmeket) pontosan egymásra helyezzük, akkor az összes elválasztó határvonal, mind a hat térkép összes határvonala együtt látszik. Nincs más dolgunk, mint az, hogy egy hetedik üres üveglapra vagy filmre rárajzoljuk az összes alatta látható határvonalat. (A térképeinket így additíve összevontuk.) (140. kép.) Az így kapott új térkép részletesebb az előzőknél, a részterületek kisebbek, számuk nagyobb. Az összegzés eredményeképpen pedig elmondhatjuk, hogy analitikus módszerrel meghatároztuk a homogén jellegű részterületeket. E kis terület egységeket a saját területükön

belül – a hat vizsgálati szempontból – azonos jellegzetességeket mutatnak.

Nézzünk rá példákat!

A térkép DK-i (jobb alsó) sarkában lévő terület a Margit híd pesti hídfője és az attól délre eső rész. A teljes területen a beépítés zárt sorú és tömbös, magassága 4–8 szint közötti, a házak a századforduló környékén épültek (zömmel), és a teljes területen lakó- és közintézmény-funkció található. A terület sík, és növényzet (kisebb zárványoktól eltekintve) nincs. Másik példa a térkép É-i részén lévő Hajógyári-sziget déli csücske. A terület telepszerűen épült be. Az építési idő itt is a századfordulóra tehető, a beépítés rendeltetése (a vizsgálat idején és azt megelőzően) ipari. A terület sík, és a zöldfelület keretező jellegű.

E két példán keresztül is érzékelhető, hogy az analitikus módszer segítségével feltérképezhető a karakter fogalmának a város tárgyi világára vonatkozó (objektív) vetülete, illetve a város felosztható **homogén jellegű részterületekre**.

Az analogikus vizsgálat

A karakternek az élőhöz, főleg az emberhez kötődő jelentése: a jellem. Az emberi jellem megismerése nem könnyű, hiszen annyi minden keveredik bennünk egyszerre: vonzó jó, és taszító rossz tulajdonságok. Hol bonyolultak, hol egyszerűek, hol érthetetlenek, hol megérthetők vagyunk, nehéz ezek között eligazodni.

Márpedig az eligazodás, a kiismerés erős igény mindnyájunkban. Megismerni magunkat, a másikat.

Ebben a bonyolult útvesztőben segíti tájékozódásunkat az analógia, a hasonlóságokon alapuló következtetés. Ha egy általam eladdig ismeretlenről kiderül, hogy hasonlít egy ismerősre, akkor már nem teljesen ismeretlen. Ha sok különböző dologban sok különböző ismerősre hasonlít, akkor már képem is van róla.

Ketten állunk az utcán, ismerősöm Matild nevezetű főnökéről beszél, akit én nem ismerek, sőt, most hallok róla először.

– Fura figura ez a Matild. Szigorú, hajlíthatatlan nőszemély, tudod az a típus, akinek kemény kiugró arccsontjai vannak. (Aha, gondolom, és eszembe jut Szörnyella a Százegy kiskutya című filmből.) Ugyanakkor azt mesélik róla, hogy ott-hon teljesen más. Az unokáit kényezteti és azok meg a fejére nőnek. (Egy jóságos és terebélyes dadus képe ugrik be, akit tegnap este láttam egy tévéjátékban.) Nem is gondoltam volna róla ezt, azok után, amikor velünk a cégnél művel. (Hoppá, hiszen ez éppen olyan lehet, mint a sógornőm, Márta. Korán elvált szegény, egyedül nevelte a gyerekeit és minden, de minden szeretetét csak rájuk pazarolta. A külvilág felé pedig megkeményedett, szigorú harcosná változott.)

– Ismerem ezt a típust (mondom ismerősömnek). Szegény, biztosan egyedül kellett végigküzdenie az életét...

Ez a kis példa illusztrálja, hogy az ismeretanyag, a tapasztaltság révén ismeretlen dolgokat tudunk már ismertekhez hasonlítani és így azok is kvázi (félíg-meddig) ismertté válnak.

Ebben segít a típus fogalma, mely erős markáns kiemeléssel testesít meg egy elvont karaktert.

Hugó megbízhatatlan típus. (Erre nekem beugrik a bojlerszerelő, aki a legmegbízhatatlabb ember a világon.)

Analogikus vizsgálatunkban a típus fogalmát hívjuk segítségül ahhoz, hogy az eddig feltérképezetlen városi karaktert, az élő Budapest karakterét megismerhessük. Ezért meghatározunk öt, településhez kötődő karaktertípust.

Ezekkel és ezek változataival, variációival az összes településfajta, épített környezet rész karaktere feltárható.

Az öt alapkarakter:

- a nagyvárosi típus,
- a kisvárosi típus,
- a kertvárosi típus,
- a külvárosi típus,
- a falusi típus.

Elemezzük ezeket a típusokat külön-külön a külső megjelenés, a tulajdonságok, a jellemző formajegyek és a belső arányok alapján. (Mint látjuk, egyaránt vannak a külsőre – megjelenés, jellemző formák – és a belsőre – tulajdonság, arány – vonatkozó ismérvek, így valóban komplex karakterről van szó!) Mivel ez a vizsgálat tartalmaz szubjektív elemeket is, így a következőkben – a karaktertípusok leírásakor – felbukkan a szubjektív hangvétel. Ilyen jellegű munkákban ez nemigen szokásos. A hatékonyabb, plasztikusabb ábrázolás és a mindenkiben meglévő belső képek felidézése azonban itt ezt igényli.

A nagyvárosi típus (141., 142. kép)

Ha kimondjuk ezt a szót, nagyváros, asszociálunk valamire. Milyen ez a kép, milyen ez az előttünk megjelenő elvi nagyváros kívülről nézve?

A nagyváros **zsúfolt**. Emberfolyamok a járdákon, autóözön az úttesten. A nagyváros **hangos**. A nagyváros **feltűnő**. Élénk színekben villódzó hatalmas reklámok tükröződnek üveg függönyfalakon. A nagyváros **fényes, gazdag**. A hatalmas kirakatüveg mögött csodálatos bundák, elegáns és drága holmik. A nagyváros **magas és tömör**. Az utcák mély kanyonok, ritkán kapnak napfényt. A nagyváros **művi**. A fácskák kis dézsákban szomorkodnak, az elegáns étterem növényzuhatagáról kiderül, hogy vászon és papír.

A belső tulajdonságok kiegészítik, teljessé teszik a kívülről látott képet. A nagyváros **energiikus** és **dinamikus**. Céltudatosan és határozottan gyűri maga alá az őt környező, terjeszkedésének útjában álló területeket. De ugyanakkor **nagyvonalú**. Csodálatos épületek, gigantikus metróhálózatok, gyönyörű parkok és fasorok, múzeumok és sétányok bizonyítják a nagyvonalúságot. De ugyanakkor **ideges, zaklatott, túlterhelt**. És a benne lappangó feszültség átragad ránk, emberekre.

A nagyváros jellemző formajegyei a nagy és elegáns szállodák, a bankok, az irodaházak, a

gyakran megújuló, évszakonként más színekben pompázó áruházak és drága üzletek, a színházak, az opera, az éjszakai mulatók. Néha hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy itt emberek is élnek. Ez pedig a belső arányok kiegyensúlyozatlanságát jelenti. A lakásokhoz képest túl sok a közintézmény.

A kisvárosi típus (143., 144. kép)

Próbáljuk lefesteni ezt a típust. Próbáljuk leírni a képet, amely bennünk keletkezik, ha ezt a szót halljuk: kisváros.

A kisváros **közepes**, mind a magasságát, mind az arányait, mind a kiterjedését nézve. Úgy is mondhatjuk: **arányos**. A klasszikus városi térformák – az utca és a tér – a kisvárosi arányrendszerben fogantak, abban eredeztek. Az utca nap-sütötte, a terek beláthatóak, egészükben érzékelhetőek. Ilyen módon a kép, ami előttünk van, **jó megjelenésű és megnyerő**. És még egy fontos dolog: a kisváros **rendezett**. A dolgok a helyükön vannak. (Mindaddig, amíg egy értékzavaros időszak össze nem kuszálja őket.)

Ehhez a kellemes és szimpatikus külső benyomáshoz bizonyára adekvát belső tulajdonságok tartoznak. És valóban, a kisváros **nyugodt, magabiztos és kiegyensúlyozott**. A napok egyformán telnek, a munka, a tevékenység értékébe vetett alapos hit nyugodt önbizalmával. De az egyformaság nem jelent unalmat. Mindennek, a szórakozásnak és az ünnepnapoknak is megvan a helye ebben a **harmonikus** világban. A rendezettséget, a harmóniát a sok-sok éves, évszázados folyamatosság finoman csiszoló, helyrerakó ereje adja. De a kisváros **törekvő** is. A folyamatossággal párhuzamos igényes megújuló képessége bizonyítja ezt.

A kisváros tipikus formajegyei a párszintes lakóépületek mellett a vendéglők, a panziók, a kis boltok, a kis műhelyek, az iskola, a templom. Belső arányai kiegyensúlyozottak. A lakásokhoz képest megfelelő arányban vannak közintézmények és ipari jellegű (főleg kisipari jellegű) intézmények.

A kertvárosi típus (145., 146. kép)

Egy új világ, új kinézet, új megjelenés. A kertváros **csendes**. Napközben szinte kihaltak az utcák, csak a kóbor kutyák bók-lásznak. Ugyanakkor **terjedelmes** és **alacsony**. A házak kicsinyek, viszont ameddig a szem ellát, ott vannak. A kertváros **levegős**. (Nem elhanyagolhatóan: jó levegős. Tavasszal, a gyümölcsfák virágzásakor különösen érzékelhetjük ezt a finom levegősséget.) Belső tulajdonságai közül szembeötlő a **nyugalom**. Sőt, a nyugalomnál tovább is megy talán, és már **tespedt**. A kertváros **bizalomgerjesztő**. Általában megtetszik azoknak, akik nem ott élnek, és kedvet csinál magához. Ugyanakkor a kertváros **kicsinyes**. Ócska, lecsupaszított formában bukkannak fel a nagy- és kisvárosi értékes stílusjegyek, jellegzetességek. Ügyetlen utánzattá válnak az ablakkeretezések és boltívek. Belső arányrendszere kiegyensúlyozatlan. A lakások száma van túlsúlyban, még az alapfokú közintézmények is hiányosak gyakran. Más meg egyáltalán nincsen.

141

142

143

144

145

58 A **külvárosi típus** (147., 148. kép)

József Attila-versek idézik elénk a városi karaktertípusok árva-gyerekeit, a külvárost.

A külváros **elhanyagolt** és **igénytelen**. Éppen olyan mint a slámpos házmesternő, aki hajnalban kedvetlenül és álmosan sepreget seprűjével a vakolathiányos szürke ház előtt. A külváros **sötét**. A közművek egy része sohasem érkezik meg ide. A külváros **szegényes, rendezetlen**. Óriás gyártelepek mellett kicsiny házikók sorakoznak, hatalmas kémények árnyékában rozzant raktárak. A gyárablakok tompák, fénytelenek. Nagy a kuszaság. Az utca végén gumibroncshegy, mögötte vasúti töltés. A szélben papírszemét vitorlázik. Ilyen értelemben a külváros **változatos**. Ugyanez a lehangoló jelleg a belső tulajdonságokban is megnyilvánul. A külváros **gyökértelen**. Nincsenek vagy kevesek a hagyományai, így **kialakulatlan**. Ezek miatt **szeszélyes** és **indulatos**. Szeszélyessége a szélsőségesen változó formákban, indulatossága a finomság hiányában lepleződik le. De a külváros **erős** és **fejlődőképes**. Óriási változások történhetnek területén, akár igen rövid idő alatt is. A külváros jellemző formajegyei az igénytelen olcsó lakóházak, az ipari épületek, a hosszan elnyúló tömör kerítések (a múltban jelszavakkal), a légvezetékek, az iparvágányok.

Belső arányrendszere kiegyensúlyozatlan. A lakások számához (és méretéhez) képest túl sok az ipari létesítmény és kevés a közintézmény.

A **falusi típus** (149., 150. kép)

Budapestet elemezve leghátul áll a sorban, nem véletlenül, hiszen az egyetlen nem városi karaktertípus. Mégis beszélnünk kell róla, mert ha tisztán nem is, de hatásaiban mindenképpen jelen van, itt a fővárosban is.

A falu – mint elvont karaktertípus – **kicsi** és **megbúvó**. Szerényen simul környezetébe. A falu **egyszerű** és **arányos**, jólesik rápillantanunk. Ugyanakkor **maradi**. Azt értékeljük benne, ha nem nagyon változik.

A templom tornya szépen ellenpontozza a sok kis házat, van hangsúly és van **csend**. A forgalom kicsi, a gyerekek és az állatok nyugodtan baktathatnak akár az úttesten is.

A belső karakterjegyek, tulajdonságok csak aláhúzzák mindezeket. A falu **szerény** és **természetes**. Nem akar többnek látszani mint ami, sőt legszívesebben elbújik a kérdő tekintetek elől. **Visszahúzó** és **zárkózott**. Külön kis világ, mely tisztában van azzal, hogy egyénisége, egyedisége csak addig tart, amíg képes magát függetleníteni a külvilág zavaró hatásaitól.

Jellemző formajegyei a templom, a kis házak, a majorsági épületek, mindez a környező nagy földek, erdők távlatába helyezve. Belső arányrendszere kiegyensúlyozott, bár közintézmény-ellátottsága alacsony fokú.

Az öt karaktertípus ismerve az átláthatóság és értelmezhetőség miatt táblázatosan is összefoglalhatók.

146

147

148

149

150

	Külső megjelenés	Belső tulajdonság	Tipikus jegyek	Arányrendszer
Nagyvárosi típus	hangos magas zsúfolt fényes gazdag feltűnő	energikus dinamikus nagyvonalú túlterhelt ideges zaklatott	szállodák bankok irodaházak áruházak elegáns üzletek butikok	kiegyensúlyozatlan sok a közintézmény a lakáshoz képest
Kisvárosi típus	közepes arányos jó megjelenésű megnyerő rendezett	nyugodt harmonikus kiegyensúlyozott törekvő magabiztos igényes	vendéglők kis üzletek műhelyek panziók párszintes lakóházak	kiegyensúlyozott lakás, közintézmény (kis)ipar arányos
Kertvárosi típus	csendes terjedelmes alacsony levegős	nyugodt (tespedt) bizalomgerjesztő kicsinyes önző	kicsi és közepes lakóházak, sokféle kerítés, gyümölcsfák, kicsi iskolák	kiegyensúlyozatlan túl sok a lakás, kevés a közintézmény
Külvárosi típus	elhanyagolt igénytelen sötét rendezetlen szegényes változatos	gyökértelen kialakulatlan szeszélyes indulatos erős fejlődőképes	gyárak ócska lakóházak kerítések légvezetékek kémények iparvágányok	kiegyensúlyozatlan, sok az ipar a lakásokhoz képest és kevés a közintézmény
Falusi típus	kicsi megbúvó egyszerű arányos csendes maradi	szerény természetes visszahúzódó zárkózott független	templom kis házak majorsági épületek nagy téri távlatokban	alacsony szinten kiegyensúlyozott kevés lakás kevés közintézmény

Az alaptípusok megismerése után következék a vizsgálat mintaterületünkön bemutatva. A vizsgálat során külön-külön nézzük minden egyes alaptípus esetében azokat a területeket, ahol az egyes alaptípusok tisztán és intenzíven jelentkeznek, és azokat a területeket, ahol az alaptípusoknak csak a hatása érződik, ahol

csak részlegesen érvényesül sugárzó hatásuk. Nyilvánvaló, hogy a város nagy része keveredés, összefonódás, vonzás és taszítás, többféle hatás eredményeképpen jön létre. Elemzésünk célja éppen e keveredések felderítése és érzékeltetése (151., 152. kép).

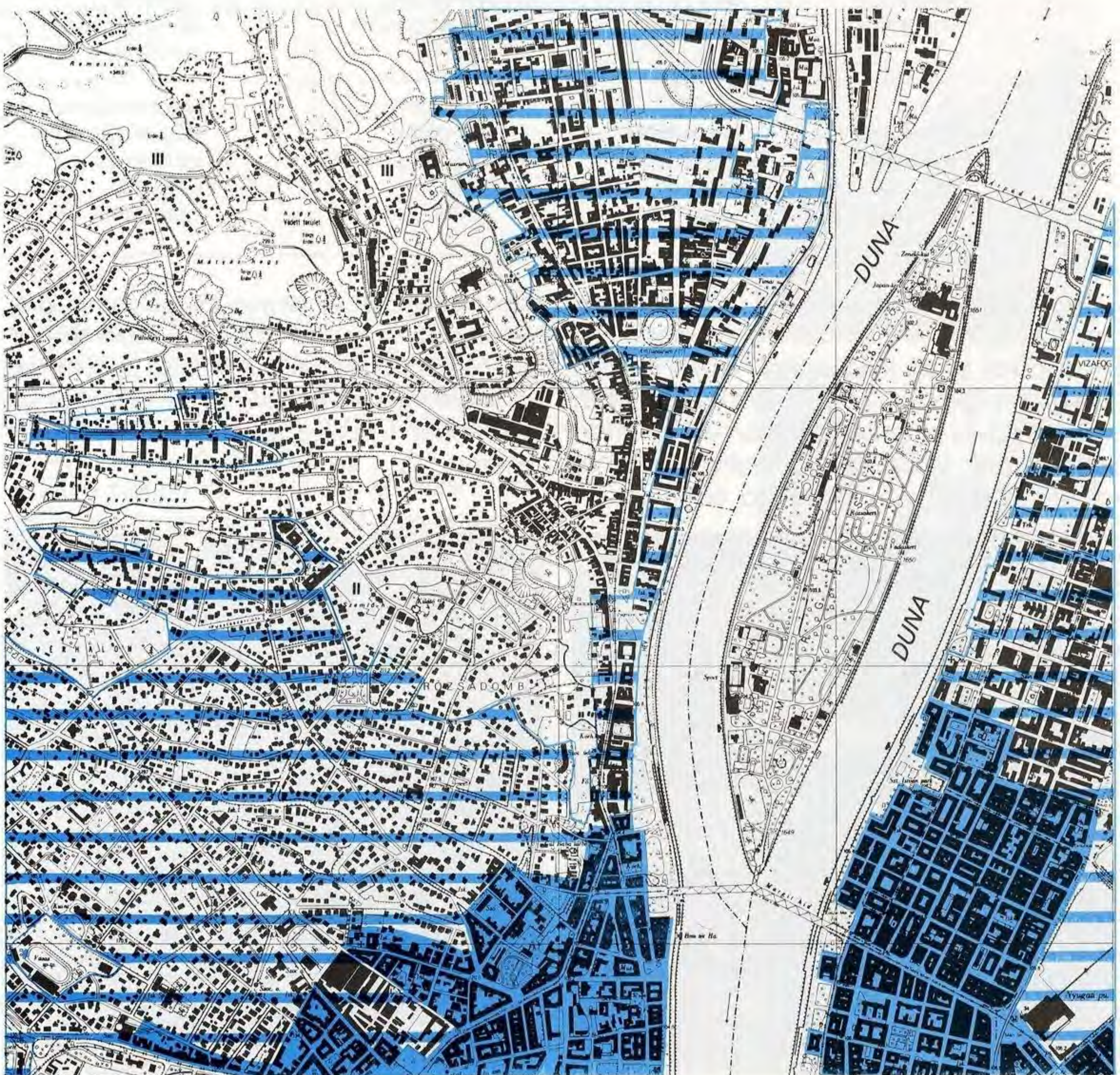

151

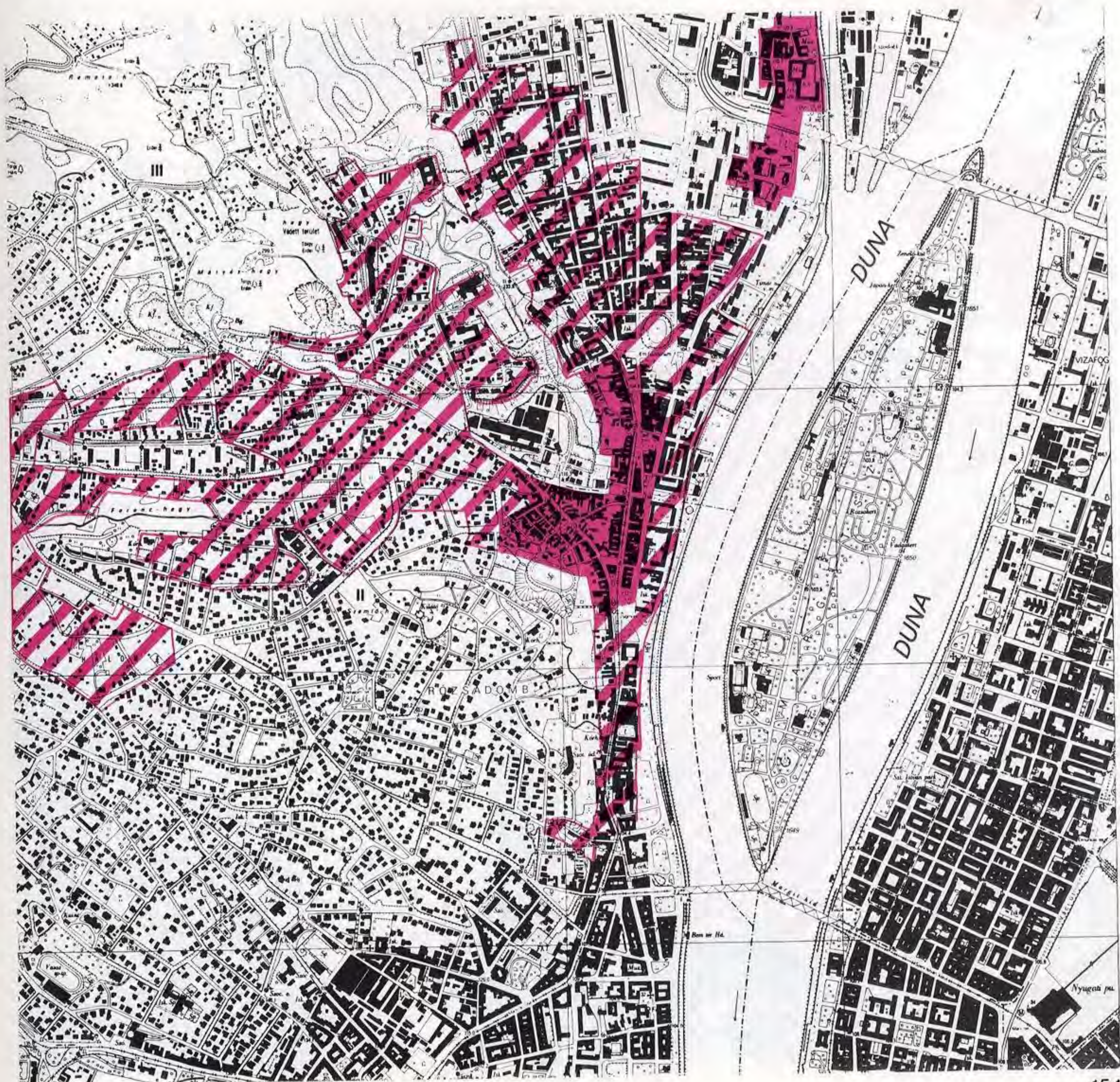

152

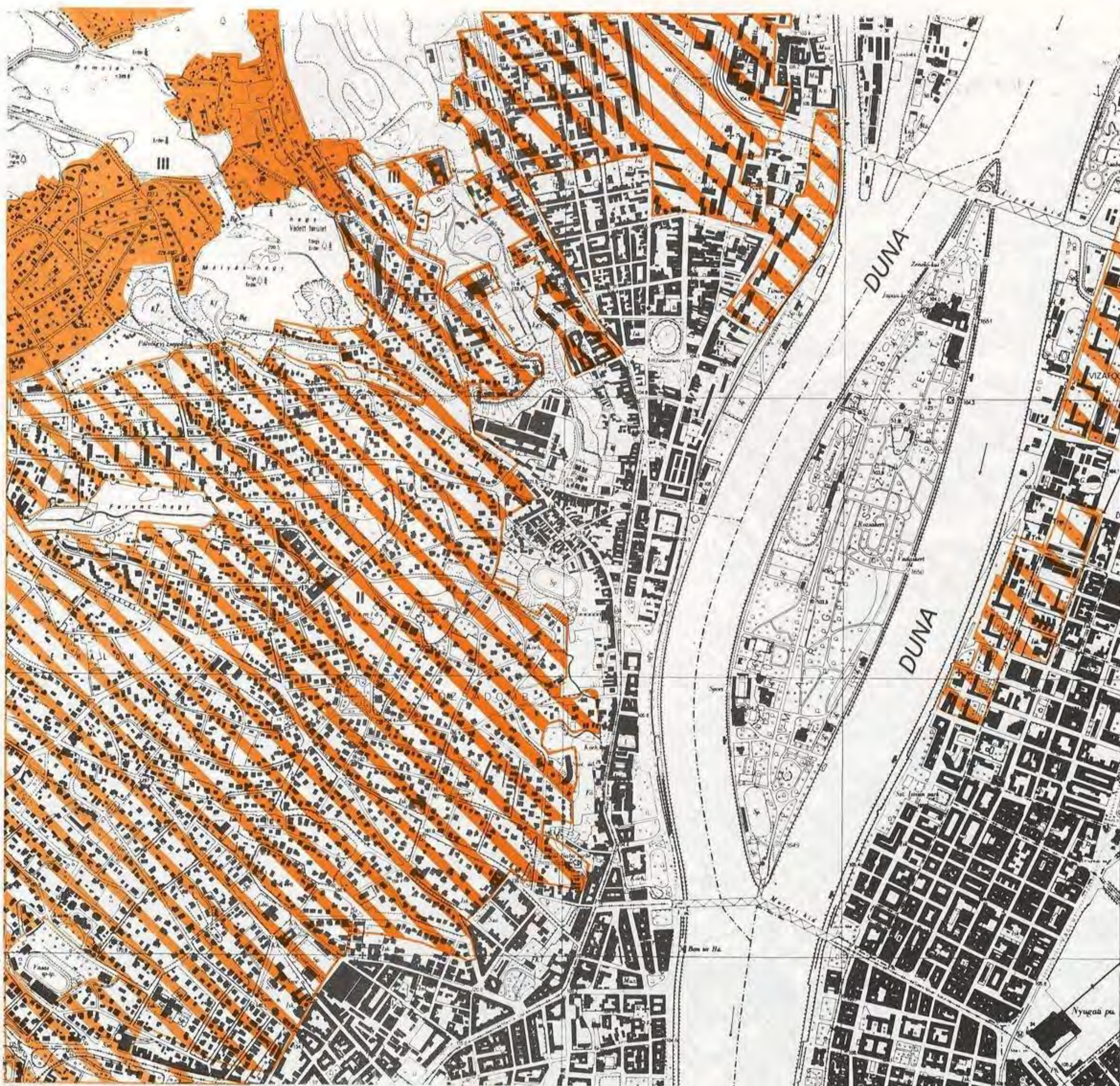
60 Kezdjük vizsgálatunkat a **nagyvárosi típussal**. Ez a karakter viszonylag tisztán a Margit híd két hídfőjének környékén jelentkezik. Ábrázoljuk ezt, és különböztessük meg tőle mindazokat a területeket, amelyek valamely részszempont szerint nagyvárosi jellegűek, nagyvárosi hatásokat hordoznak. Ilyen jelleg érzékelhető a Rózsadomb, Rókushegy, Pasarét nagy részén (gazdag, feltűnő, viszonylag magas stb.). Ugyanez a jelleg a lakótelepi részeken más tulajdonságok miatt van jelen (magas, hangos, zsúfolt, ideges) (153. kép).

Ugyanezt a módszert követjük a **kisvárosi típus** esetében is. Az alaptípus viszonylag tisztán két helyen fedezhető fel mintaterületünkön belül, a Bécsi út, Ürömi út környékén és a régi óbudai főter környékén. Kisvárosi jelleget pedig a Bécsi út déli és északi szakasza mentén és a Mátyás-hegy környékén találunk. Mindkét területre érvényesek a kisvárosi típus jellemzői közül a közepes, az arányos és talán a kiegyensúlyozott (154. kép).

62 Kertvárosi típusnak tisztán megfeleltethető rész a Zöldmáltól északra fekvő terület. Ez a rész önmagában kicsi, de kertvárosi hatást a budai oldal nagy része hordoz. Beleértjük ebbe (részlegesen persze) az óbudai lakótelepet (terjedelmes, levegős, kicsinyes), hasonlóképpen az újlipótvárosi partmenti sáv északi részét (155. kép).

Mintaterületünkön nincs tisztán **külvárosi rész**, az illusztrálhatóság miatt a hajógyár környékét vesszük annak. Külvárosi hatásokat hordoznak mintaterületünkön belül a telepszerűen beépített részek Óbudán és a pesti Duna-parton (aránytalan, igénytelen, gyökértelen, kialakulatlan) (156. kép).

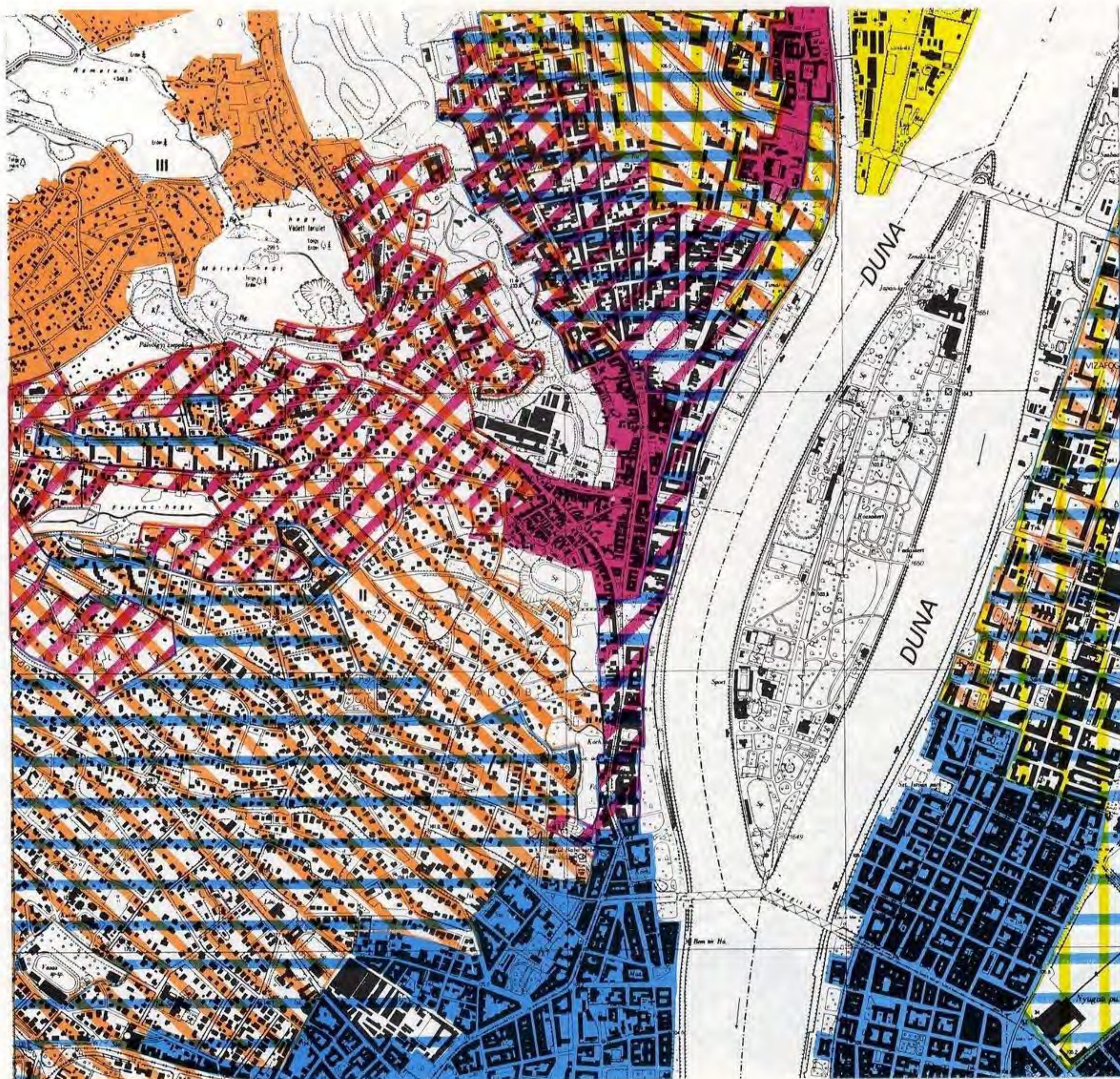

64 Mintaterületünkön belül nincs **falusi alaptípus** és nem jelentkeznek a falusi típus hatásai sem. Így a vizsgálat végeztével megtörténhet az összesítés.

Az elemzés során minden hatásterületet más színnel és más irányban sraffoztunk. Ezek egymásra helyezésével (a nem alaptipikus területeken) összegződnek a különböző hatások is. Megállapíthatjuk például, hogy a Rózsadomb déli lejtőin a nagyvárosi és kertvárosi, az óbudai lakótelepen a nagyvárosi, kertvárosi és külvárosi, a Császár fürdő környékén a kisvárosi és nagyvárosi hatások együttesen határozzák meg a terület karakterét. Ez az összevont térkép egyben meghatározza a városi létforma szempontjából a homogén karakterű területeket. A vizsgálat tehát eredményhez vezetett (157. kép)

NB. Ez a megközelítés, vizsgálati módszer bizo-

nyára sokak számára szokatlan. Tudományos igényű dolgozatokban általában megengedhetetlen, hogy a bizonyítás szubjektív részeket tartalmazzon. Ha elfogadjuk azt, hogy a város az élőkre jellemző sajátosságokkal is bír, lehetetlen úgy közelítenünk felé, hogy abból kimaradjon kötődésünk, szimpátiánk, ellenszenvünk, együttérzésünk, tehát mindaz, amit egy másik emberrel kapcsolatban természetesnek találunk. Krúdy Gyula, Szerb Antal, Nádas Péter, Esterházy Péter és még sokan mások a bennük élő szubjektív Budapestet leírva adtak hozzá a bennünk élő képhez igazságot, valóságot, művészi-költői formában. A karakternek nagyon érzékeny jelentésrész a jellem. Megismeréséhez empátia és érzékenység feltétlenül szükséges. Ezek pedig a szubjektum velejárói.

A kronologikus vizsgálat

A karakter fogalma az időben teljesedik ki. Idő kell nekünk ahhoz, hogy megismerjünk valamit, másrészt idő kell a dolognak, személynek, hogy a benne lévő tulajdonságok karakterré kristályosodjanak.

A tőlünk nagyobb időtávolságra álló dolgokra, régmúlt időben történt eseményekre más-képpen reagálunk, mint az emlékezetünkkel még átölelhető dolgokra.

Az idővizsgálatok objektív részét a különböző korokból származó térképek (római kori városterv, középkori várfalak stb.), leírások, jegyzetek, naplók, városrajzok képezik (158–162. kép). Ezek az adatok, bár nagyon olvasmányosak és érdekesek, a történelmi érdeklődésen kívül szubjektív, személyes érzelmeket nem idéznek elő. Ahogy egy nagyobb vizsgálati területből a kisebbbe lépünk, úgy lépünk át az objektív távoli időkből a szubjektív élményekkel teli, emlékeinkkel, gondolatainkkal, feljegyzéseinkkel és fényképeinkkel dokumentálható saját időauránkba. Ez az időhatár pedig nagyszüleink születési idejére tehető, a múlt század végére, úgy 1880–1890 köré. Nagyszüleink nevét, születési idejét általában tudjuk, fényképeik, feljegyzéseik ma is ismereteseek, gyerekkorunk komoly érzelmi tartományában helyezkednek el. Amennyire a múlt határai körvonalazhatók és majd 100 évre tehető ez a távolság, érdekes módon a jövő határai kisebbek, saját emberi életünk határaival azonosak.

Budapest legdinamikusabb, legjelentősebb fejlődési, növekedési szakasza az 1880-as években történt, ezért nagyon fontos, hogy szubjektív emlékezetünkkel jól-rosszul, de még át tudjuk ölelni ezt az időt. Így vizsgálati időnknek (1991–1992) rendkívüli jelentősége van, hiszen egy következő generáció emlékezethatára már az 1920-as években lesz. Valószínűleg ez az utolsó idő, amikor még Budapest fénykorának kialakulását szubjektív módon is követni tudjuk.

Lényeges a szubjektív emlékezet beépülése időbeli vizsgálatunkba, de igen fontos, hogy mindez objektív alapokra kerüljön. A szubjektív emlékezetet, a saját időauránkat megelőző korokat egy alapos történelmi – kronológiai vizsgálat tudja tárgyilagos megvilágításba helyezni.

Budapestről (Budáról, Pestről és Óbudáról) nagyon sok történelmi leírás, feljegyzés, térkép, dokumentum maradt fenn. Vizsgálatunk első fázisában – az összefüggésekre való koncentráció idején – igyekeztünk a leghitelesebb és legpontosabb adatokat felhasználni, így választásunk a katonai térképekre, leírásokra

158

159

160

161

162

66 esett. Vélhetőleg ezek minden korban a lehető legpontosabban készített művek voltak. Történelmi vizsgálatunkhoz felhasznált katonai térképek készítési ideje sorrendben 1783, 1836, 1860, 1880, 1920 (163–167. kép).

Vizsgálatunk célja nem az, hogy Budapest aktuális épített történelmi viszonyait feltárja, hiszen azt az analitikus vizsgálat keretében megtettük. Inkább arra törekszünk, hogy feltárjuk az egyes városrészek, városszerkezeti egységek történelmi kontinuitását. A karakter ugyanis pontosan ebben a közegben – az időbeli folyamatoságban – kristályosodik ki.

A módszerünk alkalmazhatóságának bizonyítására ezt a vizsgálatot is mintaterületünkön illusztráljuk. Ezért minden régi térképet azonos léptékűre nagyítottunk és pontosan megjelöltük rajtuk mintaterületünk határait. A térképek, a legrégebbiek is – hála az ismeretlen katonai térképészeknek – rendkívül pontosak a maihoz képest is.

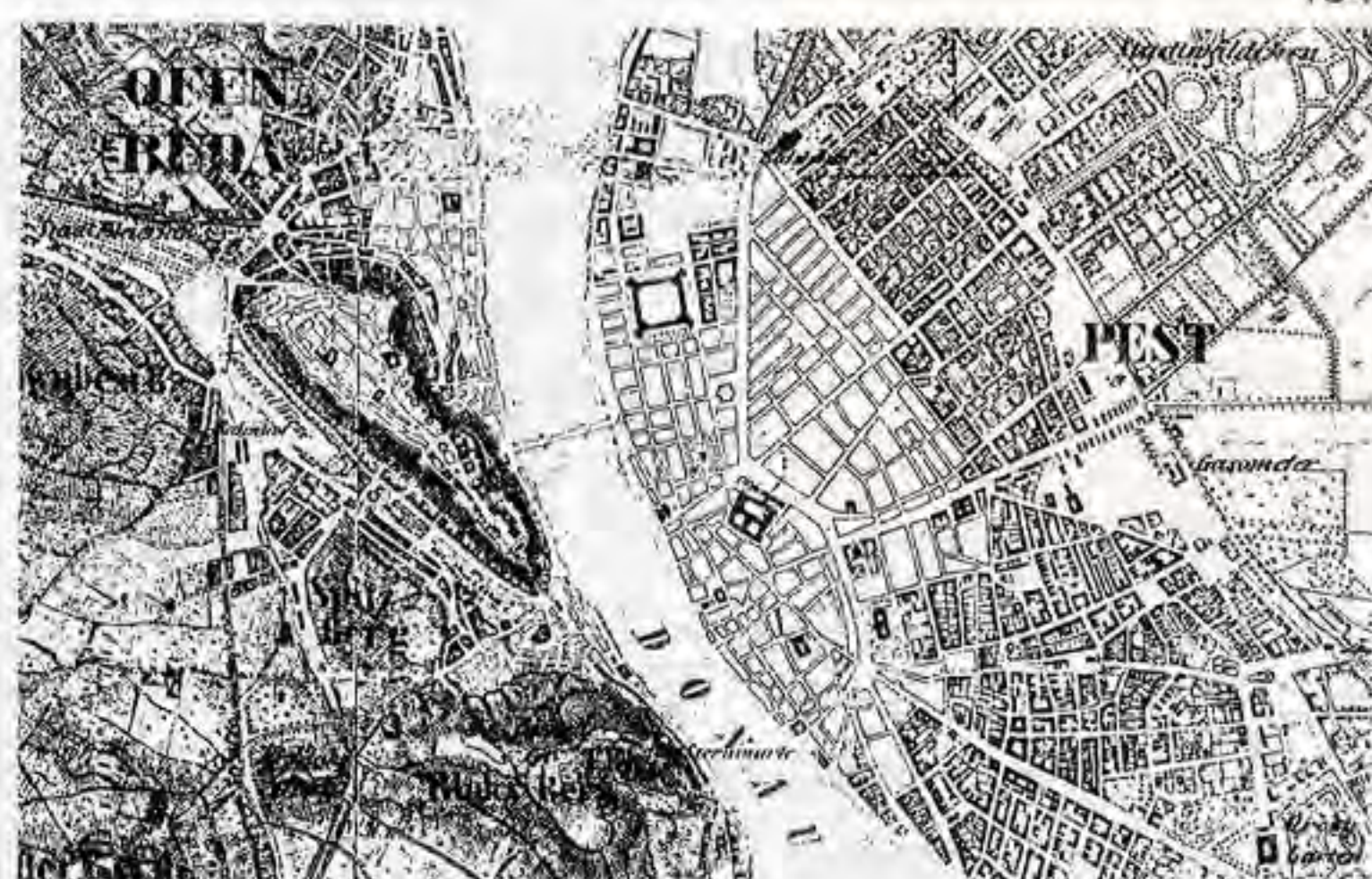
A vizsgálatot az időben előrehaladva végezzük. Az egyre újabb vizsgálati időpontok eredményei rárétegződnek a már meglévőkre. Az egyes fázisokban ábrázoljuk és megkülönböztetjük az építkezéseket és a szerkezeti átrendeződéssel járó bontásokat. Nem vesszük figyelembe azokat a bontással járó átépítési munkákat, melyek során a városi szerkezetek (utcák–terek hálózata) változatlanok maradtak, hiszen éppen ezek kontinuitásának vizsgálata a cél, nem pedig az egyes épületek építési ideje.

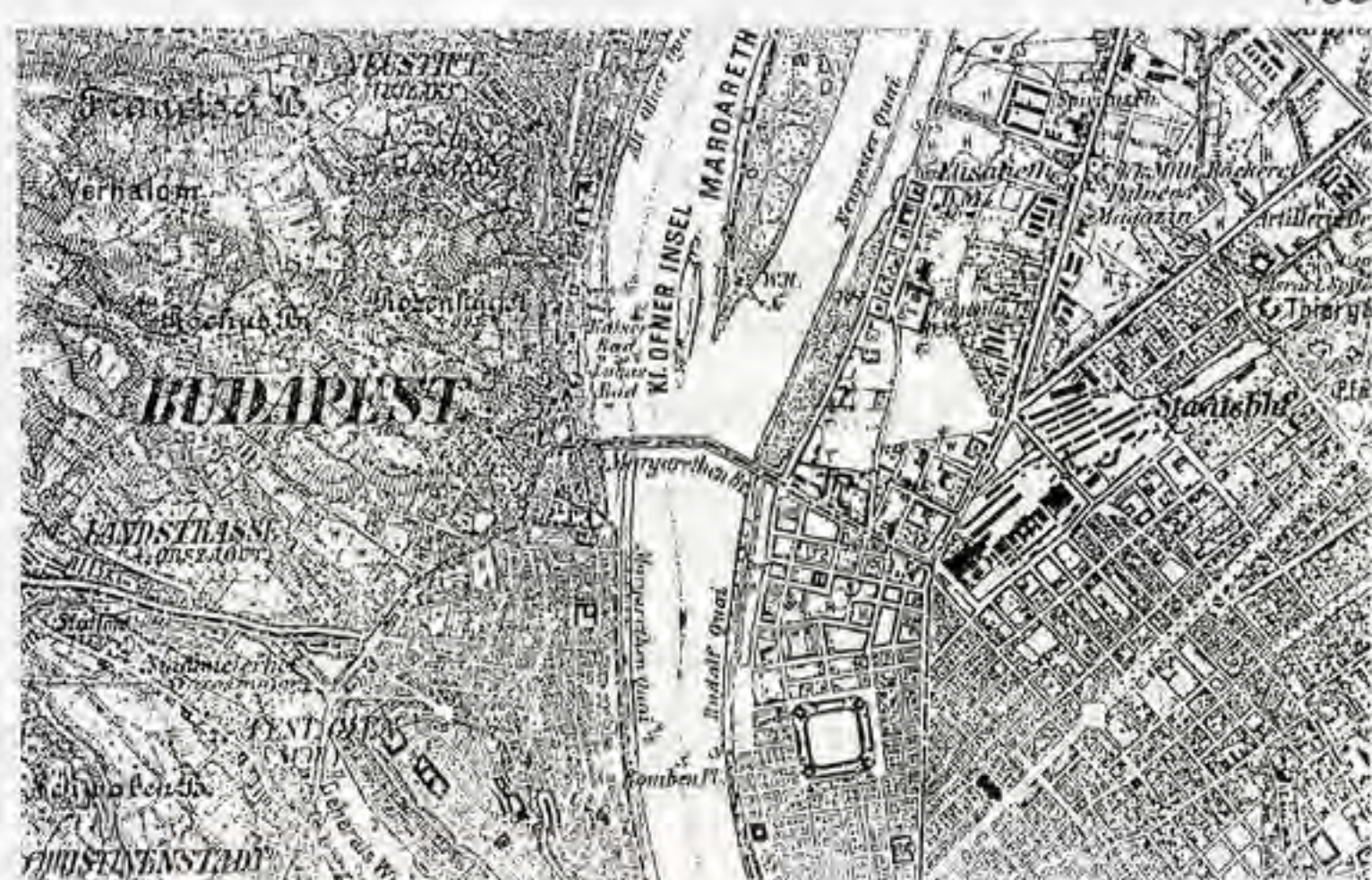
163

164

165

166

167

Nézzük mindezeket a gyakorlatban:

Az 1783-as és az 1836-os térképek tanúsága szerint mintaterületünkön a beépített területek nem bővültek, az 1836-os állapot szinte tökéletesen megfelel az 1783-asnak. A különbség mindössze annyi, hogy a Margitsziget alatti pesti Duna-parton néhány raktár és kisebb ház épült 1783 után, és megépült a Nyugati pályaudvar elődje. Ezért e két időpontot összevontuk és az egyszerűség kedvéért közösen ábráztuk. Természetesen ezen a vizsgálati lapon csak a beépítettség szerepel. (Megelőző adatok híján szerkezeti módosítást jelentő bontásokról itt még nem tudhatunk.) (168–170. kép.)

168

169

170

68 A következő vizsgálati időpont 1860. Ekkorra a város kiheverte a nagy árvíz pusztításait (és talán a szabadságharc leverését). Mindezt bizonyítja, hogy a budai oldalon a beépítésben nincs változás az előzőkhöz képest. A Víziváros É-i részén azonban (a mai Margit híd budai hídfőjének tájékán) nagyarányú, szerkezeti változásokkal járó bontások kezdődnek. A térkép jelöli az újonnan szabályozott háztömböket, de még nagyon kevés az új épület. A tényleges építés tehát még nem indult be teljes erővel. Fejlődés van viszont a pesti oldalon. A már korábban települt Duna-parti raktárak helyét újabbak, nagyobbak veszik át és terjeszkednek észak felé. (A legészakibb depóépület eléri a mai Szent István parkot). Rendezési, szabályozási tevékenység alakítja a Nyugati pályaudvar környékét. Kiépülnek a Lipótváros és Terézváros első háztömbjei. A rendezés és beépülés első nyomai a Váci út mentén is felbukkannak. De alszik Óbuda, változás nincsen. (Az amfiteátrum kis lakóházak ovális gyűrűje.) (171–173. kép.)

171

172

173

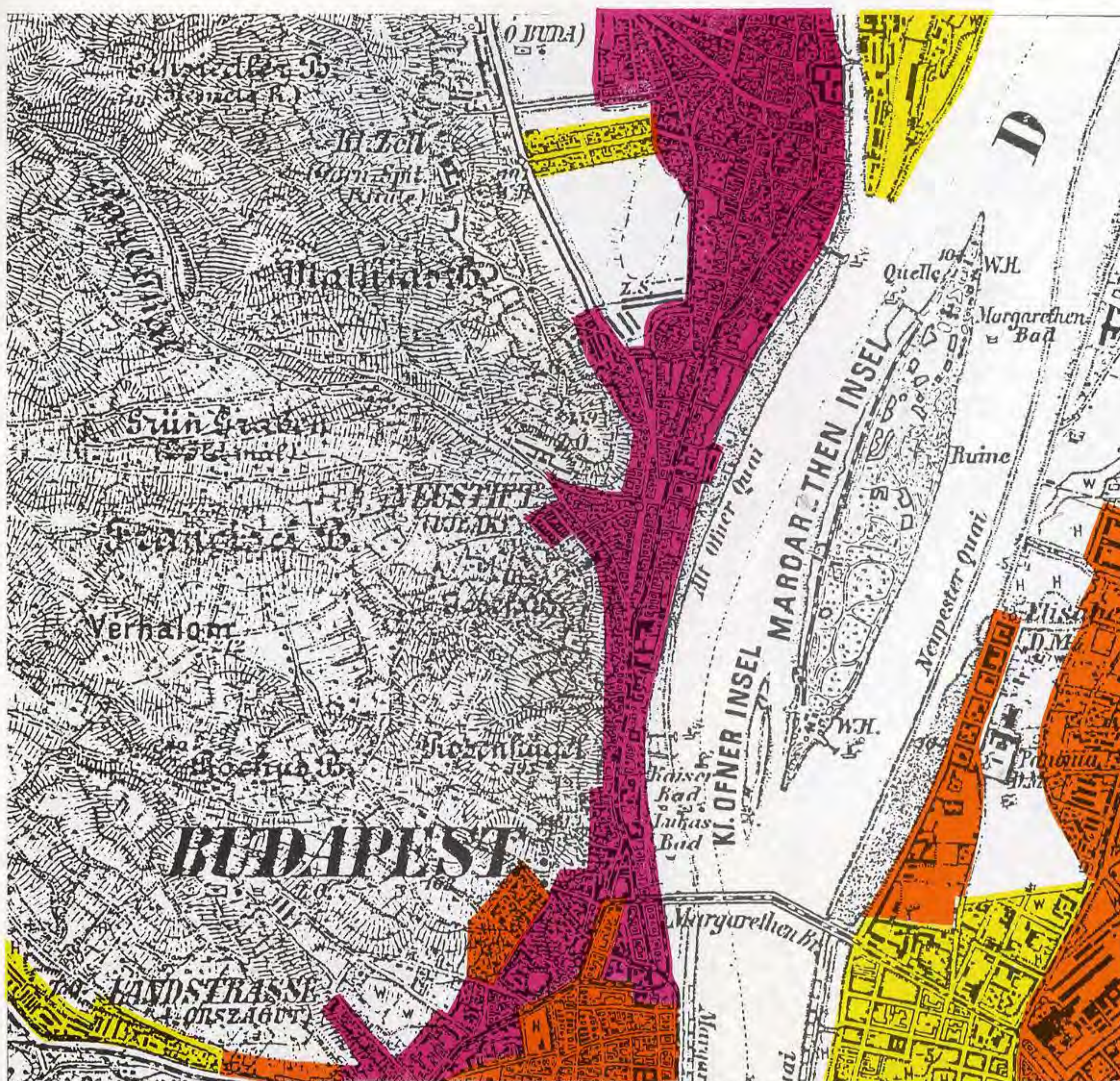
Az 1880-as térkép sok változást mutat. Épülnek a rakpartok, elkészült a Margit híd. Átépült a híd budai hídfőjénél lévő városrész és nagy ütemben készül a pesti hídfő környéke is. Nagyrészen kiépült a Lipótváros északi része, sőt a Nagykörút és Váci út közötti terület is. A Nyugati pályaudvar megnövekszik, nem csak főépülete, de területe által is. A Margitszigettel szemközti pesti (akkor még újpesti) Duna-part viszont nem sokat változik. Raktárak, depók és egy-két új malom. Óbuda ugyanígy változatlan. Csúpan egy új utcásor kiépülése fedezhető fel, a Kiscelli kastélyhoz vezető utca (ma Kiscelli utca). Elkezd kiépülni a Nagy Budai Sziget déli csücskén a hajógyár (174–176. kép).

174

175

176

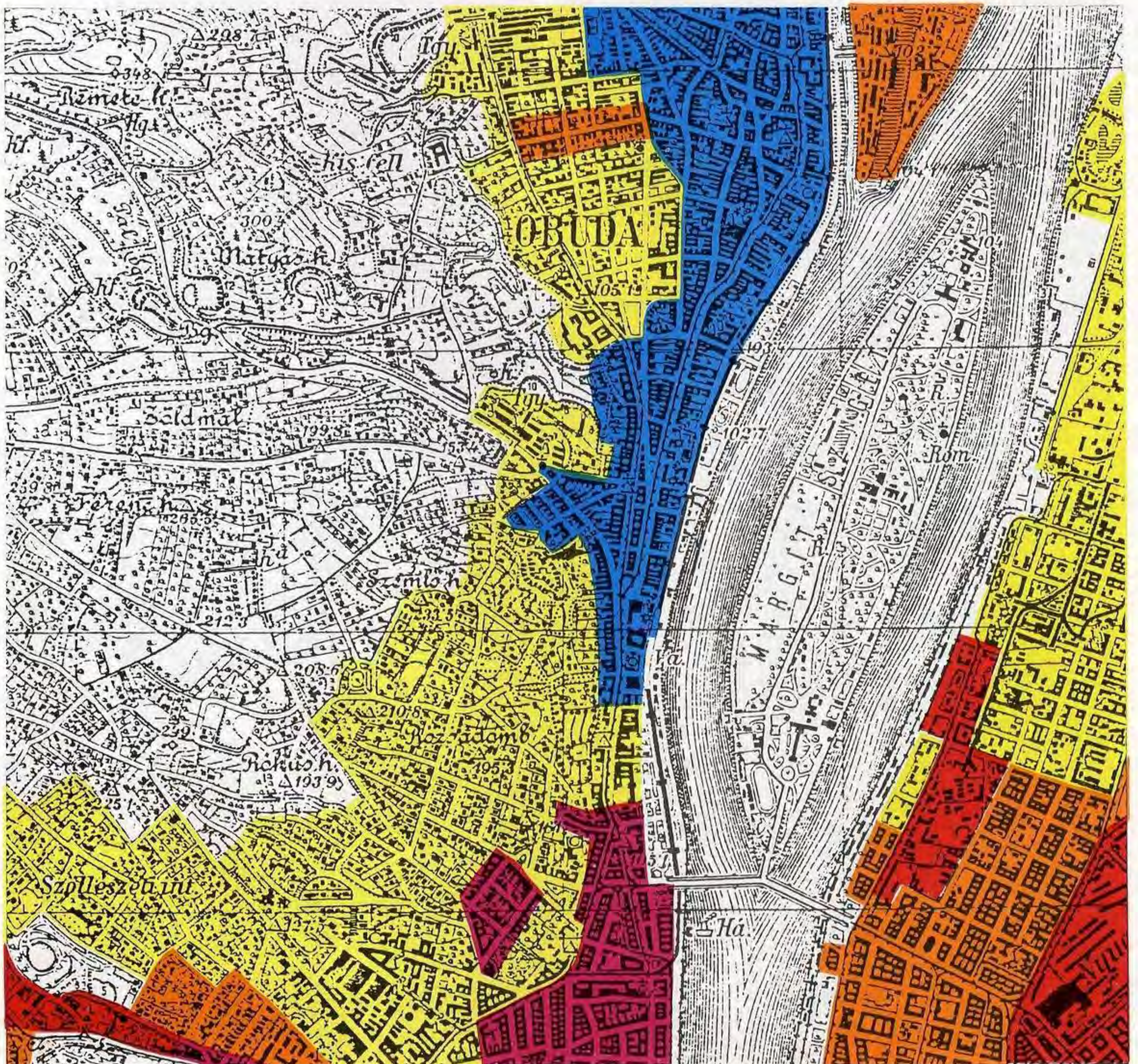
70 Igazi robbanásszerű változást hoz az 1920-as térkép. Kiépül (szerkezeti módosításokban jelentkező bontások nyomán) az országút (Mártírok útja) ÉNy-i oldala és a fürdők (Császár, Lukács) környéke. Sőt, a viszonylag új rakpartok mentén már ott a HÉV, végállomása a mai Bem téren van. Betelepül a Bécsi út és a történeti Óbuda közötti – mindeddig beépítetlen – rész, a Kiscelli utcától délre főleg lakóházakkal, északra pedig nagyobb ipari épületekkel, a téglagyárral. Szerkezeti módosítások nélkül átépül Óbuda központi területének egy része, nagyot fejlődik a hajógyár. A Szemlőhegy, a Rózsadomb, a Rókushegy keleti és déli oldala szinte teljesen beépül, és Pasarét is kialakul. A pesti területen is nagy a mozgás., Teljesen befejeződik a Lipótváros kiépülése, és nagyrészt már mai formájában áll a Körút és a Lehel tér közötti terület is. Készen van a Vígyszínház, mögötte viszont kicsi, földszintes házikók állnak. A Budai Kis Sziget beleolvad a Margitszigetbe és kiépül a szigeti bejáró (177–179 kép).

177

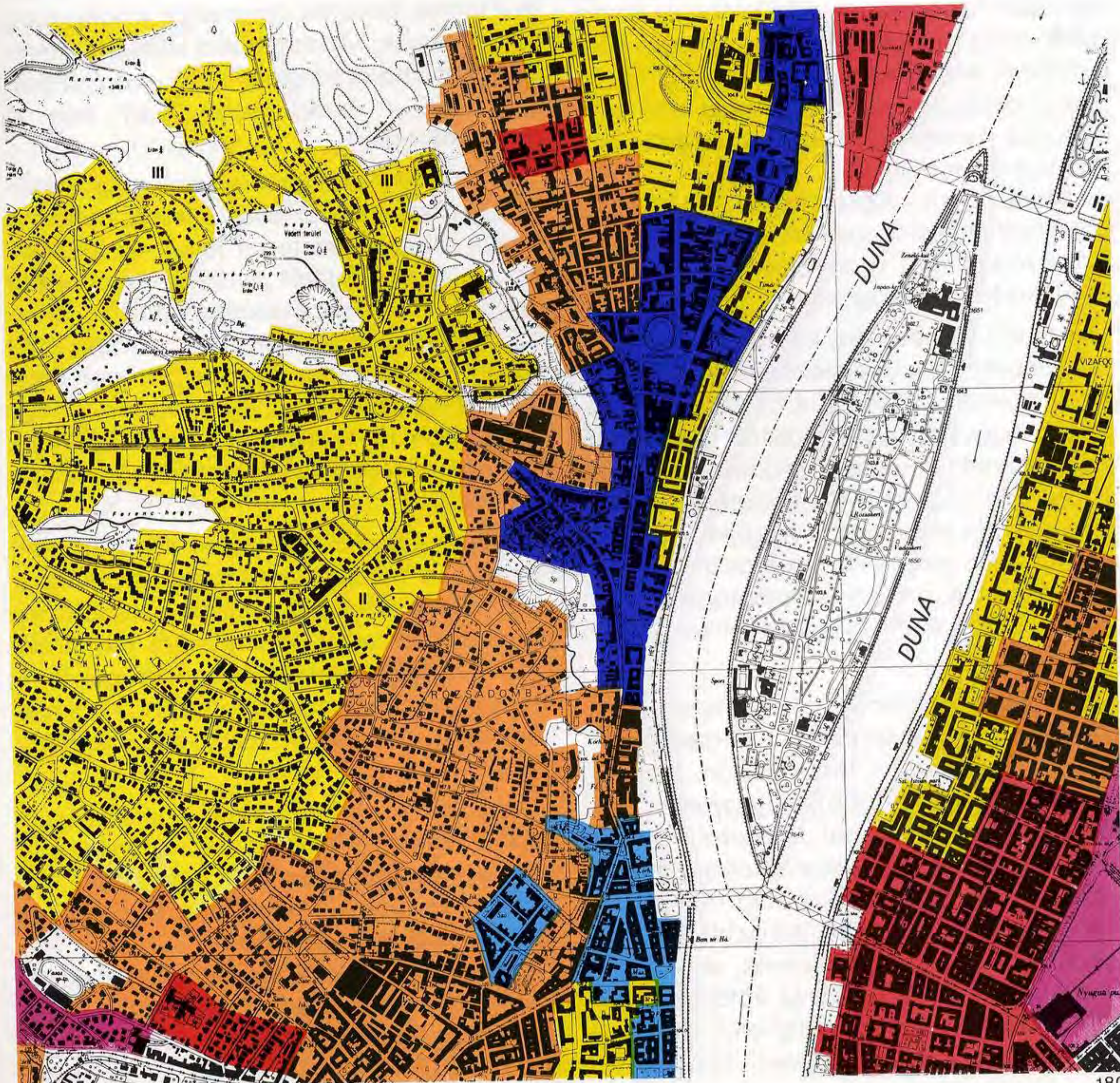

178

179

Az utolsó fázis pedig a mai állapot. Mintaterületünk két nagy részén jelentkezik komoly szerkezeti módosítással járó bontás; az újlipótvárosi részeken, és a szinte teljes óbudai részen. Az előbbi helyen az építkezés két fő fázisa a 30-as években a Közmunkatanács nagy építkezései (Szent István park térsége) és korunkban a paneles lakótelep. Óbuda hajdani képe és szerkezete eltűnt. (Megjegyzendő: mindezekig ez volt az a terület mintatérképünkön belül, amelyik a legnagyobb állandóságot, a leghosszabb folyamatosságot – vizsgálati szempontunk szerinti legnagyobb értéket – mutatta.) Újjonnan beépültek – szinte száz százaléig – az eddig még kertés, szőlős budai hegyvidéki részek. Mintaterületünkön már csak kicsi beépítetlen részek maradtak: a Remete-hegy az óbudai téglagyár volt területeivel, a Mátyás-hegyi védett terület, a Ferenc-hegy teteje és a Rózsadomb keleti oldalán egy vékony sáv (180. kép).

72 És ezzel kialakult kronologikus vizsgálatunk végeredménye. Az utolsó térképen a különböző színárnyalatok erőssége jelzi az egyes városrészek szerkezeteinek történeti kontinuitását. A leghalványabb részek szerkezeti folyamatossága csak 10-20, legfeljebb 50-60 éves. Sajnos mintaterületünk legnagyobb része ilyen. Az ennél egy árnyalattal sötétebb részek már 70-110 éve őrzik szerkezeti sajátosságait. Még egygyel tovább ez az időhatár kitolódik 110-130 évre. És egyre csökken azoknak a területeknek a mérete, melyeknél a szerkezeti kontinuitás eléri a 160-200 évet.

A vizsgálat tehát a maga sajátos szempontjából kijelölt homogén karakterű területeket, melyek egyneműek és azonosak szerkezetük folyamatossága szempontjából.

Elkészült a három vizsgálat, mindhárom eredménye rendelkezésünkre áll. Mindhárom vizsgálat summájaként – a vizsgálatok saját szempontjai szerint – **homogén karakterű területek**re bomlott szét mintaterületünk.

Az analitikus vizsgálat végeredménye az alkalmazott hat ismérv alapján jelöli ki az önmagukon belül azonos, és minden szomszédjától különböző jellegű területeket.

Az analogikus vizsgálat ugyanezt teszi az öt beépítési karaktertípust és azok egymásbafejtését véve alapul.

A kronologikus vizsgálat végeredményeként kirajzolódó területek szerkezete azonos időben határozódott meg, azonos idő eltelte óta őrzik szerkezeti folytonosságukat.

A három végeredmény különböző nagyságú és különböző számú területrészeire osztotta fel a mintaterületet. A legfinomabb „szemcsézettség”, a legérzékenyebb felosztást az analitikus vizsgálat eredményezte. Nagyjából azonos számú és nagyságrendű részterületet hozott az analogikus és kronologikus vizsgálat. Ha a három vizsgálati eredményt egymásra helyezzük, tapasztalhatjuk, hogy a területhatárok nagyon sok (úgy is mondhatnánk, feltűnően sok) helyen fedik egymást.

Ez végülis nem is nagyon lehet másképpen. Ugyanazt a dolgot vizsgáltuk – mintaterületünkre szűkítve a várost – több módon, többféle szempontból. Elemeztük a külső jegyeket – analitikusan. A belső tartalmat „lelkületet” – analogikusan. A kort, a tradíciókat, a folyamatokat – kronologikusan. A dolgok pedig összefüggnek. A külső jegyek és a lelkület az idő folyamataiban párhuzamosan változnak, de minden pillanatban elszakíthatatlanul kötődnek egymáshoz, és kölcsönösen meghatározzák egymást. (Duci kisfiú csendesen játszott a

szőnyegen üldögélve, anyukájának nincs sok gondja vele, nyugodt, masszív kisfiú. Felcseperedve az érettségiző kövérkés fiatalember rájön, hogy alkata nem túl elbűvölő, de mivel jópofa, megbízható és kedélyes, a lányok kedvelik és sok barátja van. Negyvenes éveiben ő a hivatali bulik középpontja, de egyben jó kolléga, akire támaszkodni lehet. És mint testes nagyapó, ő bánik legtürelmesebben az unokáival, őt nem hozzák ki a sodrából a kicsik sohasem, sőt, szájtátva hallgatják a jobbnál jobb meséket.) A külső jegyek és a belső alkat törvényszerű összefüggése miatt nem csoda, hogy az azonos karakterű részek határai a többféle vizsgálat eredményeként igen sok helyen fedik egymást.

Az összegzés során súlyozottan vesszük figyelembe a kapott végeredményeket. Objektivitása miatt az összegzésben leginkább az analitikus módszer summája kap előnyt. Vele azonosan értékeljük a kronologikus módszer végeredményét. Az analogikus módszerhez érve elmondjuk, hogy a vizsgálat elvégzése rendkívül fontos, lényeges dimenzióját világítja meg a karakternek. Mindazonáltal szubjektív szempontokat is hordozó eredménye – vitathatósága miatt – csak kisebb súlyt kap a végösszesítésben.

A homogén karakterű területek végső kijelölésében nem csak az azonos jelleg, hanem a vizsgálhatóság is szerepet játszik (a területek számát és kiterjedését illetően). Az analitikus vizsgálat finom részletezésben túl sok, és viszonylag apró területet eredményez. Ezek közül néhány – egymáshoz jellegben nagyon közel álló rész – összevonható. Úgy mégpedig, hogy az összevont területek azonos kronológiai egységben legyenek. Ezáltal biztosítjuk e két vizsgálat prioritását.

A végső felosztást végülis – különböző erősséggel – a három vizsgálat határozza meg. Nem mechanikus és automatikus módon, hanem a módszereket alkalmazni és kontrollálni tudó lényegítő intelligencia segítségével. A módszereket nem szabad fetisizálni. Alkalmas, hasznos és szükséges eszközök, de csak eszközök.

Vizsgálatunk első fázisának végeredményeképpen létrejött a felosztás, a karaktertérkép. A második fázisban egyenként elemezhető, homogén karakterű részterületekre bontottuk mintaterületünket (181 kép).

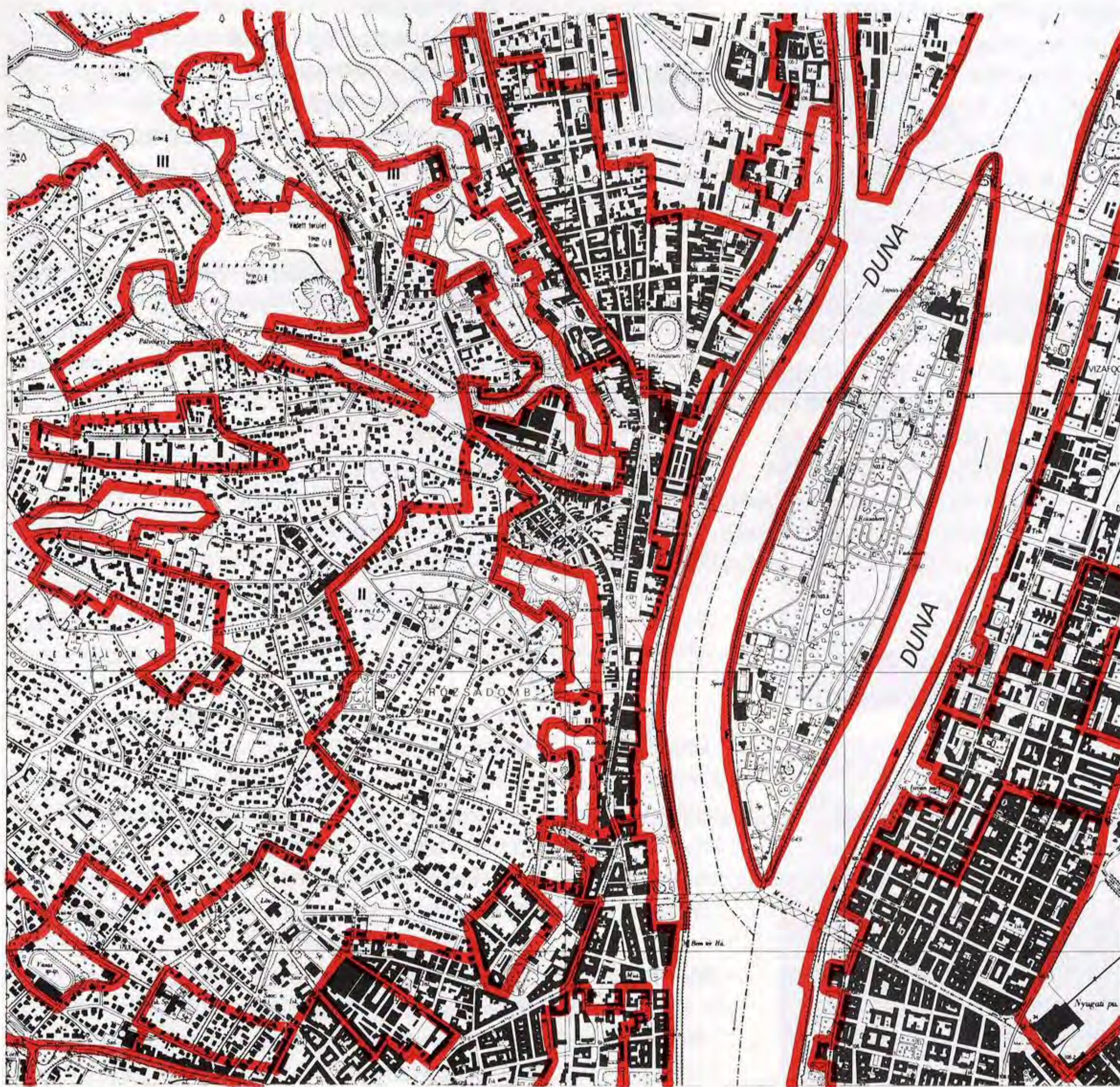
A homogén karakterű részterületek mindegyike már a felosztás idején, a részletes vizsgálat előtt is rengeteg információt hordoz. Tartalmazzák az őket körülhatároló, meghatározó három

vizsgálat eredményeit. Ezeket az eredményeket számokba és betűkbe tömörítve minden egyes részterület esetében mellékelni lehet az alábbi formában.

Legfelül van hat számjegy. Ezek rögzítik a hat analitikus vizsgálathoz tartozó besorolást a vizsgálatok sorrendjében és az azoknál alkalmazott kódok szerint.

Ez alatt vannak a betűjelzések (1–5-ig), amelyek közül „A” jelöli a nagyvárosi, „B” a kisvárosi, „C” a kertvárosi, „D” a külvárosi és „E” a falusi típust. Amennyiben a betűjel mondjuk ACD, azt jelenti, hogy azon a területen a nagyvárosi, a kertvárosi és a külvárosi hatások keverednek. Ha a betűjel mondjuk B, úgy ott tipikusan kisvárosi területről van szó. A legalul álló szám pedig azt jelzi, hogy a kérdéses terület mennyi ideje őrzi folyamatosan jelenlegi szerkezetét. Egy területre jellemző, információkat sűrítve tartalmazó kód például a következő lehet:

131241
ACD
60

A karaktervizsgálat második szakasza – a részterületek vizsgálata (az értékkataszter)

Az ismertetett módszerekkel Budapest egész területét felosztottuk egymástól kisebb-nagyobb mértékben különböző és önmagukban homogén karakterű területekre.

Milyenek is ezek a területek valójában? Miben hasonlít egyik a másikra, miben különböznek egymástól? Hogyan áll össze a sok színes mozaikból a nagy egész, Budapest? Hogyan lehetséges a karakteregységek építészeti értékeinek megmentése, megőrzése és gazdagítása?

Ezen kérdések megválaszolásának első és elengedhetetlen lépése valamennyi homogén karakterű területnek minél alaposabb megismerése, értékeinek feltárása. A megismerés, feltárás eszközeként sokféle lehetőség kínálkozik.

Kézenfekvő a kiválasztás **analitikus módszérének további finomítása**, a vizsgálódás objektívjének élesebbre állítása. Ez azt jelenti, hogy a hat vizsgálati szempontot megtartva, de azokat részletezve további információkat kaphatunk a vizsgált területről.

A vizsgálati szempontok további finomításánál érdemes bevezetnünk a **decimális rendszert**. Ez a leghatékonyabban használja ki a kódolási lehetőségeket, könnyen megfeleltethető a számítógépes adattárolás és feldolgozás szempontjainak, és ugyanakkor eléggé részletes vizsgálódást tesz lehetővé.

Ezek szerint a **beépítés típusai** az alábbi tíz kategória használatával elemezhetők:

1. Zárt sorú tömbös beépítés
2. Zárt sorú tömbös, vegyesen zárt sorú keretes beépítéssel
3. Zárt sorú keretes beépítés
4. Zárt sorú és szabadon álló beépítés vegyesen
5. Kvázi szabadon álló beépítés
6. Kvázi szabadon álló és szabadon álló beépítés vegyesen
7. Szabadon álló beépítés
8. Telepszerű beépítés
9. Laza szövetszerű beépítés
0. Egyéb

A **beépítés magasságát** vizsgálандó az alábbi tíz kategóriát javasoljuk:

1. 1 szintes beépítés (földszintes)
2. 1-2 szintes beépítés
3. 1-4 szintes beépítés
4. 2-4 szintes beépítés
5. 2-6 szintes beépítés
6. 4-6 szintes beépítés
7. 4-8 szintes beépítés

8. 6-10 szintes beépítés
9. 10 szint feletti beépítés
0. Egyéb

A **beépítés korára** vonatkozóan részletes vizsgálati lehetőségeket biztosít a következő tíz kategória:

1. 1800 előtti építkezések
2. 1800–1830 közötti építkezések
3. 1830–1860 közötti építkezések
4. 1860–1880 közötti építkezések
5. 1880–1900 közötti építkezések
6. 1900–1920 közötti építkezések
7. 1920–1945 közötti építkezések
8. 1945–1965 közötti építkezések
9. 1965 utáni építkezések
0. egyéb

A **beépítés funkcióját** tíz különböző kategória részletezi:

1. lakóterület
2. üdülőterület
3. közintézmények
4. ipari terület
5. mezőgazdasági terület
6. víz, vízgazdálkodási, közmű terület
7. közlekedési terület
8. park, parkjellegű terület (temető, sport stb.)
9. erdő
0. egyéb

A **környezet domborzati viszonyaival** foglalkozó vizsgálat tíz kategóriája:

1. sík terület
2. északi lejtő
3. keleti lejtő
4. déli lejtő
5. nyugati lejtő
6. észak-dél irányú völgy
7. kelet-nyugat irányú völgy
8. egyéb völgy
9. tető, fennsík, hegyhát, gerinc
0. egyéb

A növényzet állapotát, a **zöldfelületek** vizsgálatát segítő tíz kategória:

1. összefüggő zöldfelület beépítés nélkül
2. összefüggő zöldfelület minimális beépítéssel
3. összefüggő és kertes zöldfelület vegyesen
4. kertes zöldfelület
5. keretező és kertes zöldfelület vegyesen
6. keretező zöldfelület
7. zárványos és keretező zöldfelület vegyesen
8. zárványos zöldfelület
9. nincs zöldfelület
0. egyéb

Tekintettel a paraméterek számának ugrásszerű megemelkedésére, azok kombinációinak száma már hatványozottan növekszik. Ha a finomított analitikus vizsgálatot egész Budapestre ki kívánjuk terjeszteni és ennek eredményét rögzíteni, az óriási adattömeg tárolására és felhasználására kézenfekvőnek tűnik a számítógép alkalmazása. Ez ugyanis az egyetlen vizsgálati módszerünk, mely tisztán objektív, mérhető és ezért programozható paraméterekkel dolgozik. És már ennek a módszernek az alkalmazása is lehetővé teszi a Rózsadomb déli lejtőjén a 60-as években épült 6 szintes irodaépületnek a megkülönböztetését, az északi lejtőn a 80-as években épült kétemeletes társasháztól, tekintve, hogy ez a kettő a közelítő analitikus vizsgálat alapján egy övezetbe is kerülhetett (182–183. kép).

A kronologikus vizsgálat pontosságát a fellelhető térképek idősíkjai határozzák meg. Minden további közbenső állapot újabb információval szolgálhat a homogén karakterzónák alaposabb megismerésére. Mindenesetre a korban egymást követő térképek összevetésének egyik tanulsága volt, hogy minél nagyobb épületegyüttes épült meg egy korban minél rövidebb idő alatt, annál meghatározóbb környezete karakterének tekintetében (például a Lipótváros) (184. kép).

A vizsgálati módszerek paramétereinek finomításán túl, azok súlyozása is eredményezheti árnyaltabb, tónusosabb kép előhívását. Ha elfogadjuk, hogy „az ember elsődleges viszonyulása környezetéhez alapjában térbeli meghatározottságú” (Hajnóczy Gyula: Vallum – intervallum) úgy a karaktert erősebben befolyásolja a beépítés típusa és magassága, mint például funkciója. A növényzetnek is eszerint meghatározóbb a téralkotó szerepe, mint levegőtisztító vagy zajcsökkentő funkciója.

A karakterelemzésnél nem hagyható el egyes területek értékeinek, építészeti minőségeinek felkutatása és elemzése. Ez jelenti az eszmei (erkölcsi) és a meglévő állapotot mutató fizikai (műszaki állapot) értékek rögzítését, és ezek egymásra hatásának vizsgálatát. Egy eszmeileg nagy értékű – pl. egy régi, a maga nemében egyedi épület – műszaki állapotában nyilvánvalóan jóval magasabban van az a küszöb, amit ha elér, már reménytelen a hanyatlási folyamat megfordítása. Ez az állításunk természetesen nem csak egy épületre, de egész utcákra, tömbökre is érvényes lehet. A mellékelt képen a Budapest területén már egyre ritkábban előforduló olyan falusi, kisvárosi házsor látható, mely műszaki állapotát tekintve a hanyatlás végső stádiumában van, és így bontása elkerülhetetlen (185. kép).

A területeken belüli finomítás eszköze lehet még a **különlegesség**, a **kivétel** kategóriájának bevezetése. A Budapest szálló szabadon álló, hengeralakú tornya a városias beépítésben, vagy az aszfalttengerben véletlenül megmaradt 100 éves fa olyan tipikus jegyei egy-egy területnek, melyek pont különlegességüknél fogva válnak karakteres elemmé az adott helyen (186. kép).

Vagy ugyanígy jellemezhet egy területet egy **paraméter hiánya**. A beépítés folytonossági hiányai (foghíjas területek), a kortalanság (amatőr épületfelújítások, rossz bővítések, tetőtér-beépítések), a kipusztult növényzet adott esetben meghatá-

182

183

184

185

186

76 rozóbbak lehetnek egy-egy területre, mint a mérhető, meglévő paraméterek (187. kép).

Eddig a házak felett repülve, utcákba és udvarokba felülről bepillantva vizsgáltuk a várost. Azok a karakterjegyek, melyek ilyen távolságból felismerhetők, olyan objektív jegyek, melyek az igazságnak az egyik felét tárják fel. Nincs mese, le kell szállni, végig kell sétálni az utcán, emberekkel ütközve, kapualjakba beosonva, házak részleteit kézzel végigtapogatva, lefényképezve.

Nyilvánvalóan minél jobban ráközelítünk egy részletre és azt minél tovább, minél többször nézzük, viszonyunk vele annál bensőségesebb lesz, a róla alkotott képünk pedig annál szubjektívebb. Ennek a szubjektív vizsgálódásnak az eredménye lehet újabb karakterjegyek felismerése, mint például az:

Alkalmazkodási karakter:

A kialakult struktúrális karakter és a környezet viszonya. Hogyan vette figyelembe a telepítés a földrajzi, természeti környezet adottságait és a fejlődés miként viszonyul a mai meglévő épített környezethez?

Vizuális karakter:

Az a kép, mely az utcán sétáló ember horizontján készült felvételek, vizuális élmények alapján alakul ki egy városrészről.

Tradíció-karakter:

A lakók történeti érzékenysége. Van-nincs? Büszkék rá-nem érdekli őket?

Installációs karakter:

Az építészeti adottságokat kiegészítő tárgyak összességének jellege. Utca, járdaburkolat, utcaburkolat, vezetékek, reklámok, reklámtáblák stb.) (188. kép).

Közlekedési karakter:

A forgalom jellege általában: gyalogos, motorizált, egyéni-, tömegközlekedés. Együtt-külön, felszínen-felszín alatt.

Levegőszennyezés – parkolás (189. kép).

Kommunikációs karakter:

A hírcsere, a kapcsolat jellege. Elszigetelt-e a terület, vagy jó kapcsolatai vannak közvetlen, illetve távolabbi környezettel?

Tevékenység – akciókarakter

Jellemző foglalkozásformák. Mivel foglalkoznak a lakók? Miben nyilvánul meg mindez?

Happening karakter:

Jellegzetes, de csak időnként történő események. Jellemző szinterei ezeknek a happeningeknek (190. kép).

Efemer (időleges) karakter:

Más-más arcát mutatja egy terület nappal, este, éjjel, illetve tavasszal, nyáron, ősszel vagy télen (191. kép).

187

188

189

190

191

A szubjektív vizsgálódásnak egy újabb lehetősége lehet, hogy a homogén karakterű területeket, mint élő egyedeket szemléljük, melyek állandó változásban vannak. Születnek, élnek és meghalnak. Vizsgálatunk szempontjából először nem annyira a folyamat, mint inkább annak egy-egy stádiuma lehet fontos. A változást öt, törvényszerűen egymást követő állapottal tudjuk leírni:

- a születés
- a fejlődés
- az érettség
- a hanyatlás
- és a halál állapotaival.

A **születés** állapotában azok a területek vannak, melyeket eddig a város egyáltalán nem vett figyelembe, megfélekezve róluk vagy tudatosan háttérbe szorítva. Ám kedvező fordulatok – új beruházások, szomszédos területek terjeszkedése – hatására a terület elkezd élettől megtelítődni és megmozdul. Az újjászületés nyomai fedezhetők fel ezen a belvárosi homlokzaton (192. kép).

A **fejlődés** talán a legizgalmasabb állapota egy területnek. Mivé fejlődik és milyen ütemben az újszülött? Milyen egyéniség lesz, hogyan fog beépülni a nagy egészbe? A belváros eddig elhanyagolt és most beépítésre kerülő területei például ilyenek (193. kép).

Az **érettség** a fejlődés eredménye, annak gyümölcse. A legkiegyensúlyozottabb, legharmónikusabb állapot. Az ilyen stádiumban lévő terület éli „legszebb férfikorát”, környezetére kisugározva rendíthetetlen nyugalmát. Ilyen lesz reméljük rövidesen a Budai vár területe, és talán sokáig ilyen is marad (194. kép).

Sajnos az élet nem állítható meg. Az érettséget követi a **hanyatlás** állapota. A városrész kezd veszíteni varázsából, az emberek és a pénz elpártolnak tőle. Házai egyre kopottabbak lesznek, az élet lassan kiköltözik belőle. Ilyen karakterű területből sok van Budapesten. A hanyatlásnak olyan kezdeti stádiumában van például a Frankel Leó utca, ahol talán még visszafordítható e negatív tendencia (195. kép).

És mivel a folyamat egy pont után visszafordíthatatlan, a hanyatlás a **halál** állapotához vezet. Az élet kiszáll a területből, lakói, használói magára hagyják. Falai a letűnt múlt tárgyi emlékeivé válnak. Budapest iparterületeinek többsége ebben a stádiumban van (196. kép).

Ezek közül a halál **statikus**, míg a többi **dinamikus** állapot. A homogén karakterű területek ilyen típusú egy időpontban történő állapotmeghatározása elengedhetetlen ahhoz, hogy bizonyos jegyeket reálisan tudjunk értékelni, majd a változás folyamatába illeszteni.

A stádiumoknak **nem a minősítése**, hanem az **azonosítása** a fontos. Nem mondhatjuk, hogy egy városrész vonatkozásában a születés jobb állapot a hanyatlásnál, de mindenképpen másfajta. Az észlelhető tendenciák más irányba vezetnek, és a szükséges teendők, beavatkozások is más jellegűek. De erről vizsgálatunk harmadik szakaszában lesz szó.

A vizsgálatnak ebben a fázisában még végig kell olvasnunk, mit írnak Budapestről irodalmunk ma élő (Karinthy Ferenc, Esterházy Péter) és a már csak könyveikből megismerhető

192

194

195

196

193

78 nagyságai (Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes, Márai Sándor), és egyre jobban fogunk közelíteni a valódi, igaz és hangulatában is pontos képhez.

Meg kell hallgatni régi idők tanúit városrészek múltjáról, hagyományairól, helytörténetéről, és meg kell idézni a múltat a még fellelhető tárgyi emlékekkel is. Hogy lehetne megismerni valakit anélkül, hogy hallhatnánk régi történeteit, láthatnánk életének maga köré gyűjtött tárgyi emlékeit?

A leírt, térben és időben egyaránt kiterjedő vizsgálatunk lehetőséget adhat számunkra, hogy igazi, saját **jelzős nevet** adjunk valamennyi homogén karakterű, a karaktervizsgálat első szakaszában körvonalazódott területnek.

Az **értékkataszter (karakter-kataszter)** a mi értelmezésünkben nem lenne más, mint az előzőekben ismertetett vizsgálatokat Budapest valamennyi homogén karakterű területére elvégezni, és a vizsgálat eredményét képekkel, rajzokkal illusztrált albumban területenként dokumentálni. Ez meglehetősen nagy és időigényes munka, de a külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy értékeink megmentésének és megőrzésének a ma ismert egyetlen módja.

Elképzelésünk reális voltát az ezen a téren megtett első hazai lépések is igazolják. Készült ilyen jellegű munka Esztergom királyi városára, Szent-György mezőre, Szekszárd–Bartinára. Ez a mindennapi gyakorlatban nagyon jól használható kézikönyv forma – az általunk javasolt vizsgálati módszerekkel kiegészítve – lenne a tulajdonképpeni **érték-(karakter-) kataszter**.

Az értékkataszterben a fentieken túl egy-egy helyszínre, annak karakterérzékenységétől, építészeti értékeitől, életének stádiumától függően, az építésengedélyezés során jóváhagyási szintek megállapítását tartjuk fontosnak. Míg egy karaktergyenge, hanyatló külterületen egy családiház engedélyezéséről az építésügyi előadó egyszemélyben dönthet, egy fejlődő karakterű, új területen ugyanez fővárosi szakértői bizottság szintű döntést igényel, esetleg a műemléki hatóság bevonásával.

A vizsgálat második szakaszának végső célja minden homogén karakterű területre egy olyan tervezési segédlet összeállítása, mely az értékkataszter esszenciája és a következőket tartalmazza:

- a karakterzóna történeti áttekintését adatokkal, rajzokkal, képekkel
- a jellemző karakterjegyzéket a nagy összefüggésektől az apró részletekig, sok képpel,
- az adott területen a potenciális építési lehetőségeket (üres telek, bontás-építés, ráépítés, tetőtérbeépítés) 1:2000-es terven,

- a javasolt szabályozást 1:2000-es terven,
- az engedélyezési eljárás besorolását, annak jóváhagyási szintjét.

Ez a munkarész sem lenne előkép nélküli. A 44. kép mutatja azt az osztrák példát, melynek sok színes ábrával és fotóval kiegészített változata, kétlapos (négyoldalas), könnyen kezelhető formában rendkívüli segítséget nyújthatna a beruházási és építési tevékenységben.

A tervezési segédlet segít:

- az **építetőnek** azzal, hogy az építési lehetőségek és a helyi karakter bemutatásával a számára legkedvezőbb helyszínt tudja kiválasztani és elképzeléseit térben elhelyezni,
- a **tervezőnek** azzal, hogy tárgyalási alapot kap az építetővel és a hatósággal való kapcsolatában,
- a **hatóságnak** és az engedélyezési kérelmeket véleményező különböző **fórumoknak** azzal, hogy tartalmaz információkat nyújt a tervek megértéséhez, elbírálásához,
- a **politikai és gazdasági vezetőknek** ugyancsak az áttekinthető, tömör tájékoztatással a távlati fejlesztési koncepciók kidolgozásában és azokkal kapcsolatos döntések meghozatalában.

A karaktervizsgálat harmadik szakasza

– az eredmények összesítése (a karakterterv)

Az előzőekben ismertetett módszerekkel Budapest valamennyi homogén karakterű részterületét vizsgálat alá vettük. Ha a vizsgálatok eredményét az egész városra grafikusán ábrázoljuk, létrejön egy meglehetősen nagy számú, változatos színekben pompázó elemből álló mozaikkép. Ez lenne Budapest?

Aligha, de benne van. Csak mint a színeket megkülönböztetni tudó, egészséges szem az orvos mozaikképéről, itt is további **intelligens vizsgálódás** szükséges ahhoz, hogy sokszínű mozaikunkból megláthassuk és mások számára is láthatóvá tegyük a várost, mint egészet.

Az ilyen intelligens vizsgálódás eszköze lehet egy új fogalom bevezetése. Ez a **karakterintenzitás**, mely lehet abszolút kategória, amennyiben intenzív karakter annyit jelent, hogy karakteres, de lehet relatív kategória is, és akkor két karakter összehasonlítására, összemérésére szolgál. (Kettő közül melyik az erősebb?) A karakterintenzitást mindkét értelemben mérni lehet. Amennyiben a karakterintenzitást mérő műszerünk érzékenységét fokozzuk a várost vizs-

gálva, úgy jelennek meg egymás után a különböző kisugárzású **karakterközpontok** a térképen, mint a fények a lassan sötétedő égbolton. Budapest ilyen típusú „csillagtérképének” megrajzolása az intelligens vizsgálódás egyik eredménye lehet. Feltétlenül fontos a különböző intenzitású karakterközpontoknak egész Budapest területén történő feltérképezése, hogy ezek kisugárzása egy-egy konkrét területre egyértelműen lemérhető legyen.

Egy-egy vizsgált terület építészeti karaktere nemcsak önmagában érdekes, hanem a szomszédaihoz való viszonyában is. Miben hasonlít, miben különbözik szomszédjától? Továbbá milyen külső karakterközpontok hatása alatt áll, azok erővonalai hogyan sűrűsödnek, metszik egymást az adott zónában? Ez különösen érdekes lehet egy konkrét építési helyszín vizsgálatánál.

Az építészeti karakter tudatos vizsgálata mellett legalább annyira fontos annak tudatos alakítása, vagy a kialakulás feltételeinek megteremtése.

- A **karakterközpontok** közelében különösen törekedni kell a jellemző jegyek, értékek megőrzésére és a karakterintenzitás fokozására.
- A **gyenge karakterű** területeken a kívánatos jelleg meghatározása helyett egy olyan kikristályosodási folyamatnak a feltételeit javasoljuk megteremtteni, mely szabad lehetőséget és elegendő időt ad az önálló arculat kialakulására.
- Azokon a területeken, ahol az épített környezet nem alkalmazkodik a természetihez, és ahol az emberek már nem képesek követni a művi környezet változását építészeti-, kertészeti beavatkozások szükségesek.
- Az ún. **hiányparaméterek** pótlásával a kivételek kategóriájának a meglévő pozitív különlegességekre való szűkítése lehet a kitűzött cél.

Kicsit részletesebben kell foglalkoznunk azokkal a teendőkkel, melyek a fejlődésük különböző stádiumában lévő, homogén karakterű területek kezeléséhez szükségesek.

Megállapítható, hogy a születés, fejlődés és érettség állapotai a hanyatlás és halál állapotához képest feltétlenül pozitív töltéssel rendelkeznek. Ezért ezen állapotok mielőbbi elérését, minél tartósabb fennmaradását támogatni, alapvetően pozitív beavatkozást jelent.

A **születésnél** és **újjászületésnél**, ha az „újszülött” életképes, a bábáskodás lehet a feladatunk. Segíteni a születést, hogy az az „újszülöttet” minél kevésbé viselje meg, lehetőleg torzulások

nélkül jöjjön a világra. Ez a területben rejlő lehetőségek tudatosítását jelenti, hogy annak a gazdái tisztában legyenek az előttük álló reális alternatívákkal, a lehetséges fejlődési irányokkal.

A **fejlődés** stádiumában lévő területen meg kell vizsgálni magának a fejlődés folyamatának kezdeteit és várható eredményét. E folyamat optimális idejét meghatározva szükségesek a különböző helyeken a különböző intenzitású beavatkozások, figyelembevéve a terület karakterének természetes érési folyamatát is. Megfelelő időben, megfelelő helyen, megfelelő anyagi fedezettel rendelkező építészeti beavatkozás egy adott területen előre vetítheti a harmónikus felnőtt kor képét.

A kialakult karakterű, az **érettség** állapotában lévő területeknél – nagyon érzékenyen reagálva a kiegyensúlyozottságot veszélyeztető változásokra – azon kell lennünk, hogy a veszélyhelyzeteket folyamatosan elhárítva, ezt az állapotot minél tovább fenntartsuk. Ezzel nem csak a meglévő karakter-értékeket védjük, hanem azok további megerősödését támogatjuk. Így magának a területnek, de egész Budapestnek is új értékeket teremthetünk.

Minden erőfeszítésünk ellenére előbb-utóbb beindul a **hanyatlás** folyamata. Ha ez elér egy kritikus szintet, ahonnan e folyamat visszafordíthatatlanná válik, minden beavatkozás csak az elhalási idő elnyúlását eredményezi. Ehelyett javasoljuk az ilyen állapotban lévő területeken a meglévő értékek rendkívül alapos felmérését, védelmét, azaz átmentését egy új életre, melynek ezzel egy minőségileg magasabb szintű újraindulását tesszük lehetővé.

Kissé paradox módon a **halál** állapotában rejlik a legtöbb lehetőség (197. kép). Itt halmozódnak fel azok az erők, feszültségek, indulatok, melyek egy kritikus pontot elérve, megfelelő anyagi érdekeltséggel találkozva a terület **újjáéledéséhez** vezetnek (198. kép), és hosszú időre megszabják, milyen ívű életpályát fut majd be (199. kép). Egy korai, előkészítetlen döntés esetleg könnyű születést, de rövid életet (pl. lakótelepek) (200. kép), míg egy megalapozott, a város szerves fejlődését szem előtt tartó, megfelelő anyagi háttérrel rendelkező, tudatos beavatkozás egész Budapestre pozitív hatással bíró, tartalmas, nagyívű életpályát indíthat útjára (a Szent István park és környéke ilyen) (201. kép).

Rendkívül fontos lehet az egymással szomszédos területek állapot- és hatásvizsgálata. Egy dinamikus fejlődésben lévő városrész serkentőleg hathat hanyatló szomszédjára, de természetes, hogy e hatások többnyire kölcsönösek.

A vizsgálat harmadik szakaszát feltétlenül meg kell előznie a másik kettőnek. Egészen bizonyos, hogy az első két szakasz készítése során az ebben a fejezetben ismertetett módszerek köre még bővülni fog. E módszerek alkalmazásával létrehozható **karaktertervről** ezért egyelőre még csak vázlatos elképzeléseink vannak.

Az **értékkataszterrel** összehasonlítva, a **karakterterv** annyival több, hogy a homogén karakterű területek határait átléptük, azoktól távolodva egyre nagyobb léptékű összefüggéseket fedezhetünk fel közöttük. A közvetlen szomszédától indulva és a városhoz, mint egészhez közelítve a kölcsönhatások olyan szövevénye jön létre, melynek megfelelő grafikus ábrázolására még mintát sem tudunk bemutatni. Fontos szempont kell, hogy legyen az összefüggések egyszerű áttekinthetősége és könnyű kezelhetősége a karakterterv készítésénél.

A harmadik szakasszal lezárult a vizsgálatok sora. A következő fejezetben a különböző szintű karaktervizsgálatok eredményének alkalmazási lehetőségeit szeretnénk ismertetni.

197

198

199

200

201

A karakterterkép, az érték(karakter)kataszter és a karakterterv hasznosítási és alkalmazási területei

A homogén karakterű területek lehatárolása, karakterjegyeinek azonosítása, típusaik meghatározása nem öncélú feladat, jóllehet alkalmazott alapkutatásnak tekinthető. Emellett a fővárosnak elsősorban az egyes telkekre, felépítményeire és a térszint alatti műszaki létesítményekre vonatkozó, alapvetően **mennyiségi** jellegű adatbázisát egy területi aggregációban kifejezett, alapvetően **minőségi** jellegű információval egészíti ki. Míg az előbbi állapotjellemzőket tartalmaz, az utóbbi **érték-szemléletű** és nem csak a kialakult karaktereket, hanem azok megőrzésének, továbbfejlesztésének és alakításának szempontjait is meghatározza. Ennek megfelelően felhasználásuk sokrétű lehet annak megfelelően, hogy egy új övezeti rendszer alapvetésének tekintjük, a hatósági munka szakszerűségének elmélyítését várjuk tőle, s az egyes városrészek identitástudatának kialakításához használjuk fel, építési ajánlások készülnek belőlük, vagy netán várospolitikai koncepció épül rájuk. Az alábbiakban a jellegzetes alkalmazási lehetőségeket tekintjük át.

Építési övezetek meghatározása

A BVSZ korszerűsítését – amelyik várhatóan az új építési törvény megalkotása után sürgősen aktuálissá válik – idejében elő kell készíteni. Az előkészítő munkálatok egyik legfontosabb fázisát a Főváros karaktervizsgálata képezi. Az előzőekben leírt módszer, amelyik várhatóan jóval differenciáltabb környezeti egységeket, típusokat és altípusokat eredményez, mint amilyent a jelenleg övezeti terv, alapja lehet egy új, érzékenyebb **övezeti rendszer** kialakításának. Ma még nem tudni, hogy az új BVSZ koncepcionálisan a régi javított változata lesz-e, vagy csupán keretszabályozás, amelyre kerületenként eltérő övezeti rendszerek épülnek. Elképzelhető az is, hogy a Főváros kidolgoz egy új övezeti tervet, de a kerületeknek minden esetben joga és kötelessége lesz azok differenciálása, az építési előírásoknak az egyes kisebb térségek adottságai, karakterológiai jellegzetességei alapján történő finomítása. Akárhogyan is alakul az új övezeti

koncepció, az általunk javasolt módszer az építési előírások homogenitása alapján kialakítható övezetek számánál lényegesen több, egymástól karakterológiaiailag különböző területi-környezeti egység definiálásához vezet. Erre azonban szükség is van, mert véleményünk szerint egy övezeti rendszert módszertanilag kétféleképpen lehet megközelíteni:

- **deduktív** módszerrel, amikor egy előre meghatározott, kevésszámú, egyszerű fizikai paraméterekkel definiált övezet-típusba utólag kell minden területet besorolni és
- **induktív** módszerrel, amikor először a város tényleges, differenciált térbeli struktúráját térképezik fel és ennek alapján kerül sor – az előbbitől nyilván eltérő számú – övezet meghatározására.

Nyilvánvaló, hogy a **deduktív módszer** egyszerűbb, de arra készteti a döntéshozókat, hogy minden területet belekényszerítsenek egy előre meghatározott mintába. A deduktív szabályozás jellegzetesen a centralizált politikai rendszerek eszköze arra, hogy minden változás ellenőrizhető legyen, az építési előírások pedig alkalmasak legyenek biztonsági és ideológiai szempontok érvényesítésére. A demokratikus politikai rendszerek nem csak a döntési jogokat osztják le szívesen a lokális szintekre, hanem biztosítani kívánják azok jogát és lehetőségét saját környezeti arcukat megtartására és meghatározására. Ezért az övezeti rendszer **induktív módszerrel** történő kialakítása nem csupán műszaki építésrendészeti, hanem politikai funkciót is hordoz. Az általunk alkalmazott módszer, aminek segítségével várhatóan többszáz homogén karakterű terület meghatározására van mód, lehetővé teszi az övezetek kerületi vagy annál is finomabb meghatározását, de alapját képezheti egy fővárosi városrendezési keretszabályozás kidolgozásának is.

Területegységek, kerületek, városrészek és a Főváros identitásának meghatározása

A kidolgozott módszer segítségével előállíthatók a Főváros homogén karakterű területegységei, ill. azok tipológiája. Ez a tipológia azonban aggregációra szorul. Az aggregálódás várha-

tóan ki fogja mutatni a kerületek vagy egyes városrészek történelmileg-földrajzilag és környezet-karakterológiailag meghatározható identitását. Erre már azért is szükség van, mert a legtöbb kerület (városrész) eléri egy magyarországi középváros nagyságrendjét. Természetes, hogy e nagyobb városrészek több, egymástól jól megkülönböztethető részből állnak össze. Nemzetközi tapasztalat, hogy egy-egy európai nagyváros jellegzetes környezeti és társadalmi-funkcionális városrészéről is nevezetes, jöllehet e városrészek nem mindig esnek egybe az adminisztratív-igazgatási határokkal. A bécsi Grinzing, a londoni Chelsea, a párizsi Marais negyed vagy a 19 kerület nemzetközileg is eleven identitással rendelkeznek, de ugyanígy Újpest, Erzsébetváros, Budafok, Újlipótváros stb. potenciális „személyiségek”, amelyek nem egyszer különböző övezeti jellegű részekből tevődnek össze.

A Fővárosnak ezek a potenciális „személyiségei” már nem vizsgálhatók önmagukban, mert arculatukhoz alapvetően hozzátartozik a város egészében elfoglalt helyük, szomszédságuk, mindazok a fizikai és nem fizikai viszonylatok, amelyek együttese meghatározza a „genius loci”-t, a **hely szellemét**. A „hely” valójában nem csak földrajzi, hanem társadalmi és spirituális fogalom is, aminek átélhetősége túlmutat a pusztán fizikai-építészeti meghatározottságon és már közvetlenül érinti a „budapestiség” és ezen belül a lokális kötődés mindaddig elhanyagolt dimenzióit. E dimenziókkal még akkor is foglalkozni kell, ha az elmúlt évtizedek szellemi elsivárosodása miatt e jelenségtől sokan a „tudományos” megragadhatóság lehetőségét elvitatják és „pusztán” szubjektív jelentőséget tulajdonítanak neki.

Ahogy az organikus világban igaz, hogy az egész nem azonos a részek pusztán összegével, úgy az önálló identitással rendelkező városrészek – amelyeknek nem véletlenül van már ma is nevük – nem lesznek leírhatók pusztán az őket alkotó jellegzetes mikroövezetek halmazával. A munkának ez a fázisa már nem egyszerűen egy lehetséges műszaki-építészeti övezet paramétereinek meghatározására szorítkozik, hanem egy **várospolitikai koncepció** alapjait vetheti meg. A vizsgálatnak ebben a szakaszában előtérbe kerül a **fejlesztési potenciál** témája, ami közvetlenül lefordítható a **fejlesztési stratégia** nyelvére.

A fenti logikából adódik, hogy ebben a fázisban fel kell vetni azt a kérdést is, hogy vajon Budapest azonos-e az előzőekben meghatározott, saját arculattal és fejlődési potenciállal rendelkező városrészek együttesével, vagy van-e esetleg valami olyan többlet, ami éppen ebből az aggregációból származik? Valószínű, hogy Budapest „budapestiségét” nem önmagában, hanem az országban, sőt Közép-Európában be-

töltött sajátos szerepének függvényében lehet csak megközelíteni. Ilyen összefüggésben vizsgálva nyilvánvaló a környező országok nagyvárosaival való összehasonlítás lehetősége. Ezen a szinten új minőségek léphetnek színre, amelyeknek komoly várospolitikai hatásuk lehet. Ha ehhez hozzávesszük Budapest nemrég visszanyert geopolitikai helyzetének elemzését, nem nehéz belátni, hogy a Főváros karaktervizsgálata messze túlmutat az övezeti „rendszerváltás” előkészítésének jelentőségén.

Építési ajánlások

Az eddigi gyakorlatban az építési engedélyezés folyamata az állampolgárok számára bürokratikus eljárást jelent, amiben a hatóság – sokszor előre ki nem számítható módon – csak defenzív tiltó eszközökkel képviseli azt a kontrollmechanizmust, aminek a célja eredetileg a közösségi érdekek érvényesítése volt. Ha a hatósági eljárást „humanizálni” akarjuk, akkor e hagyományos defenzív magatartásból célszerű lenne kilépni és megkísérelni kialakítani a „támogató”, „segítő” hatóság imázsát. A munka célját képező karaktervizsgálat a jelenlegi övezetekhez képest sokkal finomabb környezeti egységeivel megteremtheti a hatósági munka pozitív, támogató-tanácsadó-segítő funkciójának a feltételeit. Amennyiben ugyanis e környezeti egységek nem csupán a fizikai környezet jelenlegi állapotát jellemző adatokat, hanem annak karakterét, értékeit, azok megőrzésének és továbbfejlesztésének lehetőségeit is tartalmazzák, akkor mindezek ajánlasként – és nem előírásként – várhatóan pozitív irányban befolyásolhatják az építési szándékot. Mindennek alapját az az érték(karakter)kataszter képezi, aminek módszertani elveit már kifejtettük.

Az érték(karakter)kataszterből készülő tervezési segédlet egy olyan prospektus formájában jelenne meg, amelyet az építkezni szándékozó már a telekkönyvi kivonat kézhezvételekor kézhez kapna. A prospektusban a hatóság – a helyi közösség nevében örömmel üdvözi az építkezőt és szíves tudomására hozza, hogy milyen értékes, régi hagyományokkal rendelkező területről van szó, és hogy mennyire örül, hogy az építkezéssel hozzá fog járulni a hely hírnevéhez és arculatának megőrzéséhez. Ezután a prospektusban fel kell hívni a figyelmét, hogy milyen sokféleképpen lehet építkezni – bemutatva vázlatosan a beépítési lehetőségeket. Igen valószínű, hogy az építészetben járatlan építető el fog gondolkozni az ajánlásokon, de még valószínűbb, hogy ily módon a „kemény” szabályozási kötöttségek is betarthatók, inkább, mint a hagyományos módon. Ha ehhez hozzávesszünk egy tárgyalóképes építési előadót is, ak-

kor a siker esélye megnő. Mindennek az a feltétele, hogy rendelkezésre álljon egy alaposan végiggondolt értékkataszter.

A környezeti karakter publicitásának megteremtése

Építési kultúránk egyik súlyos elmaradottsága a környezeti értékrend, az építészeti örökség, a helyi identitást képviselő adottságok publicitásának szinte teljes hiánya. Az emberek többségében legfeljebb a tudat küszöbén él valami halvány kötődés a lakóhelyi környezetéhez, de e kötődés a legritkább esetben válik tudatossá és még ritkább a tájékozottság. Városrészeink fizikai és erkölcsi leromlása mögött is nem csupán a tulajdonlás hiánya és a pénzsűke, hanem ez az érdektelenség áll. Ezért a karaktervizsgálat eredményeit különböző, egyidejűleg szervezett akciók és projektek formájában el kell juttatni azokhoz, akikre elsősorban tartozik. Az alábbiakban a helyi közösségek környezettudatának kialakítására sorolunk fel néhány javaslatot, amelyek a karaktervizsgálat eredményeire épülhetnek.

Helyszíni kiállítások

A publicitás megteremtésének legegyszerűbb eszköze az adott hely környezetépítészeti értékeit, adottságait, problémáit bemutató kiállítás szervezése. A karaktervizsgálat eredményeire épülve, de adott esetben attól függetlenül is célszerű lenne az iskolákban pályázatot kiírni a lakóhelyi környezet néhány jellegzetes részének bemutatására. A fotókból, régi levelezőlapokból, térképekből, újságkivágásokból, rajzokból és interjúkból összeállítható kiállítás fölkeltheti a lakosság érdeklődését és el nem hanyagolható nevelési szerepe lenne az értékrendekre legfogékonyabb korosztályban. Még hatékonyabb egy kiállítás, ha – megfelelő helyiség birtokában – állandóvá válik. Ha a kerületi önkormányzat valóban akarja a lakossági kapcsolatokat, e kiállító helyiségben tenné ki a környezetet érintő terveket, hozzájárulna prospektusok kiadásához és ezzel egy folyamatos párbeszédet kezdene az érintettekkel. Mindennek szakmai alapját a karaktervizsgálat képezheti – amiről könnyen kiderülhet, hogy továbbfejleszhető és ebben éppen a helyi lakosság észrevételeit lehet hasznosítani. A karaktervizsgálat így kiléphet szakmai elszigeteltségéből és sterilitásából – vállalva a megmérettetést és a párbeszédet. Kiderülhet az is, hogy a karaktervizsgálat nem csupán egy dokumentum, hanem egy folyamat, ami élővé teheti a tervezést és az értékmentést.

A publicitás hiányának jellegzetes megnyilvánulása, hogy Budapest nagyhírű városrészeiről, kerületeiről semmiféle kiadvány nem kapható. A turisztikai jellegű, önmagában európai színvonalú Budapest képeskönyvekben sajnos nem az igazi Budapest jelenik meg. A karaktervizsgálatok eredményeinek felhasználásával adódik a lehetőség egy „Az ismeretlen Budapest” c. könyv megjelentetéséhez, sőt, egy kiadványsorozat lehetőségei is adottak. Legalább ilyen fontos lenne azonban az, hogy valamelyik kerület kezdeményezzen egy kerületi kiadványt, amelyik az egészséges lokálpatriotizmus jegyében publicitást teremt mindannak a környezeti értéknek, ami a kerület identitását meghatározza. Valószínű, hogy egy jó értelmű versengés indulna el a kerületek között – nem beszélve arról, hogy egy külföldi vállalkozó számára egy ilyen kiadvány milyen fontos támpontot jelentene. Feldolgozatlan az egyes kerületek történelmi monográfiája is. Egy ilyen sorozat ezt a szerepet is felvállalhatná. Tudjuk, hogy mindent él egy-két nyugdíjas tanárember, akik esetleg évtizedeken át gyűjtötték az adatokat és boldogok lennének, ha munkájukra szükség lenne.

Ökológiai túrák

Budapest turisztikai szempontból nincs kihasználva. A városnéző túrák útvonala behatárolt, de nincs választék a különböző érdeklődésű turisták számára. Ha pedig egy építész vagy városrendező szakembernek kell bemutatni a várost, térképen kell elmagyarázni, hogy hol van a Wekerle-telep, hol vannak a magyar BAUHAUS-házak, hol vehet szemügyre egy jellegzetes szoc.reál lakótelepet, hogyan nézheti meg a magyar szecesszió szétszórt építészeti emlékeit. Szélesebb érdeklődésre tarthatna számot azonban egy olyan „túra”, amelyik arra vállalkozik, hogy az ismeretlen Budapest sokarcúságát tárja fel. Már van hagyománya egy olyan ökológiai túrának, amelyik elindul valahonnan a Belvárosból egy előre jól megszerkesztett sugárirányban, amelyik a Főváros egy jellegzetes keresztmetszetét tárja fel. E keresztmetszetben egy-egy megállás és kiszállás reprezentálja a történelmi fejlődés egy-egy tipikus megnyilvánulását és környezettípusát. Ez a módszer egyidejűleg a város időbeni fejlődését is végigköveti és ezzel mintegy fél nap alatt feltárja két évszázad fejlődéstörténetét. Ezeknek a sugárirányú, keretmetszettípusú ökológiai túráknak a kialakításához a karaktervizsgálatok bőséges anyagot szolgáltatnának. Biztos, hogy iskolai kirándulások, egyetemi programok, de hazai turisztikai ajánlatok közt is volna rá kereslet.

Végül fel kell hívni a figyelmet a televízió hihetetlen nevelő, tudatformáló szerepére, ami egyelőre Ráday Mihály műsorsorozatára korlátozódik. Élni kellene azonban a lehetőséggel és létre kellene hozni egy olyan sorozatot is, amely felvállalja az ismeretlen Budapest bemutatását, értékeinek és problémáinak feltárását – nem csak egy-egy épület vagy részlet megóvásának érdekében, hanem az ország és ezen belül a fővárosi lakosok tájékoztatására. A karaktervizsgálat jó kiindulásul szolgálhatna egy ilyen sorozat megszerkesztéséhez és valószínűleg népszerűségnek örvendene. Lehet, hogy a körzeti tv-adókban kellene elkezdni és valószínű, hogy egyidejűleg az egyes adások anyagát meg is kellene jelentetni.

Környezetkultúránk elhanyagoltságának

egyik alapvető oka a tájékozottság és a tudatosság hiánya.

Összefoglalóan úgy látjuk tehát, hogy Budapest karaktervizsgálata módszertanilag a következő lépésekből tevődhet össze:

- a homogén karakterű területekre történő bontás módszertani megalapozása (ami a jelen megbízásunk tárgya);
- a homogén karakterű területek meghatározása a Főváros egész területére, a karaktertérkép elkészítése;
- az egyes területek önálló vizsgálata, az érték(karakter)kataszter elkészítése;
- jellegzetes városrészek vagy kerületek karakterológiai jellemzése az előbbi adatok integrálásával, a karakterterv létrehozása.

Amennyiben a munka logikusan végigvihető, várható, hogy eredményei nem csak az építési hatósági munkában, hanem a várospolitikai fejlesztési stratégiáiban is felhasználhatók lesznek.

IRODALOMJEGYZÉK

A II. fejezetben felhasznált irodalom és tervek jegyzéke

- Allsopp, Bruce: Merre tart az építészet? Budapest 1983
(A mű eredeti címe: Towards a Humane Architecture, London 1974)
- Atlas der historischen Schutzzonen in Österreich, Band II. Wien 1981
- Bundesdenkmalamt: Steyerdorf, Wehrgraben–Wiesenfeld Wohn- und Industriebauten einer historischen Vostadt von Steyr in Oberösterreich
Wien 1987
- Düsseldorf an den Rhein- Aufbruch zu neuen Ufern Stadtebauliche, landschaftliche und verkehrliche Neugestaltung der Bereiche Rheinufer und Uterbilk
Düsseldorf 1987
- Gauss, Norbert: Baualteranalyse und Haustypologie. Dargestellt am Beispiel Schopperrau im Bregenzwald, Voralberg, Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege
Wien 1985
- Gauss, Norbert: Gedanken zur Erfassung, Gliederung und Darstellung von „Ensembles“ in gross-städtischen Regionen
Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, Wien 1983
- Gropius, Walter: Apollo in der Demokratie. Nyugat-Berlin 1967
- Heusser-Keller, Sibylle: Zehn Jahre Inventar der schützenswerten Ortsbilder der Schweiz (ISOS)
Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, Wien 1983
- Jeschke, Hans Peter–Pitschmann, Ernst: Orts-, Stadtbild dokumentation, Pilotprojekt des Europarates
Linz 1984
- Jeschke, Hans Peter: Ausgewählte Stichwörter zu Denkmalschutz, Landespflege, Naturschutz, Ortsbildschutz, Ortsgestaltung, Raumordnung, Umweltgestaltung und Umweltschutz
Linz 1980
- Jeschke, Hans Peter: Überlegungen zu einem „Umfassenden Kulturgüter- und Ortsbildkataster“
Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, Wien 1983
- Lynch, Kevin: The Image of the City,
Cambridge/Mass 1960
- Österreichische Kunsttopographie Bd. XLIV Die Kunstdenkmäler Wiens,
Wien 1980
- Tieb, M., Markelin, A. und Mitarbeiter: Stadtbildanalyse und Entwurf der Gestaltung für die Lübecker Innensadt,
Lübeck 1977
- Stadtbild Hamburg sorozatban:
Hamburger Binnenhafen-Stadtbilduntersuchung
Hamburg 1990
Granz-Neuenfelde–Francop–Gestaltungs-Leifalden, Milieuschutzfibel
Elhanggebeit Blankensee – Milieuschutzfibel
Hamburg 1986
Ortskern Duvenstedt – Milieuschutzfibel,
Hamburg 1989
Granz-Neuenfelde-Francop – Stadtbilduntersuchung
Hamburg 1990
Harvestehude – Milieuschutzfibel Hamburg 1989
Milieuschutzbereich – Gebietübersicht
Hamburg 1985
Milieuschutzbericht – Erläuterungen Hamburg 1985
Vorbildliche Bauten 1986. Dokumentation
Hamburg, Baubehörde Landesplanungsamt 1987
Vorbildliche Bauten 1989. Dokumentation
Hamburg, Baubehörde Landesplanungsamt, 1990
Wiener Schutzzonen, Bestandaufnahme und Grundlagensammlung der Rechtskräftigen Schutzzonen
Wien 1991
Wien 12 Meidling, Bezirksentwicklungsplanung, Strukturanalyse
Wien 1989

A III. fejezetben felhasznált irodalom jegyzéke

- Balogh István: Az építészeti forma
Tankönyvkiadó, 1984
- Dercsényi Dezső–Granasztói Pál: Vác
Műszaki Könyvkiadó, 1960
- Dercsényi Dezső–Pogány Frigyes
munkatárs: Szentkirályi Zoltán: Pécs
Műszaki Könyvkiadó 1956
- Granasztói György: A középkori magyar város
Gondolat, 1980
Magyar História Sorozat (Szerk.: Heckenast Gusztáv)
- Granasztói Pál: Budapest arculatai
Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980
- Granasztói Pál: Budapest egy építész szemével
Corvina, 1971
- Granasztói Pál: Építészet és urbanisztika
Akadémiai Kiadó, 1973
- Granasztói Pál: Ifjúkor a Belvárosban (1960–63)
Múltó világom (1968)
Itthon éltem (1970)
Magvető, 1984
- Granasztói Pál–Polónyi Károly: Budapest holnap
Gondolat Kiadó, 1959
- Hajnóczi Gy. Julius: Vallum und intervallum
Akadémiai Kiadó, 1988
- Hajnóczi Gyula: „Épület- és település-karakterológia”
BME, Sokszorosító üzem, 1991. OTKA-kutatás
- Hajnóczi Péter: A lakókörnyezetek térstruktúrája
Egyetemi doktori értekezés, 1986
- Jékely Zoltán–Sódor Alajos:
Budapest építészete a XX. században
Műszaki Könyvkiadó, 1980
- Kaiser Anna–Póczy Klára: Budapest római öröksége
Corvina, 1985
- Kathy Imre–Sz. Kürti Katalin:
Hajdúböszörmény építészete – képzőművészete
Hajdúböszörmény, 1979
- Károlyi Antal–Perényi Imre–Tóth Kálmán–Varga László:
A magyar falu építészete
Műszaki Könyvkiadó, 1955
- Dr. Korompay György:
A városrendezés korszerű kérdései
A Mérnöki Továbbképző Intézet 1941. évi
tanfolyamának anyaga, 1942
- Krcho János: Kassa városszerkezete,
ház- és telektulajdonosai a XVIII. században
Építés–Építészettudomány XXI. 1–4. sz. 1990
- Krcho János: Kassa helyrajza
Adalékok a történeti városközpont kialakulásához,
kandidátusi értekezés, 1991
- Locsmándi Gábor: Budapesti lakókörnyezetek
Rendezés és a megújítás teendői
Településtudományi közlemények 37., 1989
- Meggyesi Tamás: A városépítés útjai és tévútjai
Műszaki Könyvkiadó, 1985
- Dr. Meggyesi Tamás (munkatárs: Nagy Béla):
Magyarország hagyományos lakókörnyezeti
kultúráinak tipológiája ÉVM–LAKINFORM, 1986
- Dr. Meggyesi Tamás: Szekszárd–Bartina
Lakásinform Kft., 1990
- Dr. Meggyesi Tamás (munkatárs: Nagy Béla):
Utcák és terek az alföldi kertés településekben
ÉVM–LAKINFORM, 1988
- Merényi Ferenc: A magyar építészet 1867–1967
Műszaki Könyvkiadó, 1970
- Ottlik Gábor: A felsőoktatási intézmények részvétele
a településfejlesztést megalapozó kutatási
és tervezési munkában
Településfejlesztés 1991/4. sz.
- Perényi Imre: Korunk urbanisztikája
Műszaki Könyvkiadó, 1979
- Perényi Imre: Településtervezés
Tankönyvkiadó, 1972
- Perényi Imre: Város – Ember – Környezet.
A rekreáció a városépítésben
Műszaki Könyvkiadó, 1976
- Perényi Imre: Városépítéstan.
A városépítés története és elmélete
Tankönyvkiadó, 1978
- Pogány Frigyes: A szép emberi környezet
Gondolat, 1976
- Pogány Frigyes: Terek és utcák művészete
Építésügyi Kiadó, 1954
- Pogány Frigyes: Salgótarján új városközpontja Műelemzés
Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1973
- Pogány Frigyes–Horler Miklós: Műemléknyilvántartás
MTA megbízásából VÁTI, 1953
- Schneller István: Az építészeti tér
településszintű értelmezésének egy lehetősége
Kandidátusi értekezés, 1990
- Szász János–Szigetvári János:
Népi építészetünk nyomában
Műszaki Könyvkiadó, 1976
- Dr. Takács Sarolta: Budapest városépítése
Officina Nova, 1991
- Vámossy Ferenc: Korunk építészete
Gondolat, 1974
„ARCHITEKTÚRA” sorozat, szerk.: Major Máté
Akadémia Kiadó
„AZ ÉPÍTÉSZET VILÁGA” sorozat, szerk.: Major Máté
Corvina Kiadó
„MAGYAR MŰEMLEKEK” sorozat, szerk.: Dercsényi Dezső
Képzőművészeti Alap Kiadó
„MAGYARORSZÁG MŰEMLEKI TOPOGRÁFIÁJA” sorozat,
szerk.: Dercsényi Dezső
Akadémiai Kiadó
„VÁROSKÉPEK – MŰEMLEKEK” szerk.: Papp Imre
Műszaki Könyvkiadó
1937 évi VI. törvénycikk a városrendezésről
és az építésügyről
Budapest Főváros Tanácsa 5/1986. számú rendelete
a Budapesti Városrendezési Szabályzat
Országos Építésügyi Szabályzat, 1986
Az Országos Építésügyi Szabályzat
és a Budapesti Városrendezési Szabályzat
együttes alkalmazásának kézikönyve
szerk.: Papp György, dr. Büki Imréné
Budapest és környéke
Általános Városrendezési Terve 1970
(1960. évi felülvizsg.) Budapest Főváros Tanácsa
VÉFŐO irányításával BVTV-kollektívája
A Budapesti Agglomeráció Regionális Rendezési Terve
Budapest Főv. Tan. VB VÉFŐO, Pest Megyei Tanács VB
ÉVO irányításával BVTV koll. és PM TTV koll. 1985
Pest megye településeinek Építészeti Értékvizsgálata
VÁTI IV. Műemléki Iroda 1985
Tájvédelmi vizsgálat és javaslat (Dunakanyar)
Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem
Tájrendezési Tanszék, 1988
- Budapest – a két part panorámája
a budai várnegyeddal, mint a „világörökség” része
– új rendszerű eljárási rend
kifejlesztésének tanulmánya
VÁTI IV. Műemléki Iroda, 1989

ÉPÍTÉSZ STÚDIÓ 11. KFT